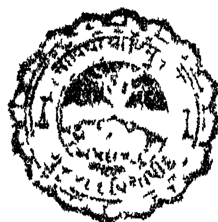
કાવ્યપરિચય

ભાગ ૧

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ. અમદાવાદ.

કાવ્યપરિચય

ભાગ ૧

સંગ્રાહક:
રામનારાયણ વિ૦ પાઠક
નગીનદાસ ના૦ પારેખ

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ.

કિં. રૂ.૦-૧૦-૦ સં. ૧૯૮૪

પ્રકાશક:
નરહરિ દ્વારકાદાસ પરીખ
મહામાત્ર, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ,
અમદાવાદ.

પ્રત ૧,૧૦૦

મુદ્રક :
સ્વામી આનંદ, નવજીવન મુદ્રણાલય,
સારંગપુર સરખીગરાની વાડી, અમદાવાદ.

પ્રસ્તાવના

આ સંગ્રહ બે ભાગમાં પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. પહેલો ભાગ વિનય મંદિરના બીજા અને ત્રીજા ધોરણ માટે અને બીજો ભાગ ચોથા અને પાંચમા ધોરણ માટે યોજ્યો છે. આ પહેલા બહાર પડેલું 'રાયણ' વિનય મંદિરના પહેલા ધોરણમાં ચલાવાય છે અને 'ચણીબોર' તેથી નીચેની કોટિ માટે છે. વિનય મંદિરના છઠ્ઠા ધોરણમાં અને તેથી આગળ એટલે મહાવિદ્યાલયમાં 'કાવ્યસમુચ્ચય' ભાગ ૧ લો અને ૨ જો ચાલે છે. એટલે વિનય મંદિરથી સ્નાતક સુધીના અભ્યાસક્રમની વચલી બે કડીઓ પૂરવા આ કાવ્ય પરિચય તૈયાર કર્યો છે.

'કાવ્યસમુચ્ચય'માં માત્ર આધુનિક કવિઓનાં જ કાવ્યો છે. તેનું કારણ એ છે કે વિદ્યાપીઠ અભ્યાસક્રમમાં 'કાવ્યસમુચ્ચય'ની સાથે પ્રાચીન કવિઓનાં લાંબાં કાવ્યો ચલાવાય છે. નીચલાં ધોરણોમાં પ્રાચીન કાવ્યો વધારે લાંબાં પડે માટે ઉપરની યોજનાને ધ્યાનમાં રાખી આ સંગ્રહોમાં પ્રાચીન અને અર્વાચીન બન્ને કવિઓનાં કાવ્યો લીધાં છે. બધા કવિઓની સાલની ખાત્રી કરી શકયા નથી પણ કાવ્યો બને ત્યાં સુધી કવિવાર ઐતિહાસિક ક્રમે મૂકયાં છે.

કાવ્યો પસંદ કરવામાં, આ ભૂમિકામાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓને રસ પડે, તેમની રસવૃત્તિ ઘડાય, કેળવાય, સર્વતોમુખી

અને પરિશુદ્ધ થાય એ દૃષ્ટિ રાખી છે. આ ઉંમરે વિદ્યાર્થીએ જે જે કવિઓનો અને જે જે કાવ્યોનો પરિચય કરી લેવો જોઇએ એમ અમને લાગ્યું તે તે કવિઓ અને તે તે કાવ્યો આમાં મૂક્યાં છે. વિદ્યાર્થીની નવી નવી ઉઘડેલી જિજ્ઞાસા તૃપ્ત થતાં કંઈક વધે એટલી સામગ્રી આમાં મૂકી છે. તેમ કરતાં આ પહેલાં બહાર પડેલા સંગ્રહોમાંનાં—ખાસ કરીને 'કાવ્યસમુચ્ચય'નાં—કેટલાંક કાવ્યો અમારે આ સંગ્રહમાં લેવાં પડ્યાં છે. બાકી બને ત્યાં સુધી આ એક જ શ્રેણીના સંગ્રહોમાં કાવ્યો બેવડાય નહિ તેની સંભાળ લીધી છે.

ઉપરના પ્રયોજનથી અંકિત થયેલા ક્ષેત્રમાં અમે દરેક કવિનાં લાક્ષણિક કાવ્યો લીધાં છે. તે ઉપરાંત સરખા વિચાર, શૈલી કે ભાવની તુલનાથી કાવ્યો અભ્યાસને ઉપકારક થાય તેની શરત રાખી છે.

આમ કરવા માટે, અમે આખ્યાન કવિઓનો પરિચય આપવા લાંબાં કાવ્યો લીધાં છે. નરસિંહ મહેતા મુખ્યત્વે આખ્યાન કવિ નથી, ભક્તકવિ છે, ભક્તિનાં ઊર્મિ કાવ્યો તેનાં ઉત્તમ છે; માટે તેનાં તેવાં કાવ્યો લઈ સંતોષ માન્યો છે. પણ પ્રેમાનન્દનાં જો કે કેટલાંક કરુણ કાવ્યો ટૂંકાં છે પણ તે વિશેષ રીતે આખ્યાન કવિ છે માટે તેની આખ્યાન પદ્ધતિનો પરિચય આપવા લાંબા ઉતારા લીધા છે. સામળમાંથી ઉખાણા બોધના છપ્પા વગેરે જ માત્ર ઘણે ભાગે આવા સંગ્રહોમાં આવે છે, પણ તે મુખ્યત્વે વાર્તાકવિ છે; માટે તેની બે નાની વાર્તાઓ લીધી છે. બોધ, ઉખાણા વગેરેને તેની વાર્તાઓ સાથે કેવો સંબંધ છે તે આથી જ સમજાય. અખાનાં અંગોમાંથી એકાદ અંગ ઘણે ભાગે આવા સંગ્રહોમાં લેવાય છે. પણ અખાના ગમે તે અંગમાં પણ તેના વેદાન્તના વિચારો આવ્યા વિના રહેતા નથી જે આ કોટિના વિદ્યાર્થીઓ માટે ઘણા અઘરા ગણાય. માટે અખાનાં બધાં

અંગોમાંથી છૂટક છપ્પાની પસંદગી કરી છે. ઘણે ભાગે અખાનો એક વિચાર એક છપ્પામાં પૂરો થાય છે એટલે કાવ્યની અપેક્ષાને તેથી હાનિ નહિ થાય. તેમ છતાં તેની ઉક્તિઓ એવી વક્ર છે કે શિક્ષકે તે સંબંધી ઘણું કહેવું પડશે. આપણા ઇતિહાસના કોઈ કોઇ બનાવો કે આપણી પરિસ્થિતિ ઉપરની ટીકાનાં કાવ્યો પણ લીધાં છે. તેનો અર્થ એવો નથી કે તે ટીકા સર્વાંશે સાચી જ છે. કુશળ શિક્ષક તે પરિસ્થિતિ તેના અંગની ટીકા અને તે ઉપરાંત તે ટીકાની પણ ટીકા પોતાની મેળે કરી લેશે.

લોકસાહિત્ય આપણા સાહિત્યનો એક અગત્યનો ભાગ છે. માટે બન્ને ભાગોમાં ઉપલબ્ધ સાહિત્યમાંથી થોડું થોડું મૂક્યું છે.

આ પ્રાચીન સાહિત્યમાં એક બે જગાએ પંક્તિઓ ખૂટે છે. ઘણી જગાએ શબ્દોનો અને પંક્તિઓનો અર્થ અસ્ફૂટ છે—કેટલીક જગાએ પાઠદોષથી કદાચ એમ થતું હશે—છતાં આવાં સ્થાનો રહેવા દીધાં છે. શિક્ષક પોતે આ જગાએ પાઠ સુધારવાનો પ્રયત્ન કરી પાઠ સુધરાવે તો ઘણું સારૂં. પણ એમ ન થાય અને અર્થ બેસારવાનો પ્રયત્ન કર્યા છતાં ન બેસે, તો તેમાં કશી હાનિ નથી. શિક્ષકે તે જગાએ આપણા સાહિત્યની ન્યૂનતાઓ—સંસ્કારિત આવૃત્તિઓનો અભાવ, પાઠદોષો, કોશોની અપૂર્ણતા, શાસ્ત્રીય વ્યાકરણની ખોટ, વગેરે સર્વ સમજાવવું. આપણા સાહિત્યની જે ન્યૂનતાઓ જ છે તે વિદ્યાર્થી અત્યારથી જાણે તેમાં કશું જ ખોટું નથી.

અભ્યાસની આ કોટિએ વિદ્યાર્થીઓનું માનસ, આત્મલક્ષી કરતાં પરલક્ષી કાવ્યને વધારે અનુકૂળ હોય છે. છતાં ઉપલબ્ધ સંગ્રહોનો મોટો ભાગ આત્મલક્ષી કાવ્યોનો હોય છે. ગૂજરાતી ભાષાના સાદ્યન્ત અભ્યાસનો સળંગ અભ્યાસક્રમ નહિ હોવાથી, અને તેના અભ્યાસ તરફ જોઇયે તેટલું ધ્યાન નહિ અપાવાથી પરલક્ષી કાવ્યોનો અભ્યાસ ઘણે અંશે અધૂરો રહી જાય છે.

સામાન્ય રીતે પણ આપણા જુવાનોનાં હૃદયો લાગણીના અતિરેકવાળાં કાવ્યોમાં જ રાચે છે. કાવ્યોમાં રહેલી વિચારની ગહનતા કે વસ્તુની વાસ્તવિકતાને સમજી તેમાં રસ લઈ શકે તેટલી હૃદય—બુદ્ધિની તાલિમ તેમનામાં નથી હોતી. એ સર્વ ન્યૂનતાઓ ધ્યાનમાં રાખી આ સંગ્રહમાં પરલક્ષી કાવ્યો તરફ અમે કંઇક પક્ષપાત રાખેલો છે. આ ભૂમિકાએ એ કાવ્યોની રસવૃત્તિનાં બીજ નંખાઇ જવાં જોઇએ એમ અમે માનીએ છીએ.

આધુનિક કવિઓનાં કાવ્યો પણ અમે ઉપરના જ સિદ્ધાન્તોને અનુસરીને પસંદ કર્યાં છે. સામાન્ય રીતે સંગ્રહોમાં છેલ્લાં થોડાં વરસના લેખકોનાં કાવ્યો છોડી દેવાય છે પણ અમે ઠેઠ ગઈ કાલ સુધીનાં કાવ્યો લીધાં છે. એટલા માટે કે કાવ્યની નવી દિશાઓ વિદ્યાર્થીઓ જોઇ શકે. આ સંગ્રહ વિદ્યાર્થીઓને માટે કર્યો છે પણ ગૂજરાતીનો ખાસ ઊંચો અભ્યાસ ન કર્યો હોય એવા મધ્યમ વર્ગને પણ આ રસિક લાગશે. શિક્ષક વિનાના, અને ખાનગી અભ્યાસમાં પણ આ ઉપકારક થશે.

કાવ્યના અભ્યાસ માટે નોંધો કે ટિપ્પણ કશું નથી આપ્યું. ઘણી નોંધોથી વિદ્યાર્થીઓને પાંગળા કરી નાંખવા, અને પોતાને કશું નવું કહેવાનું ન રહે એવી શિક્ષકની સ્થિતિ કરી મૂકવી તે કરતાં આ સારૂં છે. પણ ટુંકી સૂચક ટિપ્પણી આપી શકયા હોત તો સારૂં. પણ અમારે પરિસ્થિતિની અને સમયની અમુક મર્યાદામાં રહી કામ કરવાનું હતું તેથી તે નથી બની શક્યું. એ મર્યાદાથી બીજી પણ કેટલીક અપૂર્ણતાઓ રહેવા પામી છે તે માટે વાચકવર્ગની ક્ષમા યાચીએ છીએ.

જે જે લેખકોએ પોતાનાં કાવ્યો લેવા સંમતિ આપી છે તેમનો અમે ઉપકાર માનીએ છીએ.

જેઠ વદ ૫, સં. ૧૯૮૪
અમદાવાદ.

રામનારાયણ વિ. પાઠક
નગીનદાસ ના. પારેખ

અનુક્રમણી

શુદ્ધિ

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૭	૬	ધડવોણો	ધડવોણો
૮	૩	આત્મપરિચ્ચે થયો	આત્મપરિચ્ચે ગયો
૮	૮	ભોગવે છે	ભોગવે
૮	છેલ્લી	હાડચર્મમાં કે	હાડચર્મ કાં
૧૦	૧૫	આવી જાયે	આવી જાચે
૧૩	છેલ્લી	કહે	કરે
૩૨	૧૫	ઓતોર	ઓતેર
૪૧	૯	જ્યાં મોડિયું	જ્યાં ત્રાડિયું
૬૦	૧૭	જોઓ છો	જાઓ છો
૬૦	છેલ્લી	સોવારવ્યું	સોવરાવ્યું
૧૫૫	૧૦	વ’ણે	વા’ણે
૧૫૫	૨૦	અજે	આજે
૧૭૧	૧૬	ઋઙઋતુથી	ઋતુથી
૧૮૨	છેલ્લી	ઇચ્છતું	ઇચ્છતું
૧૮૮	૨	ફ્લને	ફૂલને
૨૦૭	છેલ્લી	ભષામાં	ભાષામાં
૨૦૮	૧૦	શી‘ શોભા	‘શી શોભા
૨૧૭	૧	જો તો	જોતો
૨૧૮	૧૩	ઘોલકી	ઘોલકી
૨૧૯	૧	મોતીડાંની	મોતીડાંના

કાવ્યપરિચય

ભાગ ૧

નરસિંહ મહેતો

૧

જાગને જાદવા, કૃષ્ણ ગોવાળિયા,
તુજ વિના ધેનમાં કુણ જાશે ?
ત્રણસે ને સાઠ ગોવાળ ટોળે મળ્યા,
વડો રે ગોવાળિયો કુણ થાશે ? જાગને૦

દહીંતણાં દેથરાં, ઘીતણાં ઘેવરાં,
કઢિયલ દૂધને કુણ પીશે ?
હરિ તાર્યો હાથિયો, કાળિનાગ નાથિયો,
ભૂમિનો ભાર તે કુણ લેશે ? જાગને૦

જમુનાને તીરે, ગૌધણ ચરાવતાં,
મધુરીશી મોરલી કુણ વહાશે ?
ભણે નરસૈંયો તારા ગુણ ગાઇ રીઝિયે,
બૂડતાં બાંહેડી કુણ સહાશે ? જાગને૦

૨

રાત રહે જાહરે પાછલી ખટ ઘડી,
સાધુ પુરુષને સૂઈ ન રહેવું,
નિદ્રાને પરહરી, સમરવા શ્રીહરિ,
એક તું એક તું એમ કહેવું. રાત૦

જોગિયા હોય તેણે જોગ સંભાળવા,
ભોગિયા હોય તેણે ભોગ તજવા;
વેદિયા હોય તેણે વેદ વિચારવા,
વૈષ્ણવ હોય તેણે કૃષ્ણ ભજવા. રાત૦

સુકવિ હોય તેણે સદ્ગ્રંથ બાંધવા,
દાતાર હોય તેણે દાન કરવું.
પતિવ્રતા નારીએ કંથને પૂછવું,
કંથ કહે તે તો ચિત્ત ધરવું. રાત૦

આપણે આપણા ધર્મ સંભાળવા,
કર્મનો મર્મ લેવો વિચારી;
નરસૈંના સ્વામીને, સ્નેહથી સમરતાં,
ફરી નવ અવતરે નર ને નારી. રાત૦

૩

નારાયણનું નામ જ લેતાં વારે તેને તજિયે રે;
મનસા વાચા કર્મણા કરીને, લક્ષ્મીવરને ભજિયે રે;
કુળને તજિયે કુટુંબને તજિયે, તજિયે માને બાપ રે;
ભગિની સુત દારાને તજિયે, જેમ તજે કંચુકી સાપ રે;

પ્રથમ પિતા પ્રહ્લાદે તજિયો, નવ તજિયું હરિનું નામ રે;
ભરત શત્રુઘ્ને તજી જનેતા, નવ તજિયા શ્રીરામ રે;
ઋષિપત્નીએ શ્રીહરિને કાજે, તજિયા નિજ ભરથાર રે;
તેમાં તેનું કંઇએ ન ગયું, પામી પદારથ ચાર રે;
વ્રજવનિતા વિઠ્ઠલને કાજે, સર્વ તજી વન ચાલી રે;
ભણે નરસૈંયો વૃન્દાવનમાં, મોહન સાથે મહાલી રે;

૪

પઢોરે પોપટ રાજા રામના, સતી સીતા પઢાવે;
પાસે બાંધી પાંજરૂં, મુખે રામ જપાવે.
પોપટ તારે કારણે, લીલા વાંસ વેડાવું;
તેનું ઘડાવું પોપટ પાંજરૂં, હીરા રત્ને જડાવું.
પોપટ તારે કારણે, શી શી રસોઇ બનાવું;
સાકરનાં કરી ચૂરમાં, ઉપર ઘી પીરસાવું.
પાંખ પીળી ને પગ પાંડુરા, કોટે કાંઠલો કાળો;
નરસૈંયાના સ્વામી ભજો, રાગ તાણી રૂપાળો.

૫

જે ગમે જગતગુરૂ દેવ જગદીશને,
તે તણો ખરખરો ફોક કરવો;
આપણો ચિંતવ્યો અર્થ કંઇ નવ સરે,
ઉગરે એક ઉદ્વેગ ધરવો. ટેક૦
હું કરૂં હું કરૂં એ જ અજ્ઞાનતા,
શકટનો ભાર જ્યમ શ્વાન તાણે;
સૃષ્ટિમંડાણ છે, સર્વ એણીપેરે,
જોગી જોગેશ્વરા કોઇક જાણે. જે૦

નીપજે નરથી તો, કોઇ ના રહે દુઃખી,
શત્રુ મારીને સઉ મિત્ર રાખે;
રાય ને રંક કોઇ, દષ્ટે આવે નહિ,
ભવન પર ભવન પર છત્ર દાખે. જે૦

ઋતુલતા પત્ર ફળફૂલ આપે યથા,
માનવી મૂર્ખ મન વ્યર્થ શોચે,
જેહના ભાગ્યમાં, જે સમે જે લખ્યું,
તેહને તે સમે તે જ પહોંચે. જે૦

સુખ સંસારી મિથ્યા કરી માનજો,
કૃષ્ણ વિના બીજું સર્વ કાચું;
જુગલ કરજોડી કરી, નરસૈંયો એમ કહે,
જન્મ પ્રતિજન્મ હરિને જ જાચું. જે૦

૬

સુખ દુઃખ મનમાં ન આણિયે, ઘટ સાથે રે ઘડિયાં,
ટાળ્યાં તે કોઈનાં નવ ટળે, રઘુનાથનાં જડિયાં.

નળ રાજા સરખો નર નહીં, જેની દમયંતી રાણી;
અર્ધે વસ્ત્રે વનમાં ભમ્યાં, ન મળ્યાં અન્ન ને પાણી.

પાંચ પાંડવ સરખા બંધવા, જેને દ્રૌપદી રાણી;
બાર વરસ વન ભોગવ્યાં, નયણે નિદ્રા ન આણી.

સીતા સરખી સતી નહીં, જેના રામજી સ્વામી,
રાવણ તેને હરી ગયો, સતી મહાદુઃખ પામી.

રાવણ સરીખો રાજિયો, જેની મંદોદરી રાણી,
દશ મસ્તક છેદાઇ ગયાં, બધી લંકા લૂંટાણી.

હરિશ્ચંદ્ર રાય સતવાદિયો, તારાલોચની રાણી;
તેને વિપત્તિ બહુ પડી; ભર્યાં નીચ ઘેર પાણી.
શિવજી સરખા સતા નહીં, જેની પાર્વતી રાણી,
ભોળવાયા ભીલડી થકી, તપમાં ખામી ગણાણી.
સર્વ દેવને જ્યારે ભીડ પડી, સમર્યા અંતરજામી,
ભાવઠ ભાંગી ભૂધરે, મહેતા નરસૈંનો સ્વામી.

૭

જ્યાં લગી આતમા તત્વ ચીન્યો નહીં,
ત્યાં લગી સાધના સર્વ જૂઠી;
મનુષ દેહ તાહરો, એમ એળે ગયો,
માવઠાંની જેમ વૃષ્ટિ વૂઠી. જ્યાં૦
શું થયું સ્નાન સેવા ને પૂજા થકી,
શું થયું ઘેર રહી દાન દીધે;
શું થયું ધરી જટા ભસ્મ લેપન કરે,
શું થયું વાળલોચંન કીધે. જ્યાં૦
શું થયું તપ અને તીર્થ કીધા થકી,
શું થયું માળ ગ્રહી નામ લીધે;
શું થયું તિલક ને તુલસી ધાર્યા થકી,
શું થયું ગંગજળ પાન કીધે. જ્યાં૦
શું થયું વેદ વ્યાકરણ વાણી વદે,
શું થયું રાગ ને રંગ જાણે;
શું થયું ખટદર્શન સેવા થકી,
શું થયું વરણના ભેદ આણે. જ્યાં૦

એ છે પરપંચ સહુ પેટ ભરવા તણા,
આત્મારામ પરિબ્રહ્મ ન જોયો;
ભણે નરસૈંયો કે, તત્ત્વદર્શન વિના,
રત્નચિંતામણિ જન્મ ખોયો. જ્યાં૦

૮

ભોળીરે ભરવાડણ હરિને વેચવા ચાલી;
સોળ સહસ્ર ગોપીનો વહાલો, મટુકીમાં ઘાલી. ભોળીરે૦
અનાથના નાથને વેચે આહીરની નારી;
શેરીએ શેરીએ સાદ પાડે, લ્યો કોઈ મોરારી. ભોળીરે૦
મટુકી ઉતારી માંહી, મોરલી વાગી;
વ્રજનારીને સેજે જોતાં, મૂર્ચ્છા લાગી. ભોળીરે૦
બ્રહ્માદિક ઈંદ્રાદિક સરખા કૌતુક એ પેખે;
ચૌદ લોકના નાથને કાંઇ, મટુકીમાં દેખે. ભોળીરે૦
ગોવાલણીના ભાગ્યે પ્રગટયા અંતરજામી;
દાસલડાને લાડ લડાવે, નરસૈંનો સ્વામી. ભોળીરે૦

અખો

આંધળો સસરો ને સણગટ વહુ, એમ કથા સુણવા ચાલ્યું સહુ;
કહ્યું કાંઇ ને સમજ્યાં કશું, આંખનું કાજળ ગાલે ઘસ્યું;
ઊંડો કુવો ને ફાટી બોખ, શીખ્યું સાંભળ્યું સરવે ફોક.

*   *   *   *

હરિજનને ગ્રહ કહો શું કરે, જે ગ્રહ બાપડા પરવશ ફરે;
રવિ ભમંતો શશીનો ખે, રાહુ તો ઘડવોણો વહે;
કાણો શુક્ર ને લુલો શની, બૃહસ્પતિએ સ્ત્રી ખોઇ આપણી;
ગ્રહે નહી ગ્રહ હરિ મુજ રદે, અખા દીન વચન કોણ વદે ?

*   *   *   *

તિલક કરતાં ત્રેપન ગયાં, જપમાળાનાં નાકાં ગયાં;
તીરથ ફરીફરી થાકયા ચર્ણ, તોય ન પહોંચ્યા હરિને શર્ણ;
કથા સુણીસુણી ફૂટયા કાન, અખા તોય ન આવ્યું બ્રહ્મજ્ઞાન.

*   *   *   *

એક મૂરખને એવી ટેવ, પથ્થર એટલા પૂજે દેવ;
પાણી દેખી કરે સ્નાન, તુલસી દેખી તોડે પાન;
એ તો અખા બહુ ઉત્પાત, ઘણા પરમેશ્વર એ કયાંની વાત ?

દેહદમન મૂંડાનું કર્મ, મૂરખ જાણે માંડયો ધર્મ;
પીડે પિંડને પેટને કાજ, કાયા કસી જાયે મહારાજ;
વિષે વલુધ્યો વ્યસની થયો, અખા આત્મપરિચે થયો.

* * * *

વૈષ્ણવ ભેખ ધરીને ફરે, પરસાદ ટાણે પત્રાળાં ભરે;
રાંધ્યાં ધાન વખાણતા જાય, જેમ પીરસે તેમ ઝાઝાં ખાય;
કીર્તન ગાઇને તોડે તોડ, અખો કહે જુવાનીનું જોર.

* * * *

આભડછેટ અંત્યજની જણી, બ્રાહ્મણ વૈષ્ણવ કીધા ઘણી;
બારે માસ ભોગવે છે એ એ, સૌને ઘેર આવીગઇ રહે;
અખા હરિ જાણે જડ જાય; મેં તો મનસા વાચા પેઠીરે કાય.
પોતાનાં પડખાં નવ જુવે, હાડચામડાં મૂરખ ધુવે;
શુદ્ધ કેમ થાય જો ચામડું, મોટું માંહે એ વાંકડું;
હરિ જાણ્યા વિના ભૂલા ભમે, અખા પાર ન પામે કયમે.
ઈશ્વર જાણે તે આચાર, એ તો છે ઉપલો ઉપચાર;
મીઠાં મોડાં માન્યાં દ્રાખ, અન્ન નોય અન્નમાંની રાખ;
સોનામખી સોનું નવ થાય, અખા આંધળીને પાથરતાં વાણું વાય.

* * * *

ભૂત પંચનો આ સંસાર, મૂરખ વહે તે વરણ અહંકાર;
ભાત ચલાવા વર્ણાવર્ણ, કોઇ મસ્તક હસ્ત કટિ ચર્ણ;
બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય ને શૂદ્ર, હરિનો પિંડ અખા કોણ ક્ષુદ્ર?

* * * *

વર્ણાશ્રમશું વળગે અંધ, જાણે એ માયાનો ફંદ;
દહેરે વળગ્યો કો નવ તર્યો, નિજ બળ આવ્યું તે ઉગર્યો,
હાડચર્મમાં કે દેખે ભૂર, અખા બ્રહ્મ રહ્યો ભરપૂર.

ઊંચ ખરા તે ઊંચ ન જાણુ; નીચ તે નોહે નીચ નિર્વાણુ;
ઊંચમાં રામ બમણો નથી ભર્યો, અને નીચ પિંડ ઠાલો નથી કર્યો;
કહે અખો સ્વપ્નામાં બકયો, જેમ છે તેમ જોઇ નવ શકયો.

* * * *

શું સમજ્યો ગુરૂશરણે જઈ, જો ભ્રાંત્ય છોત્ય ઘરવાંસે રહી;
અજ્ઞાન તો રંચે નવ ગયું, વાધ્યો ભર્મ એ અદકું થયું;
અખા હલાવ્યો ઠાલો હલ્યો, એ સગુરાથી નગુરો ભલો.

* * * *

તપ તીર્થ દાન વ્રત નેમ, ઘર બેઠાં તે પામે એમ;
સદ્વિચાર થઇ જેણે ગ્રહ્યું, તેને શાખા પત્ર બારૂં નવ રહ્યું;
સાદ્વચાર વિણ કરે જે ઘણું, તે ધૂળ ઉપર અખા લીંપણું.

* * * *

નગ્ન તીરથ દેહ દમવા કાજ, જાણી ઉન્મત્ત આવે વાજ;
ફળ સંભળાવી કીધું ખરૂં, પણ હરિ મળવાનું કારણુ પરહર્યું,
અખા એ સર્વ મનને તોર, કોડી વટાવે નાવે મ્હોર.

* * * *

કે આળસ કે ક્રોધે થયો, વાટે વેષ પહેરીને ગયો;
નહિ મહેનત વેઠે નહિ શાપ, વંદે વિશ્વ એ ફળ મહિમાય;
હરિને અર્થ એક વિચાર, અખા સમું પડે તેમ રહે સંસાર.

* * * *

વેશ તણું રાખે અભિમાન, સામું તેણે થાએ જાન;
સંસારી મળ ધોવા કાજ, સાબુ મેલને દીધો વાજ;
અખા મેલ જો નવ નીકળે, તો મેલું તે કઇ પેરે ટળે.

* * * *

કુબુદ્ધિ જીવ અને કપાસ, તે પીલ્યા વોણ્યા નાવે રાશ;
તે માટે કહે છે ભગવાન, જાણે દેહદમને આવે સાન;
ઘેન ઉછળતીને ડહેરો ગળે, અખા જો હરિ વળગે વળે.

* * * *

અણસમજ્યો જીવ ને બીજું ઝાંખરૂં, જ્યાં દેખે ત્યાં વળગે ખરૂં;
પ્રકૃતિ મળે તો ત્યાં તે અડે, નૈં તો પાછું વાટે પડે,
એમ અખા સઘળો સંસાર, ઝાંમરઝોલે કરે વ્યાપાર.

* * * *

ગુરૂ થૈ બેઠો હોંશે કરી, કંઠે પહાણ શકે કયમ તરી;
જ્યમ નાર નાનડી હવું પ્રસૂત, વળતી વાધે નૈં અદ્‌ભુત;
શિષ્યને ભારે ભારે રહ્યો, અખા તે મૂલગેથો ગયો.
પોતે હરિ નૈં જાણે લેશ, કાઢી બેઠો ગુરૂનો વેશ;
સાપને ઘેર પરોણો સાપ, મુખ ચાટી ઘેર ચાલ્યો આપ;
એવા ગુરૂ ઘણા સંસાર, તે અખા શું: મૂકે ભવપાર.
તું તારૂં સમજીને બેશ, કાં ચોળે ડીલે પ્યારી મેશ?
તુંબડું જયમ માંહેથું મરે, જે લૈ પેસે તે સૌ તરે;
તરૂવર ફળ દેવા નવ જાય, અખા આવી જાયે તે ખાય.

* * * *

પહેલો તું પરમારથ પ્રીછ, પછે ગુરૂ થાવાને ઇછ;
પારો મુવો તે રોગ નિગમે, પછે ભોજન બોળું તે જમે;
ત્યમ નિરાશે મલે નારાણ, અખા તું પહેલે એવું જાણ.
તું તારા મનમાંહી પ્રીછ, શાને મોટપ લે છે શીશ;
ઝીણું મળતાં મોટું થાય, મોટું કણ્યકા થૈને જાય;
અખા વાત વિચારે વિધ્યે, રિધ્ય ઘણી તો રહે સંનિધ્યે.

આપે આપ પૂરણ બ્રહ્મ હરિ, પોત પસાર્યું રચના કરી,
ચૈતન્ય બ્રહ્મશલાનું ચિત્ર, ઋષિ જક્ષ માનવ પશુ પિતૃ;
થાય જાય એ માયાભેદ, અખા ચેતન નોહે ઉચ્છેદ.

* * * *

અખો કહે હું ઘણુંએ રહ્યો, હરિને કાજે મન આવટ્યો,
ઘણાં કૃત્યં કર્યાં મેં બાહ્ય, તોય ન ભાગી મનની દાઝ;
દરશન વેશ જોઇ બહુ રહ્યો, પછે ગુરૂ કરવાને ગોકુળ ગયો.

* * * *

ગુરૂ કર્યા મેં ગોકુળનાથ, ઘરડા બળદને ઘાલી નાથ;
મન ન મનાવી સદ્દગુરૂ થયો, પણ વિચાર નગરાનો રહ્યો;
વિચાર કહે પામ્યો શું અખા, જન્મ જન્મનો કયાં છે સખા ?

* * * *

બહુ કાળ હું રોતો રહ્યો, આવી અચાનક હરિ પ્રગટ થયો,
ત્રણ મહાપુરૂષ ને ચોથો આપ, જેનો ન થાયે વેદે ઉથાપ;
અખે ઉર અંતર લીધો જાણ, ત્યારપછી ઉઘડી મુજ વાણ.

* * * *

પરાત્પર બ્રહ્મ પરગટ થયા, ગુણદોષો તે દિનના ગયા,
અચ્યુત આવ્યાનું એ એંધાણ, ચવ્યું ન ચાવે અખો અજાણ;
જે નરને આત્મા ગુરૂ થશે, કહ્યું અખાનું તે પ્રીછશે.

* * * *

ગુણ જોઇને ગુરૂને શોધ, જે ગુરૂ આપે તત્વનો બોધ,
પરને વળગ્યો હીંડે અંધ, આંખ્યાળો નવ વળગે ખંધ;
સદ્દગુરૂ વિણ ગળે બાંધી શલા, એમ અખા ભમ્યાં ભલભલા.

* * * * *

પ્રાપ્ત રામ કહે તે ગુરૂ, બીજા ગુરૂ તે લાગ્યાં વરૂ;
ધન હરે પણ ધોખો નહિ હરે, સંબંધ સંચારી સાચો કરે;
અખા શું સમજયો ગુરૂ કરી, સચરાચર દીઠા નહિ હરિ.

* * * * *

જ્ઞાન વિના ભક્તિ નવ થાય, જેમ ચક્ષુહીણો જયાંત્યાં અથડાય,
તે માટે જ્ઞાની ગુરૂ કરો, હરિ દેખાડે સભરો ભર્યો;
ગુરૂ જ અખા નવ જાણે રામ, તે શિષ્યને શું આપે નામ?

* * * * *

સાચો ગુરૂ કેને નવ ભજે, જૂઠાથી કાંઈ નવ નીપજે,
રસાયન કેને નવ મળે, ધૂર્ત વિત્ત લઇને પળે;
એ બે બેની સદાયે ખોટ, અખા નહીં મળે કોટાનકોટ.
સાચો ગુરૂ જાણી જે જક્ત; કનક કામની નોય આસક્ત;
બીજા સઘળા આળપંપાળ; ધનને અર્થે માંડે જાળ;
તેથી કહો તે શું નીપજે, અખા અંતર માયાને ભજે.
ગુરૂશિષ્યની તો એવી વાત, શુદ્ધ પારસને તો સઘળી ઘાત;
શુદ્ધ પારસને જે જે અડે, તે તે કંચન થઈ નીવડે;
તે આદર કેનો નવ કરે, સેજ ઐશ્વર્ય અખા તે ધરે.

* * * * *

ગુરૂશિષ્ય કેરી સાંભળ જુક્ત, સ્વાંત બુંદે જેમ જામે શુક્ત;
જેવે આદરે કરીને ગ્રહે, તેવું મુક્તા જામી રહે;
આદરવતને વચન જ ઠરે, જો અખા સદ્‌ગુરૂ આદરે.

* * * *

સ્વામી થઇને બેઠો આપ, એ તો મનને વળગ્યું પાપ;
શિષ્ય રાખ્યાનો શિર પર ભાર, ઉપર ત્યાગ ને અંતર પ્યાર;
આશા રજ્જુને બાંધ્યો પાશ, અખા શું જાણે જ્ઞાનીની આશ.

ભિમાન હતું પાશેર, વિદ્યા ભણતાં વાધ્યું શેર;
ા વદતાં તોલું થયો, ગુરૂ થયો ત્યાં મણમાં ગયો;
ા એમ હલકાથી ભારે હોય, આત્મજ્ઞાન મૂળગું તે ખોય.

* * * *

અંધામાં કાણો રાવ, આંધળાને કાણાપર ભાવ;
ં નેત્રો ફૂટી ગયાં, ગુરૂ આચાર્ય જ કાણા થયા;
ત્ર તણી છે એક જ આંખ, અખા અનુભવની ઉઘડી નહિ ઝાંખ્ય.

* * * *

મૂંડાવી હરિને કાજ, લોક પૂજે ને કહે મહારાજ;
જાણે હરિએ કૃપા કરી, માયામાં લપટાણો ફરી;
ં મન તે કહે કલ્યાણ, અખા એને હરિ મળ્યાની હાણ.

પ્રેમાનંદ

રાવણને ઠપકો

કર ઘસી કુંભકરણ બોલ્યો, ધૂણી પોતાનું શીશરે;
ઘર ઘાલ્યું ભાઇ ઘેલડા, તેં દૂભવ્યા જુગદીશ—
વીરા તુંને શું કહુંરે.
બળિયા સાથે બાથ, વીરા તેં કાં દૂભ્યા રઘુનાથ—
વીરા તુંને શું કહુંરે.
ત્રંબક લેતાં તાહરારે, ચંપાણા વીશ હાથ રે;
કાઢી મૂકયો તુંને રાઘવજીએ, થયો કૃતઘની લંકાનાથ. વીરા૦
સાયરજળ જેણે બાંધિયુંરે, શલ્યા તારી પુષ્પ સમાનરે;
મેઘાડંબર સહેજે છેદિયું, તોય તુંને ન આવી સાન. વીરા૦
લક્ષ ઘરૂણી ઘેર તાહરે, જેહનાં દરશન ઈચ્છે દેવરે,
તો સીતાને શીદ લાવિયો, થયો વૃદ્ધને ન ગઈ કુટેવ. વીરા૦
જગત જીતી તેં જેર કીધું, ના જીત્યા ક્રોધ ને કામરે;
શ્યામ કેશ ઉજવળ થયા, તોય મન રહ્યું તાહરૂં શ્યામ. વીરા૦
ચંદ્ર વિના જેવી જામનીરે, દીપ વિના જેવું ધામરે;

ત્યમ વિભીષણ બાંધવ વેના, દીસે ઉજ્જડ લંકા ગામ. વીરા૦
પરનારી જેહેવી પાવકજ્વાળા, સાપણ વિખની વેલરે;
જીવ લેશે તારો કુટુંબ સાથે, જઇ રામચરણે શીશ મેલ. વીરા૦
હું મરણ થકી બીતો નથી, મને દાઝે તારૂં હેતરે;
ન માને શીખ માહરી, જાશે જમપુર સ્વજન સમેત. વીરા૦
જો વાડીમાં બેસાડી જાનકી, તો લઈ આવ્યો કોણ કામરે;
તુંથી સીતા નથી જીતાતી, તો કયમ જીતાશે રામ. વીરા૦
રાવણ કહે કુંભકરણને, ભાઇ સાંભળ દુઃખની વાતરે;
જ્યારે દેખું હું સતી જાનકી, જાણું હોય એ આપણી માત. વીરા૦
જો સતી ત્યાગ કરે સમશાનમાં, તો હું બળું શબને સંગરે;
હાવે આજ કેમ નમું રિપુ રામને, મુખે લાગે કાળો રંગ. વીરા૦

વલણ

લાગે કાલપ મુખ વિષે, જો નમું રિપુને પાય રે;
કુંભકરણ કહે ધન્ય તું, તારૂં મન જોયું મેં ભાઇ રે. ૧૨

રણભૂમી પર કુંભકર્ણ

રાવણનું દાધ્યું અંતઃકરણ, તે જોઇ જુધે આવ્યો કુંભકરણ;
જેમ રાહુ તારા માંહે જાય, તેમ કુંભકરણ ગયો કપિ માંય.
ભયાનક ભાસે તે વિકરાળ, શું અરાડ પદ્મનો આવ્યો કાળ;
સેં પાંચસેંને કરમાં સાહે, કુંભકરણ મૂકે મુખમાંહે.
કરડે મરડે ભચરડે ભૂર, શત સહુસ્ર કીધા વાનર ચૂર;
તાડે પછાડે ઊડાડે અહી, કરમાં આવ્યો તે છૂટે નહીં.

રૂએ વાનરા પાડે રીર, તેનાં કાળજ કાઢી પીએ રૂધિર;
કોને કક્ષાપટમાં ગ્રહી રાખે, કોને સમુદ્રમાં ઉછાળી નાખે.
વાટે દાટે ચરણે કરી, બહુ હંસ હરિના લીધા હરી,
માર્યા વાનર મર્કટ રીંછ, પડ્યા ઉગર્યાની ન પડે પ્રીછ.
વાનરની કાઢે નસજાળ, ગળે ઘાલે આંતરડાની માળ;
ચૂસે કંઠ ને ઘૂંટડા ભરે, મુખે રૂધિર ઓઘરાળા ઉતરે.
એમ સેનાનો વાળ્યો દાટ, જોઇ રામચંદ્રને થયો ઉચાટ;
દષ્ટ ઓળખી રાઘવ તણી, સુગ્રીવ ધાયે રાક્ષસ ભણી.
ત્યારે કુંભકરણ અકળાયો ઘણું, બાગ વાધ્યું રાય સુગ્રીવ તણું;
માર્યો સારથિ મહાપ્રચંડ, પાડ્યું છત્ર ભાગ્યો ધ્વજ દંડ.
કુંભકરણ કીધો વિરથ, જય પામ્યો સુગ્રીવ સમર્થ;
વાનરમાં થયો જેજેકાર, કુંભકરણ કોપ્યો છે અપાર.
ધાયો રાક્ષસ પાળો પાયે, સહસ્ર કપિ મુકયા મુખ માંહે;
પેટમાં વાનર ફેરા ફરે, ઉછળે કૂદે હોંકારા કરે.
જઠરાગ્નિની પીડા હોય, ન પામે નીસરવા કોય;
કપિનું દુઃખ જાણી હનુમાન, પાપીને હાથે ચડ્યા બળવાન.
ગાજ્યો કુંભકરણ રાજાન, મુખમાંહે મૂક્યા હનુમાન;
થયો સેનામાં હાહાકાર, આસ્થૌ દેખી પવનકુમાર.
રાક્ષસ-સાથ ગાજીને હસ્યો, ભાઇ વાડીવાળો રાયે ગ્રસ્યો;
વાલ્મીકજી વાણી ઓચરે, હનુમાનવીર શું પ્રાક્રમ કરે.
કુંભકરણની કુખ મોઝાર, આવી પડ્યા પવનકુમાર;
માંહોમાંહે વાનર અફળાય, નામઠામ પૂછે કપિરાય.
દુર્ગંધ વાસના મોટું પેટ, સેવાળભર્યો શું સાગરબેટ;
કૂખ જાળ આંતરડાં તણી, વીંટાય વાનરને પાયે ઘણી.

બીજા કપિને ગળતો જાય, ઉદરમાં ભીડ ઘણેરી થાય;
ટાળવા કપિવરનું સહુ દુઃખ, નખે હનુમાને ફાડી કૂખ.
ઉદરમાંહે અજવાળું થયું, નદીપેં શોણિત અદકું વહ્યું;
જ્યમ મોટા ઘરને બારી છજું, ત્યમ કૂખે પાપીને છિદ્ર જ ભજ્યું.

તે વાટે વાનર નીસરી જાય, તે નથી જાણતો રાક્ષસરાય;
અંતે નીસર્યો પવનકુમાર, થયો વાનરમાં જેજેકાર.
કુંભકરણ ધાયો રણમાંય, જુધ કરતાં સાહ્યો સુગ્રીવ ત્યાંય;
જ્યમ કુંજરને સાહે કેસરી, ત્યમ રાક્ષસ ચાલ્યો પાછો ફરી.

સહુ વાનરસેના પૂઠે થઈ, પડે માર પણ મૂકે નહીં;
પછે લઘુલાઘવી વિદ્યા કરી, સુગ્રીવરાય નાઠો નીસરી.
બેઠો મસ્તક ઉપર દેઈ હાક, કુંભકર્ણનું કરડ્યું નાક;
હાથે કરીને ખૂંટે બેહુ કાન, નાઠો વાનરપતિ બળવાન.

કરૂપો રાજાને કપિએ કર્યો, તે લજ્જા પામીને પાછો ફર્યો;
રૂધિરધારા ખળકે અતિ, જાણે ધાતુ ઝરતો ગિરિપતિ.
ઘણા કપિ મૂક્યા મુખમાંય, તે કાન નાકેથી નીસરી જાય;
દશ લક્ષ કપિ કીધા નિપાત, પછે સન્મુખ આવ્યા રઘુનાથ.

ઘણું જુધ કીધું શ્રીહરિ, પદબંધ કરૂં સંખેપે કરી;
કુંભકરણનો જોઇ અહમેવ, ગુપ્ત રામને સ્તવે સઉ દેવ.
પ્રલે રૂપ કીધું રઘુનાથ, કુંભકરણના છેદ્યા હાથ;
પાટુ મારવા ધાયો રાય, ત્યારે રામે છેદ્યા બેઉ પાય.

છેદ્યું મસ્તક મેલી બાણ, રાક્ષસ માંહે પડ્યું ભંગાણ;
મસ્તક પડતાં કંપી ધરા, લંકા કોટના પડયા કાંગરા.
કંપન અતિકંપન બેઉ બળવંત, હનુમાને તેહનો આણ્યો અંત;
લક્ષ્મણે માર્યો ત્યાં અતિકાય, મહોદર માર્યો મંત્રીરાય.

વલણ

મહોદર મંત્રી પડયો, થયો રાવણુ વિશ્રે ચિત્તરે;
ભટ પ્રેમાનંદ કહે કથા, હવે જુધે ચઢયો ઈંદ્રજીતરે.

૨

જસોદાનો વિલાપ

મારૂં માણુકડું રીસાયું રે શામળિયા
તારા મનમાં એ શું આવ્યું રે શામળિયા,
હું અપરાધણુ માતાને મૂકી શા માટે ઝંપાવ્યું રે
શામળિયા—મા૦

કાલિંદીનું કાળું પાણી, માંહે વસે કાળો કાળી;
હવે આશા તે શી મળવાની, કેમ આવે વનમાળીરે
શામળિયા—મા૦

સંતાનરૂપી મોટું ધન તે, કરમે લીધું લૂંટી;
મેં નવ જાણ્યું જતન કરીને, રતન પડયું કેમ છૂટીરે
શામળિયા—મા૦

પુત્ર પામી હું છેલ્લે આશ્રમે, ઉછેર્યો પ્રતિપાળી;
નીપનો રસ ઢળી ગયો, હું વિજોગઆગે બાળીરે
શામળિયા—મા૦

નાકે મોતી પાયે ઘુઘરા, મોર મુગટ શિર ધારી;
ફરી રૂપ હું કયાંથી દેખું, હરિ આવે ગૌ ચારીરે
શામળિયા—મા૦

કાને કુંડળ મુખમાં મોરલી, સાંજે ગોકુળ આવે;
ભૂખ્યો છું કહી પેટ દેખાડે, મા કહી મુને બોલાવેરે
શામળિયા—મા૦

પીત પિછોડી કાછ કછે, મુજ કને નેતરૂં માગે;
હું ઘરડી માને થાકી જાણી, કોણ વલોવવા લાગેરે
શામળિયા—મા૦

તું પ્રાણેશ્વર તું ગોપશ્વર, ગોપી દેહ કેમ ધરશે;
બાળસખાની કોણ વલે, આ ગાયો હીંસીહીંસી મરશેરે
શામળિયા—મા૦

ઊંડા જળમાં વાસો કીધો, પાણીમાં કેમ ગમશે;
મોર પોપટ પૂતળી તારે, રમકડે કોણ રમશેરે
શામળિયા—મા૦

કાંઈ તું ગયો ને હું જીવું છું, ઓછા સગપણ માટે,
સાચું વહાલ તો તાંહાં જણાએ, સાંભળતાં હૈડું ફાટેરે
શામળિયા—મા૦

કાષ્ટપેં પાષાણ કઠણ છે, તેપેં કઠણ છે લોઢું;
વજ્રતુલ્ય છે કાળજ મારૂં, લોકોને શું દેખાડું મોઢુંરે
શામળિયા—મા૦

તેં મખાંતર દડાનું કીધું, મનમાં દુઃખ કાંઈ આવ્યું;
ઉખળનું બંધન આજ સાંભર્યું, તે માટે ઝંપાવ્યું રે
શામળિયા—મા૦

નંદ જસોદા ગાય ગોવાળા, વ્યાકુળ વ્રજની નારી;
ચાર ઘડી પૂઠે સર્વે પડજો, હળધર રાખે વારી રે
શામળિયા—મા૦

૩

વર્ષાશરદ વર્ણન

ગોવિંદચરિત્ર કહે ગર્ગજોગી, સાંભળીએ ભૂપાળ જી;
અદ્ભુત લીલા વૃંદાવનની, વરણવું વર્ષાકાળ જી.
શ્રીગોકુળમાં ગાજી ગાજી, વરસે છે વરસાદ જી;
તેવામાં ગૌધેન ચરાવે, રામકૃષ્ણ બે ભ્રાત જી.
ગાજે ઘન વીજળી બહુ ચમકે, થાય અંધારૂં ઘોર જી;
હંસ ચાતક બોલે બપૈયા, નાચે કળા કરી મોર જી.
અમૃતસ્વરે કોકિલા બોલે, ભ્રમર કરે ગુંજાર જી;
અભ્રઘટાને દેખી નાસે, વચ્છ કરે હીંસાર જી.
અદિત ઉડુગણ ઇંદુ આચ્છાદ્યા, વાદળી ગઈ સર્વ વ્યાપી જી;
અનંત જંતુ ઉદયા અવનીમાં, સૃષ્ટિ વિધિએ થાપી જી.
કીટ પતંગ પ્રાણી પંચવરણાં, મંડુક કરે મુખ સોર જી;
લીલાં તૃણ થયાં અવનીમાં, ઉદ્યા દ્રુમ અંકોર જી.
નવીન પત્ર કુસુમ નાનાવિધ, નદીએ આવ્યાં પૂર જી;
નદીતટ ઉભા ગોવાળા તે, વાય વેણુ મધુર જી.
કાદવે મારગ પૂરાણા, વેપારીએ મૂક્યા વેપાર જી;
આશ્રમ કીધા સંન્યાસીએ, એક સ્થળ રહેવું માસ ચાર જી.

નાના વ્રત કરે સઉ નારી, તાપસ બેઠા માળે જી;
શ્રવણ કીર્તન પૂજન પ્રતિમા, વર્ણાશ્રમધર્મ પાળે જી.
દુગણાં દૂધ કરે છે સુરભી, ચરે લીલાં તૃણ જી,
કરે જેષ્ટિકા વાળે લંગોટી, વન જાય અશરણ શર્ણ જી.

ઝડી કરી વરસે મેવલીઓ, નયણે સૂરજ ન સૂઝે જી;
વૃક્ષ તળે ઉભા અવિનાશી, ટાઢે થરથર ધ્રૂજે જી.
ઉપર જળ તળે જળ વહે છે, નથી બેસવાનો ઠામ જી;
પલાશપત્રના ટોપ કરી ધરે, મસ્તક કેશવ રામ જી.

સાંજ સમે આવે શ્રીગોકુળ, પૂરભર્યાં વહે નાળાં જી;
કોતરે તુમડાં કટિએ બાંધી, ગોપુચ્છ વળગે ગોવાળા જી;
શામળિયાને સામા આવે, તારા લેઇ નંદરાય જી;
સંસારતારણ બીએ નદીમાં, જોઈને મૂકે પાય જી.

કોટિક કૌતક કરે કમળાવર, શુણ પરિક્ષિત રાજન જી;
એ તો વર્ષાકાળની કહી લીલા, કરૂં શીતકાળ વરણુંન જી.
વર્ણવું શોભા શરદકાળની, આવ્યો આશ્વિન માસ જી;
તિમિર નિવાર્યું અભ્રઘટાનું, થયું નિર્મળ આકાશ જી.

પ્રગટ ઉડુગણ ઇંદુ ભાસે, મહાજ્યોતિ કરે માર્તંડ જી;
રવિકિરણે પંક સૂકવ્યા, નિર્મળ કીધા નવખંડ જી.
નિર્મળ જળ થયાં સર્વ સરિતનાં, પોયણ પંકજ ઉઘડીઆં જી;
ઉત્પત્તિ થઇ મુક્તાફળની, સ્વાતિબિંદુ બહુ પડીઆં જી.

પર્ણકુટિ તજી ઊઠીને ચાલ્યા, તીર્થ કરવા સંન્યાસી જી;
આગિયા ઉઘડ્યા કાદવ સૂકયા, ઘર લીંપે પુરવાસી જી.
નૌકા મૂકી સમુદ્ર માંહે, વેપાર કરે વેપારી જી;
વિવાહકર્મ કરે વર્ણ ચારે, ગીત ગાય શુભ નારી જી.

જગન હોમ થાય વેદાધ્યયન, દાન આપે દાતાર જી;
ભક્ત મૂકાએ માયાથી જેમ, અભ્રથી મૂકાયો સૂર જી.
વૈષ્ણવે મહોચ્છવ કીધો, શૃંગાર્યાં દેવસ્થળ જી;
નવાં અન્ન આવ્યાં નાનાવિધ, નવાં કુસુમ ને ફળ જી.
વેપારીએ ગ્રામાંતર કીધાં, પરવરીઆ પરદેશ જી,
એ શીતકાળ તણું છે વર્ણન, લીલા શ્રીહૃષીકેશ જી.

૪

હુંડી

જેને વેદપુરાણે વખાણિયોરે,
 મારો વહાલોજી થયો છે વાણિયોરે;
એના આગમની ગત છે ઉલટીરે,
 મારો નાથ થયો નાણાવટીરે. ૧

વહાલો ગોમતીજીના ઘાટમાંરે,
 મળ્યો તીરથવાસીને વાટમાંરે;
વેશ પૂરો આણ્યો મારે વહાલેરે,
 નાથ ચોટાની ચાલે ચાલેરે. ૨

છે અવળા આંટાની પાઘડીરે,
 વહાલાજીને કેમ બાંધતાં આવડીરે;
દીસે વાણિયો ભીને વાનરે,
 એક લેખણુ ખોસી છે કાનરે. ૩

હસતાં ખાડા પડે બહુ ગાલરે,
મોટું કપાળ જાણીએ ઢાલરે;
અધરબિંબ જાણો પરવાળીરે,
મોટી આંખ દીસે અણિયાળીરે. ૪

બે કાને કુંડળ ઝળકેરે,
નાસિકા તે દીવાની સગરે;
દીસે દાંત રૂડા હસતારે,
હીરા તેજ કરે છે કસ્તાંરે. ૫

ત્રિકમજી વણિકની તોલેરે;
નાથ ઉતાવળું ને બોબડું બોલેરે;
સોનાની સાંકળી ને કંઠે દોરોરે,
કેડે પાટીવાળો કંદોરોરે. ૬

ઝળકે ધનરેખા હથેળીમાંરે,
આંગળીએ વીંટી ને વેઢિયાંરે;
સાદો એક વાગો પહેર્યો છે હરજીરે,
એનો સીવનારો કોણ દરજીરે. ૭

સેલું કેડે બાંધ્યું બેવડુંરે,
ગુણ ક્યાંથી શીખ્યા પ્રભુ એવડુંરે;
કરે હીંડતાં હાથના લટકારે,
સાદી દોરીના કેડે પટકારે. ૮

પટકે લટકે ફુમતડાં જ્યોતરે,
કેડે ખોસી પીતળની દોતરે;

ફીઆં ફીઆં તે કૌતક ભાળીએરે,
ઠાલી ગાંઠ વાળી બે ચાર ફાળિયેરે. ૯

એક ઓઢી પછેડી ખાંધેરે,
નાથ દુંદાળો ને મોટી ફાંદેરે;
વસ્ત્ર પહેર્યાં તે પાંચે સોજાંરે,
પાયે પહેર્યાં તે સુંદર મોજાંરે. ૧૦

કાંઇ વાગો બીરાજે કેશરીરે,
બન્યા મોટા પારેખ લખેશરીરે;
મારો નાથજી નીચે ખામણેરે,
ભટ પ્રેમાનંદ જાએ તેને ભામણેરે. ૧૧

સાથે વાણોતર છે સાતરે,
ઓદ્ધવ ને અક્રૂર ભ્રાતરે;
હનુમાન વિદુર ગરૂડરે,
ભક્ત સુદામો દીસે દીનરે. ૧૨

પારથના હાથમાં પાનરે,
આગળ જ્યેષ્ટિકાદાર હનુમાનરે,
ચમ્મર સુદામાએ ગ્રહીરે,
છે વિદુરના હાથમાં વહીરે. ૧૩

બોલી બોલે પ્રભુ તોતળીરે,
ઉદ્ધવને ખાંધે કોથળીરે;
એમ આવ્યા શામળા અવિનાશીરે,
તે જોઇ રહ્યા તીરથવાસીરે. ૧૪

એ તો કોઇ પારખ દીસે નવોરે,
　　આપણા અર્થ સરશે એવોરે;
કાંઇક ભારે માણસ ભાસેરે,
　　ભલા વાણોતર છે પાસેરે ૧૫

હીંડે સહુને શીશ નમાવતારે,
　　દીસે પૈસાદાર કોઇ પામતારે,
એ તો કારણ રૂપ કંઈ મળિયુંરે,
　　એને દર્શને દુખડું ટળિયુંરે. ૧૬

હુંડીવાળા એમ વદે વાણીરે,
　　મળ્યું શામળે અંગ એધાણીરે;
આઘા આવીને પાછા શાણીરે,
　　તેના મનની વારતા જાણીરે. ૧૭

બોલ્યા પોતે તે શારંગપાણિરે,
　　કાંઈક ઓછી લજ્જાથી આણીરે;
તીરથવાસી બોલ્યા શિર નામીરે,
　　જૂનેગઢથી આવ્યા છીએ સ્વામીરે. ૧૮

અમે જૂનેગઢથી આવ્યારે,
　　નરસૈંયાની હુંડી લાવ્યારે;
જ્યારે સાંભળ્યું નરસૈંનું નામરે,
　　ત્યારે ધાઇ ભેટયા શ્રીશ્યામરે; ૧૯

ભર્યાં આંસુ નેત્રાંબુજેરે,
　　હુંડી લીધી તે ચતુરભુજેરે;

જ્યારે અક્ષર ઓળખ્યા નાથેરે,
હુંડી ચાંપી તે હૈડા સાથેરે. ૨૦

હુંડી વાંચી તે વહેલી વહેલીરે,
શ્રીહરિએ તે હુંડી ઉકેલીરે;
શુભ નગર દ્વારામતીરે,
જ્યાં વસે છે જાદવપતિરે. ૨૧

પેર કરજો દીનદયાળરે,
છો ગૌબ્રાહ્મણના પ્રતિપાળરે;
સર્વે ઉપમાજોગ શ્યામરે,
નાથ નાણાવટીમાં નામરે. ૨૨

પરમારથ કરો તતખેવરે,
શેઠ શામળશા વાસુદેવરે,
છે જૂનાગઢમાં વાસરે,
તે તો પ્રભુજી તમારો દાસરે. ૨૩

લખી હુંડી નરસૈંયો સેવક નામરે,
હુંડી શીકારજો તમે શ્યામરે;
એક ઘડીનો કરશો ઉધારોરે,
તો જાશે કાર અમારોરે. ૨૪

છે મોટા શેઠનું ધામરે,
રાખો વાણોતરનો વિશ્રામરે;
લખી હુંડીમાં એંધાણીરે,
નાથ આપીને પીજો પાણીરે. ૨૫

ધનના તીરથવાસી ધણીરે,
વિનતિ થોડામાં છે ઘણીરે;
એવું લખવું પડ્યું શાનેરે,
મસ્તક ધુણાવ્યું ભગવાનેરે. ૨૬

અમે નરસૈંયાના કહેવાણરે,
જ્યાં નરસૈંયો વેચે ત્યાં વેચાણરે,
આવું લખવું નહોતું લેશેરે;
રૂપૈયા આપત હું સંદેશેરે. ૨૭

કહે જાતરાળુને અવિનાશરે,
રૂપૈયા આવ્યા મુજ પાસરે;
તમે શોધતા ફરો તે શુંયરે,
ભાઈ શામળદાસ તે હુંયરે ૨૮

નરસૈંયો વાણોતર મુજ જાણોરે,
આ નગરમાં રહું છું છાનોરે;
કરૂં વૈષ્ણવજનની સેવારે,
મુને ઓળખે છે નરસૈંયાના જેવારે. ૨૯

મેં તો બીજી વિધિ છાંડીરે,
મેહેતાને પુણ્યે કોથળી માંડીરે;
પરિવાર જીવે શામળશાહનોરે,
તે તો આશરો નરસૈંયાનોરે ૩૦

છોડી કોથળી કરુણા કરીરે,
કાઢ્યા રૂપૈયા તે મૂઠી ભરીરે,

જોવા મળ્યાં ચઉટાનાં લોકરે,
ગણી આપ્યા રૂપૈયાના થોકરે. ૩૧

સો ઉપર આપ્યા મહારાજરે,
તે તો ખરચખુટણને કાજરે;
નરસૈંયાને વિનતિ કહેજો મારીરે,
કાગળ લખજો કહે દેવ મોરારીરે. ૩૨

વલણ

મોરારીએ કાગળ લખ્યો, અંતરમાં છે આનંદરે;
કેવા વિવેક કરે વહાલો, કહે વિપ્ર પ્રેમાનંદરે.

૫

સુભદ્રાની ભાભીઓ

એવી વાત સર્વે વિચારીરે, ગઈ નણંદી મંદિર નારીરે;
માતાને ઘેર ગયા મોરારીરે, ત્યારે ટોળે મળી સર્વે નારીરે.
જો એ ચોરી કીધી અમારીરે, જોઇએ શું લાવ્યા ગિરિવરધારીરે;
આવ્યાં સુભદ્રાની પાસરે, જ્યારે બહાર પધાર્યા અવિનાશરે.
ત્યારે નણંદ થયાં પ્રસન્નરે, આપ્યાં સોળ સહસ્ત્ર આસંનરે;
પછે સુભદ્રા હરખે પૂછેરે, ભાભી સર્વે આવ્યાં કારણ શું છેરે.
સુણી સુભદ્રાની વાણીરે, ત્યારે બોલ્યાં રૂકિમણી રાણીરે;
આવ્યાનું થાનક જે અમારૂંરે, તે તો બાઇ ભવન તમારૂંરે.
અમો ભાભી સોળ હજારરે, તેને તમારો છે આધારરે;
જ્યારે તમે જાશો સાસરડેરે, શું આપશો વસુદેવ ઘરડેરે.

સાસરવાસો સર્વે ભોજાઇરે, કરવા ઇચ્છે તમને બાઇરે;
અમ સરખું કાંઇ કામ દેજોરે, મન ગમે તે માગીને લેજોરે.
જ્યારે એમ કહ્યું મુખથી રામારે, ત્યારે બોલ્યાં છે સત્યભામારે,
આપણને એથી અધિક કંઇ નહીંએરે,દૂધ છે તોય એ ને એ દહીંએરે.

આપ્યાનો તે શો છે ઉધારોરે, બાઇજી આ લોની હાર મારોરે,
આપણ ક્યાં ખરચીશું ગર્થરે, સાસુ નણંદ એ મોટું તીર્થરે.
આપ્યો હાર તે સત્યભામા સતીરે, ત્યારે ઊઠયાં જાંબુવતીરે;
આ પહેરો સુભદ્રાજી ચીરરે, ચિત્રવિચિત્ર ભર્યું છે હીરરે.

રૂકિમણીએ કીધું મન બહોળુંરે, આપ્યું પહેરવા હીરનું પટોળુંરે;
એક કહે લ્યો સુભદ્રા બહેનરે, આ માળા લ્યો આપી મોહનરે.
કેણે આપ્યાં કંકણ ચુડીરે, નણદી કહે ભાભીઓ રૂડીરે;
ઘોળા સાળુ છાંટયા કેશરરે, મોટાં મોતી નાકે વેશરરે.

કો જોડ આપે અણુવટનીરે, કો છોડે કટિમેખલા કટનીરે;
કલ્લાં કાંબી ને ઝાંઝરિયાંરે, નણંદને ભાભીએ અર્પણ કરીઆંરે.
ભાભીની દીઠી રૂડી દ્રષ્ટરે, સુભદ્રા થયાં તાંહાં ગર્વિષ્ટરે;
આભ્રણ આપ્યાં એમ સર્વેરે, ત્યારે બોલ્યાં સુભદ્રા ગર્વેરે.

આજ હું ઘણી માનીતી મોટીરે, ઘણી ભાભીની નણંદ પનોતીરે;
આજ ભાભી પરોણાં રહીએરે, વળી કામ અમ સરખું કહીએરે.
જેવાં કરશો તેવાં થઇશુંરે, વહાલી વાત તે તમને કહીશુંરે;
સુણી સુભદ્રાની વાણીરે, ત્યારે બોલ્યાં તે રૂકિમણી રાણીરે.

કહું છું કહો સુભદ્રા બાઇરે, આજ આવ્યા હુતા તમારા ભાઇરે;
પેટી હતી તે ભીયા કનેરે, આવીને તે આપી છે તમનેરે.
તે પંજરમાં એવું શું છે રે, ભાભીસાથ સૌકો પૂછે છે રે;
આપણે બોલવું ચાલવું શાનુંરે, એને જોઇ જાવું છે છાનું રે.

માટે ઉઘાડો પંજરનું તાળું રે, અમો વેગળી રહીને નિહાળું રે;
નણંદે જીભ કરડી ત્યાં દંતરે, ભાભી ક્રોધી તમારો કંથરે.
જાણો છો ત્રિકમની ટેવરે, અગ્નિકટકો છે કૃષ્ણદેવરે;
સુભદ્રા કહે કેમ કીજેરે, વિઠ્ઠલે વારી છે, તે તો ઘણું ખીજેરે.
મને સોંપી છે જદુનાથેરે, તમે જુઓ ઉઘાડી હાથેરે;
એ ઉપર મૂકી છે કૂંચીરે, મોહને મૂકી છે તે ઊંચીરે.
શું જાણીએ કે ઘો છે કે સાપરે, તેને દેજો તમે જબાપરે;
ત્યારે સત્યભામા ત્યાં પૂછેરે, બાઇ આવડું બીહો છો તે શું છેરે.
જો તમ ઉપર કોપે શ્યામરે, ત્યારે મારૂં તમે લેજો નામરે;
જો હરિ દેખાડે મુને બળરે, રૂડી પેરે ઉતારૂં ઝાકળરે.
ત્યારે બોલ્યાં તે જાંબુવતીરે, એક મેં વિચારી છે મતિ રે,
આપણ અધરી પ્રતિજ્ઞા કીજેરે, કોઈ બહાર જઈ વાત ન કીજેરે.

વલણ

ન કીજે વાત વિઠ્ઠલની ચોરી, જાંબુવતી એમ ઉચરેરે,
સંજય કહે સાંભળ ધૃતરાષ્ટ્ર, પછે શામા સમ કેવા કરેરે.

ઢાળ

જાંબુવતી કહે બહાર જઈને, કરે પિંજરની વાત;
તેને માથે ભાર એટલો, નહીં પિતા કેરી જાત.
પછે સુભદ્રાના હાથમાં તે, આપ્યાં સત્ય વચન;
વસ્ત્રઆભૂષણે મોહી રહી, માન્યું માનુની મન.
ચાલી સુભદ્રા પિંજર પાસે, કૂંચી કરમાં સહાઈ;
એકલીએ તાળું ઉઘાડિયું, જુવે વેગળી રહી ભોજાઈ.

દ્વાર બેહુ જુજવાં કીધાં, અળગો કરી અહંકાર;
માંહે મૃત્યુક મોટું દીઠું, ત્યારે હશી રાજકુમાર.
અહીલોચનનો પ્રાણ રહ્યોતો, વળગી પેટીપાસાં માંહે;
હસતાં હંસ જ હરખે પેઠો, હરિભગિની ઉદર માંહે.

અબળાને ગર્ભ છે અર્જુનનો, તેહને થયા છે પંચ માસ;
તે પિંડ માંહે પાપી પરાણે, સદ્ય પૂર્યો વાસ.

તે જીવ વિમાસે અહીલોચનનો, હું આવ્યો હરિને ઘેર;
ન થાઉં પ્રસવ મરે સુભદ્રા, વળે પિતા કેરૂં વેર.

પછે કૃષ્ણકામનીએ કૌતક કીધું, મરકલડે મુખ તાણ્યું;
જુઓ કમાઈ આપણા કંથની, જે મડું મશાણથી આણ્યું.

તાળી દઈ હસ્યાં માંહોમાંહે, સર્વમાં સત્યભામા ડાહ્યાં;
ભાઇએ હેત કીધું ભગિનીને, અવિલોકે અભડાવ્યાં.

પીતાંબરનો પાલવ ઢાંકી, પ્રભુએ પિંજર આણ્યું;
મારે મંદિર શે ન આવ્યા, મેં ત્યારથી કૌતક જાણ્યું.
મુખ મરડીને તાણે સરકડાં, કરવા લાગી ઠીંગાઠોળી;
સુભદ્રાને વીંટી વળીયો, સોળ સહસ્રની ટોળી.

રૂક્મિણી કહે બાઇ મારે મંદિર, ટબકલી છીંટ છે આછી;
તે તમને હું આપીશ બાઇ, પટોળી આપોની પાછી.
જાંબુવતી કહે બત્રીશલક્ષણો, બાઇ તમારો વીર;
તે જાણે તો મુને ઠાર મારે, માટે આપો મારૂં ચીર.

સાંસતાં રહી સત્યભામા બોલ્યાં, હાથ દઇને ગાલે;
આજ તો હાર લાવોની પાછો, જોઇએ તો આવજો કાલે.

એક કહે આપણું નહીં રાખે, શું એ ભીયા છે ભીખારી;
હસ્તિનાપુરમાં કેમ જાશે, અંગુઠી પહેરી મારી.
એક કહે એ ભીયાને આપતાં, આપણું હૈડું હીસે;
પાછું લઇએ એટલા માટે, જે પીહેરમાં વરણાગી છે.
માન દઈ અપમાન માંડયું, જ્યારે વસ્તુ પેટીની જાણી;
મૂળગું વસ્ત્ર જે સુભદ્રાનું, ભાભીએ લીધું તાણી.
બડબડતાં સુભદ્રા બોલ્યાં, હું ઘણી માનું મોટી;
હવે સાહલા સોતી જવા દ્યો, ભાભીની ભાવજ પહોંતી.

વલણ

પહોંતી ભાવજ ભાભીઓ, એમ નણંદે ટચકો ચોડીઓ રે;
લટપટ કરીને વસ્ત્ર લીધાં, પછે આપ આપને મંદિર દોડીઓ રે.

શામળ

૧

અંગદવિષ્ટિ

રામ— અંગદકું કહે રામ, કામ કરનેકું જાઓ;
રાવનસેં કર બાત, વિષ્ટિ કર બેગે આઓ.

અંગદ–કહે અંગદ કર જોરકે, નિર્ગુનસો કહા નેહ;
કહા અગર ખર કાકકું, જૈસા ઉખર મેહ.

રામ—સો બાતનકી બાત યે, મોકું સુખ મીલાઓ;
તો અંગદ તુમ લંકમે, બિષ્ટિ કરને જાઓ.

અંગદ–કહો લ્યાઊં દશ શીશ, બાંધી લ્યાઉં સબ ધીરસું;
કહો તોડું ગઢ બંક, નાખું લંક સબ નીરસું.

રામ—બેર બેર મેં કા કહું, અંગદ તુજસેં આપ;
ગુન્હો તકસિર દશકંધકો, મેલ કરો તુમ માફ.
લંક બાળવી નવ પડે, રૈયત નવ લૂંટાય;
શત ગાયોનાં શિંગડાં, તેથી ટાઢાં થાય.

અંગદ—હુકમ હોય હજુરી કેરો, શોષી નાંખું બાધો સાયર,
હુકમ હોય હજુરી કેરો, મહા કામ કરવા છું માયર;
હુકમ હોય હજુરી કેરો, જુદ્ધે જોર કરૂં હું જાહર;
કાસદ કામ સોંપ્યું કયમ મુજને, છેક મુને કેમ કીધો કાયર.

રામ—કાયર તુજને કયમ કહું, સાયર શૂર સરદાર;
જાહર છો મહા જોદ્ધમાં, અપરંપાર અપાર.

અંગદ—કો તો ગઢ લંકના સહસ્ર કટકા કરૂં,
ઢંઢોળીને કરૂં ધૂળધાણી,
કો તો સાત સાગરજળ શોષીને,
આળપંપાળ કરૂં પૂરપાણી;
કો તો રાક્ષસ બધા રોળી નાખું વળી,
જો વદો વદન મહારાજ વાણી,
કો તો દશકંધનું દેહવટ વાળીને,
રોવરાવું બધી રાવરાણી.

રામ—રામ કહે સાંભળરે અંગદ, પર્મબુદ્ધિ હમણાં તો ધારો;
કહ્યું કરશે નહીં એ હંકારી, ભારે સર્પતણો છે ભારો;
સોગટિ નામે માર કહું નહિ, મોટા વાંક ન કાઢે મારો,
પાપી પ્હેલ કાઢે આગળથી, પૂઠે રાજ તમારો વારો.

અંગદ—રાજ તમારે મુખ કયમ બોલું,
જાણે હુકમ થયો તે જવાયું,
ગુણહીણો દેશે મુખ ગાળો,
ભાંડ બોલશે એહ ભવાયું;
શત્રુવચન કયમ સાંખી રહીશું,
તેહ દુઃખે મુજ તંન તવાયું,

સામળ સ્વામી કહો તે કહિયે,
લક્ષવસા એ વચંન સવાયું.

રામ—સામદ શૂર સાબાશ, વખાણુ કરૂં શાં વાતે
હેતે મૂકયો શિર હાથ, રીઝ થકી રઘુનાથે;
મમત ન મૂકશો માન, નૃપતિને ન કરો નમણાં,
ગુણહીણો દે ગાળ, બોલ કહેજો ત્યાં બમણા;
વળિ સામ દામ ભેદ કરી, વિષ્ટિ વધારી વાધજો,
મૂરખનું મન માને નહીં, શૂરપણું ત્યાં સાધજો.

કવિ—અંગદ હરખ્યો મન, હવે મન માન્યું મારૂં,
ગમતી કરશું ગોઠ, ધીચમાં જેતી ધારૂં,
સવાયે દોઢ શત સહસ, વાદ કરંતાં વાધે;
રઢિયાળો રાવણ રાય, શત્રુવટ શોભિત સાધે;
પછે પરાક્રમથી પ્રાજે કરૂં, અંગદે વિચાર્યું અંકમાં,
શામળ કહે સેવક રામનો, જઈ લૂટ પડાવું લંકમાં.

ચાલ્યો અંગદ ચોંપથી, મુખ જપતો શ્રીરામ;
પોતે આવ્યો પાંસરો, જ્યાં રાવણનું ધામ.

હાલક હુલક ત્રાસ, પડ્યો ડોઢી ને ડેઢી,
બુંબારવ ચોપાસ, વિકટ વાટો જ્યાં ટેડી.
પ્રાજે કીધા પ્રતિહાર, દ્વાર ઉઘાડી ધાયો,
પાંત્રીશ શીશ કરમાંય, અતિ અહંકારી આયો.

તે જોદ્ધા સહુ જોઈ રહ્યા, કર ઊંચો કો નવ થયો,
શામળ કહે સેવક રામનો, તે ધાહડમલ ઘરમાં ગયો.

વાત ગઈ બહુ વેગથી, રાવણ રાય હજુર;
પ્રતિહાર પાંત્રીશુ મારિને, આવ્યો વાંદર શૂર.

અધિપતે મન વિચારિયું, આવ્યો એ હનુમાન;
કનકપુરી ઘડી એકમાં, બાળી કીધું નામ.
મનમાંહે વિચારીને, કીધી વિપરીત વાત;
ઉછળ્યો સિંહાસનથકી, ઘડવા તેનો ઘાટ.
સભા મધ્ય બંધન કરી, કોટ રચ્યો તે દીશ;
નીચો થઇને આવશે, નમાવશે પછી શીશ.
અંગદ જ્યાં આગળ ગયો, ખિડકી જોઇ દૃષ્ટ;
રામ અરિને શું નમું ? મનમાં પામ્યો કષ્ટ.
ક્રોધ કરીને કુદિયો, કરી જોર અપાર;
કોટ ઓળંગી હુલકિયો, ગયો સભાને ઠાર.
આભ અવ[illegible] એકત્ર કરી, કીધો હુલકાપાત;
અંગદ ઉતર્યો આકાશથી, ગર્જ્યો કડકડાટ.
દીઙ્મૂઢ થયા સહુ દેખતાં, દીઠો કૃતાંત કાલ;
પર્વત સરખો પ્રચંડ નર, ફરિને દીધી ફાળ.

દશકંધને દુઃખ મનાવવા, અધિપત ઓળખવા એન,
દૃષ્ટ ભારી અંગદો તિહાં, વદ્યો વિપરીત વેણ.

અંગદ–રામચંદ્રની નાર સિતા સતિ માતા મોરી,
દૈત્ય દાનવ કો દુષ્ટ, ચંડાળ કરી લાવ્યો ચોરી;
દયાનિધિ દાતાર, ધર્મ હજુ મનમાં ધારે,
પાછી આપે જો સીત, તો એને નવ મારે.
નહિતર દેશ દેહવટ કરે, એવી આજ્ઞા આપી મુને,
ચતુર હોય તો ચેતજે, ચેતાવા આવ્યો તુંને.
સામદ–મરદ મુંછાળો વીર, રામની રામા લાવ્યો,
શૂર પૂર દઢ ધીર, ક્રોડ કંદર્પવત કહાવ્યો;

દશકંધ નામ દરિયાવ, તરવાર તાતી ત્રિલોકે,
જોર હોય તો જુઓ, સિતા મૂકી અશોકે;
પાછી લેતામાં પ્રીછશો, અદકું બોલે અનર્થ થશે,
લાડ કરતાં આવો છો લંકમાં, જરૂર જીવ સહુના જશે.

અંગદ-જનની કુણ રાવણતણી, બહુ ઉપજાવ્યાં બાળ;
જાત શ્વાન કે શૂકરી, ભુંડણુ કે શિયાળ.
કે વીંછણુ કે નાગણી, કે કરકટની નાર;
કે અજા એ કોણ છે, બોલો નહીં ગમાર.
બોલત નહીં કહુ નીચ હો, કે મુંગા કે ઢોર;
કે અમારો દીન હો, કે જાતિ કે ચોર.
પૂછત હું બડિ બેરકો, ફેર ન પાઉં બ્યાન;
કે ફૂટીહેં આંખડી, કે સુનતે નહિ કાન ?

કવિ—વાંકાં વચન શ્રવણે સુણી, ચડિ રાવણને રીસ;
પગની જ્વાળા પ્રગટિ તે, જઇને ભેદી શીષ.
વાઘને વળી વકારિયો, શુભ છંછેડયો સાપ;
સિંહ પંખાળો પાખરો, અતલીબળ એ આપ.

દેહ દાઝયો દશાનન ઘણું દિલ વિષે,
એક આપે થયો તેહ તાથે;
ઉછળ્યો એક કર આપ આસન થકી,
મુખ મૂછ મરડિ હીતહોડ હાથે;

રાવણ—કોણ તુજ નામને ગામને ઠામ કહે,
કામ કશું છે પશુ ભુપ સાથે,
કો તણો મોકલ્યો હ્યાં લગી આવિયો,
આભ બાથો ભરે બાંય બાથે ?

અંગદ—વાળીનો પુત્ર ઘરસૂત્ર શુભ પર્વતે,
નામ અંગદ મારૂં હરખ એવા.
શરણુ રહું છે રઘુનાથનાં ચરણુની,
દેવનો દેવ અધિદેવ દેવા;
ધુમ્રપાને કરી ધ્યાન જોગી ધરે,
ઈંદ્ર બ્રહ્મા કરે ઇશ સેવા;
તે તણી નારને તસ્કરી લાવિયો,
લંક લગિ આવિયો સૂધ લેવા.

રાવણુ—જા અલ્યા જીવતો કહે તારા રામને,
ગામ કેમ આવિયો ધામ ધાતો,
દેહ દીઠી નથી તેં દશાનન તણી.
કાન સુણી નથી વેણુ વાતો;
કુંભકર્ણ આળસ તજી ઉઠશે,
લાખ સવા મણુ ચીચ ખાતો;
ક્રોડ ઓતોર ને પદ્મ અઢારમાં,
ઝાંખશો નહિ કોણુ એક જાતો.

અંગદ—અલ્યા રામ આગળ કશી વાત તે તાહરી
શ્વાનની વાત શી સિંહ સાથે,
રંક કીરત કહે રાજ રાજેંદ્રને,
લાભ શો લીજીએ તેહ ત્યાંથે;
દેખાડ તાહરો ડાહ્યરો દળપતિ,
માહરો બળ સહે બાંય બાથે,
ક્રોડ કુંભાતણા માન મોડું અતિ,
એવી હું હોંસ રાખું છું હાથે.

રાવણ—અંગદા અંગમાં શે તું સમજે નહીં,
કૂખ કાયરતણી તુંજ આવ્યો !
કપુત વાળીતણા કુળ વિષે અવતર્યો,
કે શકે નીચનું થાન ધાવ્યો !
શતક કટકા કર્યા તાત તારાતણા,
તેતણી ભક્તિમાં ભૂર ભાવ્યો !
વાનરા સર્વનો ઘાટ ઘડાવવા,
લખવસા લક્ષ્મણો આંહીં લાવ્યો !

અંગદ–પાષાણ અજ્ઞને પ્રીછવું કેટલું,
જેહમાં ગુણ નહિ જ્ઞાન જ્ઞાતા,
વીશ છે નેત્ર પણ અંધ વપુએ થયો,
શોધતો શે નથી ચિત્ત સહાતા;
જે કરે જેટલું ભોગ તે ભોગવે,
તે તમો દેખશો ધંધ ધાતા,
વાળિ વૈકુંઠ પદ પામિયો પ્રીતથી,
રામજી મુક્તિપદ દિવ્ય દાતા,

રાવણ—કાપડી વેષ લઇ વન વિષે જે ફરે,
શીશ જટા ધરે સંગ સારો,
સીતની શુદ્ધ નવ માસ નિરખી નહીં,
આજ સાગરતણો દીઠ આરો;
લાવિઓ રીંછ લંગૂર લખ કોટિધા,
માનવી મૂળ મુખવાસ મારો;
લંકપતિ છત્રપતિ રાય રાવણ સાથે,
રાહમાં જીતશે રામ તારો !

અંગદ–એક કિંકર અહીં આવશે રામનો,
તે નહીં તાહરો બોલ સાંખે,
તાત મારાતણી કીર્તિના કવિ તમો,
હું ખમું બોલ જે ભુંડ ભાખે,
અન્ય જણને ઓશિઆળ શી તાહરી
જો ઘડી એકમાં જોર ઝાંખે,
લંક પરલંક એ અંક એકે ભરી,
નિમિષમાં નિધિતણે નીર નાંખે !

રાવણ—કહે દશાનન સુણો વાળિકા દીકરા,
પ્રીત સંભાર તું પેર પૂઠી;
રામ ઉપર તને હેત કયમ ઉપજે,
તાતને મારિયો કાળ કૂટી,
પિંડ પાળે તારૂં વેર વાળે નહીં,
પેટની વેઠમાં વાટ ઉઠી;
કર અહીં ચાકરી બાંધ્ય ત્યાં બાકરી,
રામશું રાઢકર આવ્ય ઉઠી.

અંગદ–બુદ્ધિબળહીણ તું ક્ષીણ આયુષ થયો,
રાવણ મૂઢ મુખ શું જ ભાખું,
રાજ મહારાજ અધિરાજજી કેરડાં,
દર્શનો નિત્ય હું દિવ્ય દાખું;
સહુ અમૃત રત્નખાણ પૂર પ્રેમની,
તે તજી ઝેર નીરવત ચાખું,
સ્વામી સામળ તણા ચરણ પ્રતાપથી,
તુજ સમા કિંકરા કોડ રાખું !

રાવણ—વધતું વેણ વદે અલ્યા વનચરા,
કેટલી બુદ્ધિ તરતીબ તારી,
પ્રાશન કરે પિલવાં વાલિઓ વાનરો,
મોટાઇ જુઓ એણે નાંખ્યો મારી ?
તાટકા તારૂણી રાંકડી રંડ એ,
જીતિયો નીચ નિર્માલ્ય નારી,
રામનાં કામ જાણે બધા જગતમાં,
ધીર એ વીર એ ધર્મધારી.

અંગદ—ત્ર્યંબક જ્યાં મોડિયું માન તુજ મોડિયું,
છોડિયો ત્યાં તુંને ધર્મ હાર્યો,
દશ મસ્તક દક્ષમાં રાખિયો કક્ષમાં,
પલક એક પક્ષમાં હોઠ હાર્યો;
કોટિ રાક્ષસ હણ્યા ભય તેના નવ ગણ્યા,
વેદ ભણિયા હવે તુજ વારો,
મારવો રંકને, લૂટવી લંકને,
પાપથી ઓસરે રામ મારો !

રાવણ—બોલે વધતા બોલ, તોલ ખુવે છે તારૂં,
રવિ સામા નાંખે રેણું, માન ઘટે નહિ મારૂં;
આયુષ તારૂં અલ્પ, એક ઘડીમાં આવ્યું,
તાતનું લેતાં વેર, ભાગ્ય ભુંડું ભાવ્યું,
અવતાર અફળ તારો ગયો, વેર ન વાળ્યું વેઠમાં,
શત્રુને જઇ શરણે રહ્યો, પાવક ઉઠો તુજ પેટમાં !

અંગદ—અન્યાઇ બોલે આળ, ગાળ ગુણહીણા દે છે,
અધર્મી અવતાર, ભાર શું માથે લે છે;

મુજને તુજ પર હેત, ખેદ રાખી નહી બીજું,
આપણ બંને ભ્રાત, બતાવું કારણ બીજું;

જો વાળિ તાત છે આપણો, છૈયે સહોદર સુખમાં,
તુજને રાખ્યો તો કાખમાં, મુજને રાખ્યો તો કૂખમાં !

રાવણ—રાંકની જાત તે રત્ન શું ઓળખે,
આખર ચૈતન ચાકરનો,
ગરીબતણે ઘેર પેટ ભરે તે,
ઠાઠ શું જાણે ઠાકરનો;
મેરૂતણો મહિમા નવ પ્રીછે,
કરે વખાણ તે કાંકરનો,
'ખાખરની ખીલોડી' અંગદ,
સ્વાદ શું જાણે સાકરનો ?

અંગદ-આરોગિયાં અમૃત ફળ જેણે અતિ ઘણાં,
તેહને ઝેર તે કુણ લેખે,
હાર પહેર્યા જેણે હેમ મોતી તણા,
કાચ કથીર કુણ પૂઠ પેખે;
પદ્મિની પારખી જેમણે પ્રેમદા,
શંખણી દાખુ તે લાભ લેખે,
રામ હૃદે વસ્યો ત્યાંય રાવણ કસ્યો,
માન સાચું નહીં મીનમેખે.

રાવણ—ક્રોડ તેત્રીસ તો દેવ સેવે સદા,
સાત સાગરતણી ખાડ ખાઈ,

ધરસૂત્ર કંચનતણા પુત્ર શત લખસવા,
કુંભકો પ્રાક્રમી ભરત ભાઇ;
દશ શીશ વીસ ભુજ બાહુબળ બળ ઘણું,
જગત જીવે મારા ગુણ ગાઇ,
અંગદ અંગ શતખંડ તારાં કરૂં,
રામની વાનરા શી બડાઇ.

અંગદ-શેષની આગળે અળશિયાં જયમ ફરે,
સિંહને આગળે શ્વાન સોનું,
કંચન કથીર જયમ ફેળ ને કાચકીને,
અમૃતરસ આગળે વિખબોણું;
વેદ જોડે જયમ ભેદ પાખંડના,
દર્શન આગળે જોષ જોણું,
રામજી આગળે રાવણ ત્યમ તમો,
ગાનગુણ આગળે રાંડરોણું.
લંક બાધી બળી તોય સમજ્યો નહિ,
અશોક વાડી તણો શોક કીધો,
આળપંપાળ કર્યાં નીર અર્ણવતણાં,
પ્રૌઢ પયોનિધિ પાજ પીધો,
કુંવર તુજ રત્નશ્યો રણમાં રોળિયો,
સીત આણ્યાથી શો લોભ લીધો;
જો વિભીષણ મળ્યો ભ્રાત રઘુનાથને,
દેશ લંકાતણો નાથ કીધો.

રાવણ—કહે એક પુત્રથી આંહિ ઓછું કશું,
જેમ પટ આગળે એક ધાગો,

સમૃદ્ધિ ઘણી ભાઇની ભોમ લીધી અમો,
એક એકાકીએ ભૂર ભાગ્યો;
રત્નચિંતામણી ખાણુ કંઈ કોટિધા,
નાગા નર જેવાને એક વાગો;
સિંધુમાં બિંદુ મુંડામાંય મુઠડી,
"એક ખજુરાતણો ચરણુ ભાંગ્યો!"

જમ ચોકી કરનાર, લંક કેડે હરનીશે,
ગ્રહે ન દે કોઇ નામ, વરદાન એ આપ્યું ઇશે;
ચાંપે પનોતી ચરણુ; કરમ કર જોડી રહે છે,
અષ્ટોત્તર શત વ્યાધ, ખમા ખમા નિત્ય કહે છે;

નિકટ મોત નહીં નગરમાં માઝા કુણુ લોપે મારી,
જશવંતા રાવણુ ઝીતે જશ, જુગ બાધામાં જારી.

અંગદ—ઈશ હતા તુજ શીશ, તે ગુણ ઘાટ ઘોળાણું,
ચૌદ ચોકડી રાજ, રિદ્ધ સિધ સર્વ રોળાણું;
આયુશ થઇ ગયું અલ્પ, સતી સીતાને શાપે,
પરવાર્યું જપ પુણ્ય, પ્રેમદા હરી તે પાપે;

દિવસ બે ચાર દશ બારમાં, લંકાગઢ તારૂં ગયું;
હજુર મોત આવ્યું હવે, રાજ વિભીષણુનું થયું.

રાવણુ—રામના દંતમાં દેઇ, સિતાજી હું હરી લાવ્યો,
રોતો ફરતો રાન, દશ માસે અહિં આવ્યો;
પામરકેરી પેર, ભીખારી ભાવે ભમતો,
માંકડ કુકડમાંય, રહ્યો રાજી થઈ રમતો;

મરદ મૂછાળા પાસથી, કઠણુ લેવી છે કામિની,
જાઓ જાઓ મુકું જીવતા, જરૂર આજની જામિની.

અંગદ—મરદ મૂછાળો હોય, તેહ શિદ થાય ભિખારી.
નરપતિ હોય નરેંદ્ર, ચોરે તે કાં પરનારી;
સામદ હોયે શુર, રિદ્ધિપતિ રાવ કે રાણા,
તે શિદ પાડે બુમ, કાર્મુકે કર ચંપાણા;

ઊંચા અધર્મ નવ આચરે, ભુંડા બોલે ભાંડમાં,
તોલ ઘટે તુંને મારતાં, રામને મન તું રાંડમાં.

રાવણુ—દાવે બોલ્યો દશકંધ, ધાકડો કરે છે ધંધ,
બાંધી લ્યોને એને બંધ, મારી નાંખો મૂઢને;
ફેડી નાંખો એનો ફંદ, છંછેડીને કરો છંદ,
મોટમ એની કરો મંદ, કહાડી નાંખો કૂડને;
મૂછ પૂછ ફછ કાપો, તન એનું તાપે તાપો,
અધિક એ લાણુ આપો, પ્રાજે કરો પ્રૌઢને;
વાનરો આવ્યો છે વાસે, પોકાર કરે છે પાસે,
ઉડાવી નાંખો આકાશે, આકડાના તૂરને.

કવિ—બાંધવા માંડિયો બળ કરી બહુ જણે,
ચોગમાં બાણુની ચોટ નાંખી,
વકારે વિમાનેથકો રાય રાવણુ ઘણું,
શુર સામદ રહે કેમ સાંખી;
હડબડાવ્યો ઘણું કહી હો હો કરી,
તરવર્યા જોધ જયમ મધમાખી,

રામનું નામ અંગદ તણે અંતરે,
પડે જયમ શસ્ત્ર અંગફૂલ પાખી.
આપ જોરે કરી ઉછળ્યો અંગદો,
કારમો કોપ આકાશે કીધો,
વળી ગયા હાથ તે તો રહ્યા હીંચતાં,
દોષી દેહવટ કરી દાવ દીધો,
બ્રહ્માંડ ભાંગી પડે એમ ભૂપર થયું,
મધ્ય પડયાં જ્યાં શૂર સીધા,
નાઠા નૃપતિ સહિત દાનવો દશદિશા,
પાંચ કોટિ તણા પ્રાણ પીધા.

નાસતા નર દીઠા ઘણા નરપતે,
વાસ બાધા માંહે ત્રાસ પેઠો,
લંગૂરનું જોર લેખે લખધા લહ્યું,
અહંકાર તજે કયમ એહ એઠો;

હુંકારને હોડ એ મોડ કોડે કરી,
ફરી ભૂપ સભા ભરી ઘાટ પેઠો,
દંત કરડી મહા મૂછ મરડી પછી,
આસને રાય બળવંત બેઠો.

નાગપાશ આણિયું જોર જણાવિયું,
તાણિયું બાણ ટંકાર કીધો,
ગાળ દશ વીશ ત્યાં દીધી રીસે કરી,
વાળીસૂત ધુમ્મરે ઘેરી લીધો.

રાવણ—સંભાર કોઈ ઇષ્ટને આ સમે અંગદા,
પલક એકમાં તૂજ પ્રાણ પીધો,

નામ ટાળ્યું તારૂં રામ તુજ શત્રુએ,
દાદો ત્યમ દીકરો દાવ દીધો.

અંગદ-કુડ બોલે અલ્યા કુત્ત્ર કૈકસીતણા,
નાક છેદન કરૂં નિમિષ નાથે,
જીવતાં જોર દેખાડવા માંડિયું,
જોર હોતે તો વળગ બાંય બાથે;
પ્રીતથી પ્રત્યુત્તર કરે તો હું પરવરૂં,
હુકમ નથી રાઢનો તુજ સાથે,
લેખ લખ્યા બ્રહ્મતણા લક્ષવસા.
રાવણતણું મોત શ્રીરામ સાથે.

રાવણ—ડેંડુરાં દાદુરાં ખેલતાં ખાબડે,
તેહને હોંસ થઇ સિંધુ તરવા,
કાગલાં, બગલાં મેડકાં માણતાં,
ચાહ્ય તે ચિત્ત મોતીજ ચરવા;
કાપડયાં બાપડયાં ડાભડાં પહેરતાં,
આવિયાં ઊંડળે આભ ભરવા,
કીડને પાંખ આવી તે તો તરફડે,
મરણ આવ્યું માથે મેલ મરવા.

રામ સરખા રણમાંય, રાખું છું હું હજાર,
અટવાશે જીવ અનેક, વાનર તે રીંછ બચારા;
ઇંદ્રજિતની આણ, હાક ફરશે રણ માંહે,
દૃઢતા થઇને પાગ, કોણ ટકાવે ત્યાંહે.

કુંભકર્ણ ભૂપ ભૂખાળવો. દેખતે પ્રાશન કરે,
મૂરખ મન વિચાર કર, વાનર દેખી તે ક્યમ ડરે ?

અંગદ–વાનર તે તો વાળિ, કક્ષામાં રાખ્યો તુજને,
એકસો સિત્તેર દિન, મૂર્ખ કહેવડાવે મુજને;
વાનર તે હનુમાન, અશોક વન બાળ્યું જેણે,
વાનર તે નળ નામ, પહાણ તાર્યા જળ તેણે;

એ વાનર અંગદ સારખા, રંક કિંકર શું કહું કથી,
સુગ્રીવ સુભટ નર સારખા, રાવણ તેં દીઠા નથી.

રાવણ—રાવણ કહે રે મૂઢ, પહાણથી દીસે પ્રોઢો,
મૂરખનો મહિપતિ, જગમાં નહીં તુંજ જોડો;
નફટ તણો નરેંન્દ્ર, અધિક દીસે છે અનાડી,
વખાણીને વાત, કરે કરવી હોય ચાડી;

જે ડાહ્યો હોય તે દલ ધરે, સંક્ષેપે શિક્ષા લહે,
અંગદ શાં વગદાં કરે, કહે કેમ ઉભો રહે.

અંગદ–ઉગરે કોએક જીવ, ત્યાંય બોલીએ જુઠું,
ઉગરે કોએક જીવ, કરિએ દીઠું અદીઠું;
ઉગરે કોએક જીવ, અક્કલ ફેલાવું આડી,
ઉગરે કોએક જીવ, કરિયે ચોરી કે ચાડી;

હાંકી કાઢે છે હઠ કરી, તોય ઉભો છું બારણે;
અંગદ કહે સુણ રાવણા, જીવ જીવાવણ કારણે.

રાવણ—ઉગારવા આવ્યો દેહ, ઉગારવાં વાનર રીંછાં,
તે ઉડશે આકાશ, કાગ તણાં જ્યમ પીંછાં;
કોય સતી નવ થાય, પતિ કો અવર મરંતે,
આપ ન ભાળે ભૂખ, પારકું પેટ ભરંતે;

પ્રાક્રમ પરમારથ તાહરૂં, કુડ કપટ કરવા કામનું,
પિતા માર્યા તે પ્રેમથી, રૂડું ચિંતશે રામનું.

અંગદ–ઈંદ્રજીત સરખો તંન, તેહ તુજ રણ રોળાશે,
કુંભકર્ણ સરખો જોધ, ચાંચડવત તે ચોળાશે;
સાત લાખ પ્રૌઢા પુત્ર, કાયર થઇ કૂટાશે,
રત્ન ખાણુની રિદ્ધ, લંક લક્ષ્મી લૂંટાશે;

તું શિવ વરદાનથી શૂર છે, માન મગ્ન છે મન થકી,
તુજ શીશથી ઇશ અળગા થયા, સીતા હરી તે દિન થકી.

રાવણ—રાવણ કહે રામ હુવાઇ, દેઉં છું અગંદ તુજને,
પલક ટકાવે પાગ, ફરી ઉત્તર દે મુજને;
શરમ નવ રાખીશ, જરૂર કહેણ ત્યાં જઇને,
વધારજે મુજ વેર, પ્રીતથી તેનો થઇને;

જો મછ ધરાવે મુખ પર, નીર વધારો નામનું,
રાવણ કહે આવો અહીં, મારે કામ છે રામનું.

અંગદ–અંગદ કહે સાબાશ, હોડ હઠ હિંમત તારી,
તુજમાં પ્રાક્રમ પૌઢ, ખરી નીશા થઈ મારી;
ભલું રામશું વેર, ભલું ગંગામાં મરવું,
ભલું ગયાવ્રત માંય, દંડ જે ભારે ભરવું;

ભલું પુત્ર શિષ્યને વિપ્રથી, હોડે કોડે હારવું,
ભલું મોત રાવણ તણું, જો રામને હાથે મારવું.

અંગદ–જઉં છું હવે જરુર, વચન કહું છું એક છેલ્લું,
ખમું છું તારી ગાળ, મમત તુજ સાથે મેલું;

પૂછ ઘેર તારી નાર, મંદોદરી શુભ સતીશું,
કહે તો માંની રાઢ, લક્ષ્મણ જોગ જતીશું.

પૂછી આવો તમે પુરપતિ, ત્યારસૂધી ઉભો રહું,
એમ કરતાં તમો ઉગરો, ઉપદેશ સત્ય સાચો કહું.

રાવણ—અંગદ અક્કલના હીણ, વચન તું જો વિચારી,
નવખંડ તણો નરેંદ્ર, શીખ શી દેશે નારી;
રામા વશ તે રામ, ક્રોડ વસાએ કહાવે,
પરવશ પડી તે પાશ, ઈહાં અથડાતો આવે,

નારનાં કહ્યાં તે નર કરે, નપુંસક નારે જીતિયાં,
રામાને રાવણ પૂછે નહીં, એ રામતણે ઘેર રીતયાં.

રામતણી તુંને આણ, વદે અંગદ તું વાણી,
રામતણી તુંને આણ, પલક પીવા રહે પાણી;
રામતણી તુંને આણ, હવે જો જીભ હલાવે,
રામતણી તુંને આણ, જો તું ચરણ ન ચલાવે;

રામ આણથી કહે જઈ તહિં, જહિં સેન સકળ છે તમતણું,
રાવણે કહાવ્યું રામથી, મહિમા દેખાડ મોટપપણું.

કવિ—ઉડયો સુણી આકાશ, અંગદ અતલીબળ આપે,
મહિમા વધારી માન, રામ રજચરણ પ્રતાપે;
આવ્યો જિહાં અશોક, અલૌકિક જ્યાં છે વાડી,
દુ:ખ નવ વ્યાપે દેહ, ખડી રત્નાકર ખાડી;

બેઠી સીત સ્વરૂપ તિહાં, રૂપ રઢિયાળી શુભ સતી,
પ્રદક્ષિણા દેઇ પાગે નમ્યો, મોકલ્યો છે લક્ષ્મણ જતિ.

અંગદ–સાંભળજો મુજ માત, વાતમાં એક વધાઈ,
લક્ષ્મણ સહિત શ્રીરામ, પધાર્યા ભૂપત ભાઈ;
વાનર પદ્મ અઢાર, બોતેર કોટીક સાંધી,
મળ્યો વિભિષણ ભ્રાત, પાજ સમુદ્રે બાંધી;

મેં વિવિધ પ્રકાર વિષ્ટિ કરી, ટેવ એહની ટોડિયો,
સીતા પ્રત્યે અંગદ કહે, ગઢ લંક વાનરે વીંટિયો.

સીતા—સીતા કહે સુણ વીર, ધીર થઈ ધીરજ ધરજો,
જોરાવર જન એહ, કામ ઘણું પાકું કરજો;
લલોપતો નહીં લાગ, શોભે નહીં શૂરા સાથે,
મંદ્રચળ શો મેર, ઉપાડે છે એક હાથે;

કુંભકર્ણ કહેવાય છે કારમો, દેખે તેટલું ખાય છે,
એવું જાણી ઇહાં આવજો, રામ તો મોટા રાય છે.

અંગદ–કહો તો મેરૂ સહિત, ઉદયાચળ હું ઉપાડું,
કહો તો લંકપર લંક, અધિક અવનિમાં ગાડું;
કહો તો બાણું કોડ, મેઘને બાંધી જાઉં,
કહો તો ઈંદ્રજીત કુંભકર્ણ, દૈત્ય સર્વને સાઉં;

મા કહો તો લંકને લૂટીયે, વસુધા વિપરીત નાંખિયે,
પણ હુકમ નથી હજુરનો, માટે સર્વે સાંખિયે.

સીતા–છાનો રે ભડ ભ્રાત, વાત શી કરવી ઝાઝી,
કરો કહ્યું તે કામ, રામ જે વાતે રાજી;
કરતા હો જે કાલ, આજ સવેળા સાધો,
દેખશે કો એક દુષ્ટ, વાયુવત્ વેગે વાધો;

જ્યાં આજ્ઞા માગી અંગદે, જોધ જવા લાગ્યો જવે,
રાક્ષસીએ બુમ પાડી ઘણી, જોધ તરવરી રહ્યા તવે.

કવિ—મહોકમ દીધો માર, અંગદને રાયે આપે,
ન ગુણે લેખામાંય, હાથ શ્રીરામ પ્રતાપે;
લખ બોતેર હજાર, તણા તો હંસ જ હરિયા,
વાડિમાં કૂપ વિશાળ, ભૂપ સહુ તેમાં ભરિયા;

બાકી બૂમ પાડી ગયા, ગઢ લંકા ગુણ ગામને,
ઉત્પાત કરીને આવિયો, શરણાંગત શ્રીરામને.

દંડવત કીધા દશવીશ, શીશ નમાવ્યું નેહે,
સુખનું સાગર સર્વ, દૈવત પામ્યા સહુ દેહે;
શીશપર મૂકયો હાથ. વાતો પૂછી રઘુનાથે,
રામ—વિષ્ટિની કહો વાત, રીઝ થઈ રાવણ સાથે;

સીતાને સહજે આપશે, કે કરવી રાઢ પડશે ઘણી,
અંગદને એમ પૂછિયું, કોટિ બ્રહ્માંડ કેરા ધણી.

અંગદ—વાલીસૂત કહે વાત, એની મેં કેમ કહેવાયે,
નથી સમજ્યો નરેંદ્ર, અહંકારી એવો રાયે;
સામદામને ભેદ, કર્યો તે જુગતે ઝાઝા,
જેમ પત્થર પર નીર, માને નહિ રાવણ રાજા;

કરગરી કહ્યું મેં કોટિધા, આંચ દેખાડી અતિ ઘણી,
પેર પેર મેં પ્રીછવ્યો, ડગ્યો નહીં એ લંકા ધણી.

૨

ચંદનમલિયાગરી

ચોપાઈ

શ્રી સરસ્વતી પ્રીતે પુંજીએ, સકળ વાત સિદ્ધ સુજીએ;
શ્રીગુણનિધિ ગુણ ગંભીર, ધર્મ ધોરંધર સાહસિક ધીર.
ભૈરવ રાજ મહારાજધિરાજ, લક્ષણ લાજ કારણ શુભ કાજ;
આદ અન્નપુરણા આરાધીએ, ધરમ કામ સૌએ સાંધીએ.

કહું વાત ઉત્તમ આઠમી, ઠરાવ બુદ્ધિ તણા ઠાઠની;
ચંદનાવતી નગરી અનૂપ, ચંદનસેન ભડ ભારે ભૂપ.
માનની તેને મલીયાગરી, સતી શીરોમણી ધરમે ધરી;
સાયર નીર બે પુત્ર સપૂત, નરપત પ્રખ નૌતમ બે સૂત.

રાજ ચલાવે રૂડી રીત, પ્રજા ઉપર અદકેરી પ્રીત;
હાથી ઘોડા અલખત ઘણી, મહીપત સઘળા કેરો મણી.
અસત્ય અન્યાય તનથી તાજ, રામ સરીખું ચલાવે રાજ;
મહિપતિએ કીધો એક મહેલ, તે આગળ ઇંદ્રાસન સહેલ.

મંદિર મેડી ને માળિયાં, જુગત થકી રૂડાં જાળિયાં;
પરસાલ પટશાળા પાક, હયશાળા રથશાળા આંક.
ગજશાળા દેવશાળા ઠામ, કીધાં એવાં કોટીક કામ;
મેહેલ મળ્યાનું મહૂર્ત લીધ, કોડે વાસ પુજાનો કીધ.

પહોડયો છે રાજા પ્રૌઢ પલંગ, મલીયાગરી માનીતી સંગ;
ગેબી શબ્દ ઉઠયો મધરાત, કાને સાંભળી વિપરીત વાત.
પડું પડું પડું ત્રણ વેળા કહ્યું, અચરજ તે રાજાએ લહ્યું;
નવા મહેલ કીધા સુખ કામ, શું પડશે તે એણે ઠામ.

એમ વિચારી છાનો રહ્યો, એટલે શબ્દ એક બીજો થયો,
હમણાં પડું કે વળતો પડું, જેમ તેમ એકવાર તો નડું;
કહે તો વૃદ્ધ કાલે ચિત્ત ચ્હડું, કહે તો બાળપણામાં પડું.
સમજ્યો રાજા સમજી નાર, પડે પનોતી અપરમપાર,
કહે છે વાંકાં દિન અતિ ઘણાં, પડે વિપદ એમાં શી મણા.

દોહરા

રાજા બોલ્યો રીસમાં, પડવાની આ પેર;
વળતી પડીને શું કરીશ, વૃદ્ધપણામાં વેઠ.
અરૂણ ઉદે તે ઉઠીઓ, જોશીને પૂછ્યા જોશ;
ગુણકાર ગુણકે કહ્યું, માઠા છે ગ્રહ દોષ.

બેઠી પનોતી લોહમાં, બેઠો બારમો રાહ,
કુડો કહે તું આઠમો, ચોથો કુંભનો ચાહ.
ટાળી કોઇની નવ ટળે, રૂડી ભુંડી રેખ;
ભોગવ્યા વિણ છુટકો નથી, લખ્યા લલાટે લેખ.

પાઠ પુજા ને પુન્ય કર્યાં, કર્યાં અષ્ટમાહ દાન;
જપ તપ સત સાધન કર્યાં, માગણ પામ્યા માન.
પુંડરીક પાંડુ દેશનો, જન્મતણું છે ઝેર;
લશ્કર લઇને આવીયો, કોપ કરંતો કેર.

કટક કારમાં ચોદે ચઢયાં, રણથંભ રોપ્યો જંગ;
ઘેરાણું લશ્કર ગામનું, સામદ ન રહ્યો સંગ.
નાઠો ત્યાંથી મહીપતિ, માણ્યો મોહોલની માંહ્ય;
સાયર નીર મહીઆગરી, ત્રણે હુતાં ત્યાંહ.

ત્રાસી નાશી છુટિયાં, ચતુર ઘરનાં ચાર;
ભેળાણી ભોમી ગામની, ક્ષણુ ન લાગી વાર.

પુરપત તો પુંડરિક થયો, ગયો ખજાનો હાથ;
અડવાણે પગ એકલાં, ચાલ્યાં વાટે સાથ.

બાવીસ જોજન બાપડાં, ભૂખ તરસ ને દુઃખ;
વસ્ત્ર વિના વનમાં ફર્યાં, સઘળું તજિયું સુખ.

નદી આવી ત્યાં નર્મદા, ઉતરવું પેલે તીર;
કાંઠે બેસાડયા કુંવર બે, સાયર બીજો નીર.

લીધી મલીયાગરી પીઠપે, ચાલ્યો પાણી માંહે;
મૂકી બીજે તીરડે, પાછો ફરિયો ત્યાંહે.

માનુની મૂકી મહીપતિ, ભમરામાં પડયો ભૂપ;
ગળ્યો મઘર તે ગુણનિધિ, રૂડો રઢિયાળો રૂપ.

એક તીરે પુત્રો રહ્યા, બીજે તીરે નાર;
કળી શકે નવ દેવ ગતિ, તુટી ગયો સંસાર.

વનિતા વાટ જોતી રહી, નાવ્યો પતિ કે પુત્ર;
કયાં રહું ને હું કયાં જઉં, ક્યાં સોધું ઘરસૂત્ર.

એટલે એક વણઝારડો, નાયક નરપતિઓ નામ;
પકડી તેણે પ્રેમદા, લઈ ગયો ગુણ ગામ.

દેખી દેવ સરીખડી, જોયાં ચંતનિનાં ચહેન;
પૂછી વાત પટંતરે, કહી મુખથી બાઇ બહેન.

ખાઓ પીઓ રમો જમો, માણો મંદિર માંહ;
પછે પેર શી નીપજી, તન બે ઉભા ત્યાંહ.

વેડાંગ વાઘ નવ હાથનો, જાલમ જોરાવર જોધ,
અધિક ડોટ તે ઉપરે, કરતો આવ્યો ક્રોધ.

નાહાં બાળક નાનડાં, વિટક વાટ છે વન;
પર્વત પેલે અઘોર વન, નહિ કો માનવ જન.

ભુખ તરસ તડકો ત્યહાં, તરફડે દેખી તાપ;
વડ હેઠે જઇ વીરમ્યાં, અરભક એકલાં આપ.

નીર વિના તે નીરનું, સુકાણું સઘ શરીર;
બંધવને બેસાડીને, ગયો સાયર વીર.

નીર સુતો સોડ તાણીને, નિકળ્યો નેમેરો નાગ;
ડસ્યો અંગુઠે અદીઠડે, પ્રાણ પછાડ્યા પાગ.

ઝેર ચઢ્યું કોઇ જુગતનું, તે વેળામાં તરત;
પુરવ જન્મના સંચથી, બાળક પામ્યો મ્રત.

સાયર ત્યાં જળ લાવીઓ, દીઠી રૂધિરની રેલ,
દાવાનળ દુઃખ દેહમાં, બાંધવ કેરો બેલ.

ખાંધે લીધો તે વીરને, રૂદન કરે તે રાન;
વિલાપ કર્યા વનમાં ઘણા, કોણ સાંભળે કાન ?

જોજન ચારે ગામ છે, નરવાહન નરપત નામ;
અરભક આપે એકલો, આવ્યો છે તે ઠામ.

શાહુકાર એક શીરોમણી, લખપતિ કહે સહુ લોક;
એની દુકાને ઉભો રહ્યો, સપૂત તણે મન શોક.

પોંહચી! એક પાસે હતી, નોતમ કોટીનાં નંગ;
અમુલખ અવની વિષે, શોભિત રૂડે રંગ.

સોંપી તે શાહુકારને, લીધાં સુખડ કાષ્ટ;
ગાડું ભરાવી ત્યાં ગયો, હવે વાલ્યો ડાટ.
કૌતક એક કારમું હવું, વૃક્ષ ઉપર તે વરત;
માળો હતો ત્યાં ગુરૂડનો, જ્યાં બાંધ્યું તું મરત.

ગરૂડ આવ્યો ઘન ગાજતો, આણ્યો માળા માંહ;
બાંધ્યો દીઠો બાપડો, મ્રતક તો વળી ત્યાંહ.
જીભથી અમૃત કાઢીયું, ખાંતે સિંચ્યું ખગરાય;
ઇશ્વરની આજ્ઞા થકી, ઉઠી બેઠો થાય.

પગે લાગ્યો પંખી તણે, જોડીને બે હાથ;
કહી વિગતની વારતા, શ્રીમંત થયો સનાથ.
ઓસડ આપ્યું અધિક એક, પોંચશે મનના કોડ;
ચોળ્યાથી ચિંતા ટળે, જાય રગતપીત રોગ.

બીજું અંજન લે બાળકા, અંધની આંખે આંજ;
દારૂણ દુ:ખ મટી જશે, ગુણ બે એના ગાજ.
ઓસડ બે લઈ ઉતર્યો, નામજ જેનું નીર;
પુરવ દિશાએ પરવર્યો, સજીવન શુદ્ધ શરીર.

સાયર વૃક્ષ તળે ગયો, ન મળ્યો એકે મેળ;
વીર ન દીઠો વડ પરે, ખરો દુ:ખનો ખેલ.
આશ મુકી નિરાશ થઇ, પુરણ વિચારી પેર;
શાહુકાર સમીપે સંચર્યો, ગરથ મેલ્યો જે ઘેર.

શાહુકારે મન સોચીયું, એ તો માલ અમુલ્ય;
શામ દામ ભેદે કરી, કરવું કાંઈ એક સૂલ.

વાહિને રાખ્યો વાણીએ, જમાડયો આપી જાગ;
પાંહોચી પચવા પેરથી, લક્ષણ વિચારી લાગ.

મધરાતે મંદિર વિષે, પાડી બુમ પોકાર;
તસ્કર કરીને બાંધિયો, આપ્યું દુઃખ અપાર.

વજીરને મળ્યો વાણીઓ, આપ્યો દ્રવ્ય અતીશ;
શુળી દેવરાવો સંચથી, કે છેદવો શીશ.

વજીરે હુકમ ચલાવિયો, છેદો એનું શીર;
જીવતો ન જાએ પાપીઓ, ટાળો એની પીડ.

પાપી લઇને ચાલીઆ, જ્યાં અરણવનું નીર;
દીઠું દેવાંશી સરીખડું, સતવાદીનું શરીર.

આ અવતાર પાપી અવતર્યા, કરશું આવાં કામ;
કએ ભવ થાશે છુટકો, નથી નરકમાં ઠામ.

એક વહાણવટીનો પાળીઓ, જાતો તો વિદેશ;
ચંડાળે તેને સોંપીઓ, અધિક જ્ઞાન ઉપદેશ.

ચોર નથી એ ચતુર છે, કરમે કીધો ચોર;
આગળ ધરમ એનું તરે, એમ કહ્યો અંકોર.

વહાણવટી તેડી ગયો. સાયરને શહેર માંહ;
એક અગનાં લોચન ગ્રહ્યાં, પાપી આવ્યા તાંહ.

એમ ચારે ચોવાટે ગયાં, રહ્યાં જુજવાં રાન,
ચંદનરાય જળમાં પડયો, કહું કરતુત સુણ કાન.

મગરે ગળ્યો તો મહિપતિ, ઢીમરે નાંખી જાળ,
પેટથી કાઢયો પુરપતિ. નર કીધો તે ન્યાહાલ.

કામ કરવા તેના ઘરતણું, રાખ્યો રૂડી પેર;
વચન બંધાણો ત્યાં રહ્યો, ગુણવંતો તે ઘેર.
ચંદન રહ્યો ઢીમર ઘરે, આગરી વણઝારા વાન,
સાયર તો શહેરમાં ગયો, નીર રઝળતો રાન.

છપ્પો

જ્યારે વાંકા ગ્રહ હોય, મમત મન મુખથી મરડે;
જ્યારે વાંકા ગ્રહ હોય. દૈવ થઇ રાજા ડડે;
જ્યારે વાંકા ગ્રહ હોય, વછોહ વ્હાલાનો વ્યાપે;
જ્યારે વાંકા ગ્રહ હોય. મુકિ કોઈ થાપણ નાપે;
રાજ રિદ્ધ સિદ્ધ સુખ ગ્રહ થકી, કરમ લે તાણી ગ્રહ લખે;
શામળભટ સાચું કહે, ગ્રહને કો દુભો રખે.

ચોપાઈ

ચારે જણ ચોવાટે રહ્યાં, પછી તે એકઠાં કેમજ થયાં;
જ્યારે પાધરા ગ્રહ થાય છે. ત્યારે દરિદ્ર તેનાં જાય છે.

છપ્પો

બાર વરસ વનવાસ, રામશીર રાહુ દશા છે;
મંગલ દશા ઈતિહાસ, પાંડવ વૈરાટે વસ્યાછે.
દ્વાદશમે થયો ચંદ્ર, ઈંદ્ર ગૌતમી ગયો;
ઘાત ચક્ર ઉતપાત, દુર્જોધન બહુ વવાંશો.
શનિશ્વર ચોથે વલી સીતાને, વન રઝલાવ્યાં કલંક ચઢયાં;
શામળ કહે નડે ગ્રહ સર્વને, દેવ આગલ કીંકર કશા.

ચોપાઈ

નાહાનો બંધવ જે છે નીર, સુખ પામ્યો છે જેહ શરીર;
ભમતો ભમતો ભુલો પડયો, ગામ નરવાહન તણે જઈ ચઢયો.
નરપત નગરીનું છે નામ, આવ્યો નીર બંધવ તે ઠામ;
અપંગ તે તો રાજા થયો, રગતપિતને રોગે રહ્યો.

વાપ્યો કોહડ કાયામાં કષ્ટ, પેલા જન્મનો એ પાપીષ્ટ;
તેણે સુખ કર્યુંતું તાજ, ઇચ્છે કોઈને સોંપવા રાજ.
શણગારી હેતે હાથણી, સુદ્ધિ ઈરાવત સાથની;
મળી મેદની અપરમપાર, રાય રંક દાતા જુઝાર.

કરિ પ્રતિજ્ઞા તેણે ઘણી, કળશ ઢોળે તે ધરતીનો ધણી;
વાચા ચુકે તેને પાપ, સાખી સુરજ ને શીવનો શ્રાપ.
ફરતી ફરતી હાથણી જોતી ફરે, કબુલ તે કોને નવે કરે;
ફરતી આવી ત્યાંહ, ગરીબ રંક ઉભા છે જયાંહ.

ઢોળ્યો કળશ નીર બાળક શીશ, પ્રસન્ન થયા ઉમિયાપતિ ઈશ;
તે કુંવરનું તોળ્યું તોલ, ચુકયો નહિ જે બોલ્યો બોલ.
રાજકુંવર બેસાડયો રાજ, કર્યું પુન્ય તે વેળા કાજ;
અંધ કહે જાઉં કાશીએ, તું કર રાજ વસુધા વાસીએ.

શા માટે કાશી જોઓ છો, દેહમાં બહુ દુ:ખીઆ થાઓ છો;
કીધું અંજન તેને કરજોડ, ચોળ્યું ઓસડ ગયો છે કોડ.
આંખ ઉઘાડી રોગજ ગયો, વૃદ્ધ રાય તે સાજો થયો;
તેને ઉપજ્યું અદકું હેત, સોંપ્યું તન મન ઘર સમેત.
ચંદ્રમુખી તેને તનયા એક, પરણાવી બહુ કરી વિવેક;
આણ વરતાવી પુરમાં પત્ર, શીર સોવારવ્યું તેને છત્ર.

ખાય પીએ ને ખુબી કરે, સજ્જન પોતાનાં નિત સાંભરે;
હવે સાયર જે શહેરમાં ગયો, સમાચાર તેનો શો થયો.

કરે વણિકતણી ચાકરી, બાંધે નહીં કોશું બાકરી;
ઠઠાબાકર સિંધુ તીર, અરબ ખરબના વાહે નીર.

ત્યાં જઈ પહોંત્યાં તેનાં વહાણુ, પુર પ્રતે કીધાં પરિયાણુ;
વેચી વસ્ત ખરીદો ખ્યાલ, ભર્યો બીજો મેન મીનો માલ.

ઢોકલસંઘ તે ગામે ધણી, ગુરૂઓ ડહાપણ બુદ્ધિ ઘણી;
તેને ઘેર એક બે ઘોડલા, જુગત ગંગાજળ જોડલાં.

હાડે હાલે ફોકટ ફરે, વારૂણી પીને બાંધ્યા ચરે;
અસ્વાર થઈ બેસે કો પીઠ, ધરતી ઉરાડે ધરે નહિ શીશ.

દીસંતા તે દેવસ્વરૂપ, રત્ન જડી ભમાડયા ભૂપ;
કો હાંકે નવ ધાએલ ગરદ, માણે નહિ કો પીઠે મરદ.

શેઠ વહાણવટીઅલ તણો, તેને સ્નેહ રાજાશું ઘણો;
કરે વાત સભામાં જ્યાંહ, વાણોતર ઉભો છે ત્યાંહ.

જળનો જોલો છે હાથમાં, સમીપ શેઠતણા સાથમાં;
રાજા કહે વેપારી સુણો, જાણતા હો તો વાત એક ભણો.

અશ્વ અનુપમ છે અમૂલ, સુરજ રથ જેવા અમતૂલ;
દીસંતા તો જાણે દેવ, પણ એની ખોટી છે ટેવ.

પીઠ બેઠે ભરે નહિ પાગ, બાકી છે લાખેણો લાગ;
છે મરદ મુછાળો તમ સાથ, કે રાખે ઘોડો મારો હાથ ?

વાણીઓ કહે અમે બીજીએ, ભારે કામ તે કેમ કીજીએ;
ત્યારે ચાકર બોલ્યો વાણ, કર્યો પ્રણામ જોડી બે પાણ.

એ ઘોડો ઓળખીએ અમો, તુરી તે દેખાડો તમો;
ત્યારે વાણીએ કીધી રીશ, દીધી ગાળો તેને દસવીશ.
અશ્વ બેસનારો તે આવીઓ, શુળી દેતાં ત્યાંથી લાવીઓ;
પુરપતિએ પરીક્ષા કરી, તરત મંગાવ્યો ત્યાં તે તુરી.

ચોંકડું મોરડો પલાણી પીઠ, દેવરૂપ દેવાંશી દીઠ;
કરી સલામ વળગ્યો પાવડે, ચતુર નર ઘોડા પર ચઢે.
દીધાં તશ્વ ત્યાં દશને બાર, ખાંતે તો ખેડયો તોખાર;
પાંચ સાતેક રપેટી દીધ, બેડાંગ વાંકડો રાંકડો કીધ.

બીજો ખેડયો બુદ્ધિનિધાન, રાએ વિચાર્યું ત્યાં મનમાન;
એ કો બત્રિસ લક્ષણો ઈંદ્ર, શોભે જેમ તારામાં ચંદ્ર.
અધિપતે દીધી અદકી આશ, પ્રીત કરી બેસાડયો પાસ;
નહિ ચોર ચતુર છે એહ, દેવરૂપ દેવાંશી દેહ.

રૂપનિધાન કંદ્રપલોલ કુંવરી એક,વ્હાલી રાયને તે વિશેક;
લગ્ન લેવરાવ્યું તેણી વાર, બુદ્ધનિધને પરણાવી બાળ.
જામાત્રકરીસાયરથાપીઓ, એકઅશ્વઅલખતઆપીઓ;
પસાય પહેરામણી પ્રીતે કીધ, ગરથ અરથ અદકેરો દીધ.

શેઠ સેવકને કહે સાથે આવ, અરથ ગરથ કન્યાને લાવ;
કહેણ માન્યું તેનું કો કથી, લુણહરામ નર થાતો નથી.
અધિપતિએ આપ્યું બહુ હાથ,સ્ત્રીને મોકલી સ્વામીસાથ;
પાછાં હાકયાં વિદેશે વહાણ, પલટયો તે વાણીકનો પ્રાણ.

દગો તો એ ચાકરને દેઉં, અશ્વ અનોપમ ને સ્ત્રી લેઉં;
નિદ્રાવશ થયો જ્યાહરે, નાંખ્યો જળ માંહે ત્યાહરે.

રાખનારો જેને માથે રામ, લઈ શકે ન કો તેનું નામ;
આવ્યું પાટિયું હરિયે તેપર ઘડી, ચતુર તેપર બેઠો છે ચઢી
રાત દિવસ ને સાંજ સવાર, પુન્ય પ્રતાપે પામ્યો પાર;
જે ગામે બંધવ રાજ કરે, પાટિયું તે ઠેકાણે ઠરે.

દોહરા

મોકલ્યો હુતો મારવા, પોંહચીવાળો પરચંડ;
રાવ કરૂં જઈ રાવળે, દેવરાવું એને દંડ.
રાજદ્વારે જઈ રહ્યો, અચરત અદકું હોય;
દીઠો બંધવ પોતા તણો, કળી ન શકે કોય.
મેં તો મરતજ બાંધીઓ, વડજ ઉપર વાટ;
સજીવન એ ક્યાંથી થયો, અચરત એ અગાધ.
રાજા બેઠો રાજમાં, પંથી તેડયો પાસ;
અરસપરસ બે ઓળખ્યા, લીલા લહેર વિલાસ.
એકાંત બેઠા બે ઓરડે, કહી વિતકની વાત;
સંજોગ થયો વિજોગનો, શોભ્યા વરસે સાત.
ખગરાજ પંખી એક ઉતર્યો, કર્યો સજીવન દેહ;
રાજ પામ્યા નગરનું, દુધે વુઠયા મેહ.
નિરમળશા જે નગરમાં, પોંહચી મેલી પ્રીત;
તેણે મોકલ્યો મરાવવા, રૂડી કીધી રીત.
દંડ કર્યો તે લાંઠને, લાખો પોંહચી લીધ;
ખર વાહન કરી ફેરવ્યો, જેણે કામ એ કીધ.
એટલે વહાણ વિદેશનાં, ઉતર્યાં આવી તીર;
સાહી આણ્યો શાહુકારને, જેણે નાખ્યો નીર.

માલ સરવ માલમ કર્યો, લીધો તો તોખાર;
તેને લીધો જીવતો, લીધી નિર્મળ નાર.

નિષ્કલંક નિર્મળ કામની, અદકું સાબૂત આપ;
તે દેખાડયું પારખું, વેદ પુરાણે છાપ.

બંધવ બે સુખિયા થયા, કહી વિતકની વાત;
વણજારા માંહે હતી, જેહ પોતાની માત.

તે નાયક આવ્યો નગરમાં, પંચલખી છે પોઠ;
તે રાજાના મોહોલમાં, ગુણવંત બેઠો ગોખ.

વાત કરી વિનોદની, કર્યાં ચતુરાઇ ચેહેન,
તે નાયક કહે અમે ઉઠીશું, વાટ જુએ મુજ બહેન.

રાજકુંવર મન રીઝીયા, પુછી પટંતરે પ્રીત;
માનો આજ્ઞા બહેનની, એ તો રૂડી રીત.

છે નાહની કે મોટી છે, પીતરાઇ કે ઓરમાન;
કે સગી કે સાવકી, ગુણીજન કરો ને જ્ઞાન.

નાયક કહે નરપત સુણો, અમો બોલીએ એહેન;
માજાઇથી અદકી એ ઘણું, તન મન ધન એ એન.

કન્યા તે કંથ વહાલા તણી, નારાયણશું ચેહેન,
ચંતની ચંદન રાયની, છે મોંયબોલી બેહેન.

સાયર નીર બે દીકરા, વહાલા તણા વિજોગ;
તે રડવડતીતી રાનનાં, ભામની કર્મના ભોગ.

હેતે હાથ માહારે ચડી, દેવી દેવાંશી ડાહી;
મલીઆગરી તે ભામની, હું તો તેનો ભાઇ.

વણઝારાને વધામણે, આપ્યો મોતી હાર;
હેત હરખ હૈડે થયું, ઉલટ અપરંપાર.

અણુવણુ પાએ અધિપતિ, મલિયા માને બેય;
આંસુ ચાલ્યાં હરખનાં, નૌતમ વાધ્યો નેહ.

થાને ભીનો કંચુઓ, હરખનાં વાગ્યાં બાણ;
અરસ પરસ વરસ બારનાં, વિગત કર્યાં વખાણ.

પાએ લાગી બે પદ્મનિ, કુળવંતી કહેવાય;
ચંદનની ચિંતા થઇ, ગુણ સહુ તેના ગાય.

ગોર એક ડાહ્યો ઘરતણો, પ્રીતે તેડ્યો પાસ;
લેખ લખી એક આપીયો, અતિશે દીધી આશ.

પરમુલક પરદેશમાં, ગુફા ઘેવર કે ગામ;
લખ્યો કાગળ દેખાડજો, ઠરજો જોઇને ઠામ.

"ક્યાં ચંદન ક્યાં મલિયાગિરી, ક્યાં સાહેર ક્યાં નીર;"
કહેતાં ફરજો એટલું, શોધન કરો શરીર.

પ્રતિ ઉત્તર પ્રીછે તેનો, પુરો લખાવજો લેખ;
કામ સરે સહી આપણું, તેમાં નહિ મીન મેખ.

વિપ્ર હીંડે વાંચતો, લખીયો કાગળ ગાય;
છાનાં રહે સૌ સાંભળી, ઘાવ પુરો નવ થાય.

એક સમે એક ગામમાં, બેઠો બુદ્ધનિધાન;
વાંચ્યો કાગળ વિપ્રજન, સિદ્ધ થયો સાવધાન.

વિભૂત ચોળી છે વપુ વિષે, જટા ધરી છે શીશ;
દેરે બેઠો દરિયા તટે, અહરનિશ પુજે ઇશ.

સમરણ કરે શૂલપાણુનું, ધરણીધરનું ધ્યાન;
વાંચ્યો કાગળ વિપ્રજન, પોતાને અભિધાન.

કાગળ લીધો કરથકી, વાંચી જોયો વરત;
અખંડ ધાર આંસુ તણી, તે વેળા ચાલી તરત.

તેણે ઘાવ પુરો કર્યો, વિપ્ર હાથથી વેદ;
પાછો આપ્યો પંડિતને, ભ્રાંત ન ભાગી ભેદ.

"ક્યાં ચંદન ક્યાં મલિયાગિરી, ક્યાં સાયર ક્યાં નીર;
જીમ જીમ પડે વિપત્તડી, તીમ તીમ સહે શરીર."

વિપ્ર વધામણી લાવીઓ, જ્યાં છે રાણી રાય;
વાત કહી વિદેશની, ઉલટ અંગ ન માય.

દક્ષણમાં દેહેરૂં દેવનું, ધર્યો જોગીએ જોગ;
તેણે કાગળ વાંચીઓ, ભાવ ધરીને ભોગ.

અખંડ ધાર આંસુ વહે, ન રહી ધારણા ધીર;
"જીમ જીમ પડે વિપત્તડી, તીમ તીમ સહે શરીર."
પુરો કરી આપ્યો પલકમાં, આવ્યો ઉલટ ભેર;
એક માસમાં આવિયો, રાય તમારે ઘેર.

દુંદભી વાગ્યાં દેવનાં, ગડગડિયાં નિશાન;
તન બે ચાલ્યા તેડવા, ભાવે ઉદિયો ભાણ.

પાગ નમ્યા પિતા તણે, દંડવત કર્યાં દશવીશ;
પ્રદક્ષણા પંદર કરી, ખોળે મેલ્યાં શીશ.

એકાંતે બેઠા અધિપતિ, તન બે ત્રીજો તાત;
વિતક કહી વરસ બારની, કહી વિસ્તારી સૌ સાથ.

મુસ્તક મુગટ ધરાવીઓ, શીર સોહાવ્યાં છત્ર;
હસ્તિએ બેઠા હેતથી, પંચ પિરોજા પત્ર.

ગડગડયાં ઘોર નિશાન ને, આવ્યા ગાતા ગાથ;
ભેટયાં પોતે ભાવશું, સતવંતી સ્ત્રી સાથ.

દિવસ દોહેલા વહી ગયા, રૂડું પામ્યા રાજ;
સેના લઇને સંચર્યા, પેશકશાને કાજ.

દીવાન મેલ્યો તે ગામમાં, ઠરાવ કરી રાખ્યો ઠામ;
ચતુર નર ચારે જણાં, આવ્યા ચંદનાવતી ગામ.

વીટયું ગામ વસુધાપતિ, વરત્યો જેજેકાર;
પુંડરિકને પ્રાજે કર્યો, ક્ષણું ન લાગી વાર.

આણ ફેરવી આપણી, શોભ્યા સજ્જન સહુ સાથ;
અરથ ગરથ ભંડારનો, પુંડરિકનો આવ્યો હાથ.

પ્રૌઢાં મંદિર માળિયાં, પ્રૌઢાં ગામ ગરાસ;
પ્રૌઢી પ્રજાની પ્રીતડી, પામ્યા લિલવિલાસ.

ચંદન ને મલીયાગરી, તન સાયર ને નીર;
બે વહુઓ તેની બાળકા, છએ શુદ્ધ શરીર.

ખાય પીએ દિન નિરગમે, આનંદે દિન જાય;
એક દિવસ એક રાતમાં, બીજું કૌતક થાય.

મહીપતિ પોઢયો મેડીએ, મેનમેન માઝમ રાત;
જાગે પોતે એકલો, સુતાં માનવ જાત.

એટલે શબ્દ બીજો થયો, પડું પડું પડું કહ્યું ત્રણ;
તેહ સાંભળ્યું સર્વદા, સ્વયં રાયે નિજ કર્ણ.

પડું પડું તે શું કહે, પડીશ હવે તું કેમ;
કાંઇ બાકી રાખીશ માં, શાખે તે મુજ સમ.

મોટો કડાકો મહેલમાં, તુટી પડીઓ તરત;
દિપક જોત દશે દિશા, નરપત કીધી મરત.

સાક્ષાત્કાર કોઇ શક્તી છે, શોભામાં લક્ષ્મી મૂલ્ય;
થયો ઢગ હીરાતણો, ચિંતામણી સમતુલ્ય.

પ્રકટી કન્યા કો કારમી, પદ્મનિ પુરણુ પૂર;
સિહલંકી શુભ કામની, નારીમાં બહુ નૂર.

વેણુ દીસે વાસુકી તણી, ઉદર આપ અપાર;
વાસ દિસે વનિતા તણો, હૈડા કેરો હાર.

દીઠી કો દેવાંગના, જોઇ રામાનું રૂપ;
એ કન્યા કોને પરણુશે, ભ્રાંતમાં પડીયો ભૂપ.

ત્યારે શબ્દ બીજો થયો, સાંભળ રાજા કરણુ;
પિતા એક ને પુત્ર બે, તોલ વિચારો ત્રણુ.

જેણે દુઃખ વેઠયું ઘણું, તેનું કરજો તોલ;
તે કન્યાને પરણુશે, બોલ્યા એવા બોલ.

એટલે સરવે જાણીયું, પેર વિવાહની વાત;
પુત્ર પિતા સહુકો મળ્યા, પોકારે પરભાત.

વેદ વચન લોપાવિયું, માન્યું કારણુ વરત;
તે લગને તે મહુરતે, પરણાવી કન્યા તરત.

ઢોલ ઢબુકાં થઇ રહ્યાં, પરણ્યો રૂડી પ્રીત;
વિવાહમાં વરણુવ કશા, રાજસ રૂડી રીત.

શબ કહે સતવાદી સુણો, વિક્રમ વીર વડહથ્થ;
દાને માને ડહાપણે, શુભ કામે સમર્થ.

વેઠ્યું દુઃખ કોણે ઘણું, કોણ પરણ્યો કન્યાય;
બ્રહ્મહત્યાદિક પાપ છે, જો બોલો અન્યાય.

છાનો કેમ રહે છત્રપતિ, સાચી વાતપર સ્નેહ;
જળ મુક્યું જુઠી વાતનું, એહ દેવાંશી દેહ.

જેને દેતાતા શુળીએ, નાંખ્યો સમુદ્ર માંહ;
કન્યા પરણાવી તેહને, તોલ કરીને ત્યાંહ.

પિતા બુડયો પલકમાં, ઢીમરે કાઢયો બહાર;
સુખે શિવ શહેરે રહ્યો, પામ્યો દુઃખ તે પાર.

વનિતા વણઝારે પડી, ખાન પાન સન્માન;
દુઃખ પડ્યું વિજોગનું, વેઠે પણ નિશાન.

મૃત્ય પામ્યો મહિપત થયો, રૂડું ભોગવ્યું રાજ,
શુળીવાળે દુઃખ બહુ સહ્યું, કર્યું પરઘેર કાજ.

બહુ દિવસ વરસ સાતથી, ચાંપ્યા તેના ચરણ;
જળ ભરતો અંન રાંધતો, કીર્તન સંભળાવતો કરણ.

દુઃખના એને ડુંગરા, દુઃખનાં ઝાઝાં ઝાડ;
જળ સાયરથી જીવિયો, તેમાં પ્રભુનો પાડ.

સાબાશ કહી શબ ઉડીયું, ચોટયું વડને ઠેઠ;
જ્યાં મસાણ છે ગાંધ્રવીયું, ક્ષીપ્રા વહે છે હેઠ.

પુરપતિ તો પાછો વળ્યો, ગુણવંત આવ્યો ઘેર;
સિદ્ધ આગળ માંડી કહી, પ્રભાત સમે સઉ પેર.

આપું તુજને એહ તો, ત્યારે પીશું નીર,
અંનજળ નવ ભક્ષણ કરૂં, સાંભળ સિદ્ધ શરીર.

રણીદાસ પ્રતાપથી, થયો ગ્રંથ એ સાર;
એ ગ્રંથ જેણે ઓળખ્યો, નહિ જમડા દે માર.

નવમે દિવસે નરપતિ, ઠીક કરાવી ઠાઠ;
શામળભટ સાચું ભણે, કથા થઇ છે આઠ.

શ્રોતા વકતા સો સાંભળે, અંબા પુરે આશ
કલ્યાણકારી સઉ વિશ્વને, કહે કવિ શામળદાસ.

૩

પંચ ત્યાં પરમેશ્વર

રાવણ-પૂછે અઢારે વરણને, કહોને સાચી વાત;
સીતા આપવી કે નહીં, ખરી બતાવો ખાત.
કોની ન રગતી રાખશો, બોલી રૂડી વાણ;
સત પ્રકારે સાચું કહો, ન થાયે હાંસું કે હાણ.
વેવાર વાત સહુને ગમે, એહ અક્ષર એહ આંક;
રૂડી કહો એ વારતા, કોય ન કાઢે વાંક.
મનગમતું કરજો તમે, એ વાતે નહિ રીશ;
ખરી વાતે નહિ ખરખરો, તે જાણે જગદીશ.

કવિ—અઢારે વરણ હવે બોલશે, પોતાને સુઝતી પેર;
પોતે બેઠા સાંભળે, તેહ ઠામ તે ઠેર.

સંવાદ આ જે સાંભળે, તેને પરમેશ્વર પ્રસંન;
ગાય શીખે હેતે કરી, છે રેવાનાં દર્શન.

મનમાન્યાં માગ્યાં મળે, વિધવિધ પેર વિલાસ;
પિતા પુરૂષોત્તમ તણો, કહે કવિ સામળદાસ.

શ્રોતા વક્તા સમજતા; કહે કવિતા કરજોડ;
સામળ કહે સહુ બોલજો, જયજય શ્રી રણછોડ.

વિચાર પૂછયો એક વિપ્રને વિધવિધે,
મહારાજ મહિમા કહો મંનમાની,
આપવી એ ઘટે કે નહિ આપીએ,
દલ તમારે કશી બુધ્ધ દાની;
મહિપતિ માન મટાવીયે કેમ કરી,
લાજ ઘાટાવિયે હોડ હાની,
પાછી આપતામાં પરાક્રમ તે કશું,
ભીખ તેને પછે ભૂખ શાની.

વૈધ્ય કહે વેવાર એ પાખી છે,
આપતે લાજ છે પરિયામાં,
અથડાવો દહાડા દશ વિશેક,
હાલક બુકાલેક કરિયામાં;
રાડ જુઓ એ રીંછડાં કેરી,
કણ એક ભાજન ભરિયામાં,
કાયમ કયમ થઇએ આગળથી,
શું વહાણુ મૂકયું છે દરિયામાં.

કહે કણબી કેમ કામિની દીજીએ,
જાત જોરાવર શું એની જાણી,
પાછા જશે અથડાઇને પોતે,
કે લહેર સમુદ્રની લેશે તાણી;
લંકા સરીખડો કોટ લેશે કયમ,
રાવણ રાય દેખીતો જે દાણી,
પૃથિવીપતિ એ પત મૂકે કેમ,
છેલ્લે કયારે શું ગયું છેજી પાણી.

ગજધર કહે દાહડા પાધરા દૈત્યના,
શિવ વરદાનની છાપ છે રે,
સાત સમુદ્રની આડ છે ઓટે,
અધીપત રાણોજી આપ છે રે;
દેવ હીંડે છે દશો દશ નાસતા,
ત્રણ લોકમાં જેનો તાપ છે રે,
ભલું લાવ્યા છો તો ભૂપતિ ભામિની,
ગજે તસુ તો માફ છે રે.

સોની કહે લાવ્યા છો સીતાને,
પ્રીતે વચન એ પળવું છે,
ચોટ નાંખી છે તો ચંતા શી,
રાજ્ય પદવીમાં રળવું છે;
આમે કરમ લેલાટ લખાણું,
તે શું ટાળ્યું ટળવું છે,
સોનું પહેરે જો કાન જ ત્રુટે,
જતરડા વચ્ચે નીકળવું છે.

ઘાંચી કહે ઘણું શું જોર એમાં,
માંકડાં કેરો એ માર જોરે,
બાળક બેહુમાં બુધ છે કેટલી,
ભૂપ ભારેનો એ જોર જોરે;
નહિ ઘોડલા જોડલા હાથિયા સાથિયા,
કટક કેરો પોકાર જોરે,
હડબડવું નહીં હિમ્મત રાખવી,
તેલ જો તેલની ધાર જોરે.

મોચી કહે મેં તો માંકડાં દીઠડાં,
નાશે જેમ રણુમાં રોઝડાં રે,
કોઠાં બિલાંને કાજે વઢે ઘણું,
તુચ્છ તરણાવત તોછડાં રે;
હૂકતાં કુદતાં ઢુકતાં ઝુકતાં,
ફોજ નહિ એ તો ફોજડાં રે,
હિંમત રાખીએ દલ એ દાખીયે,
પાણી પહેલાં શાં મોજડાં રે.

નાઇ કહે છે નાત સઘળી અમને,
રૈયતમાં સહુ કહે છેજી રંકા,
ગત જાણે કુણ ગોવિંદ કેરી,
અકલિત અક્ષર એહના અંકા;
સુઝ વિચારતાં તો નથી સુઝતું,
લંગુર કેમ લઇ શકશેજી લંકા,
કોથળીમાંથી સાપ જ નીસરે,
વાળંદના દન હોય જો વંકા.

કહે દરજી દલ જાણું છું હુંય,
ભૂપ આપણો ભોળો છે,
પહાણુ તારી આવ્યો પરપંચે,
જનાવર સંઘાતે જોરો છે;
બાળી ગયો બળવંતો કોયક,
ટેક ઘણેરો તોરો છે,
આરા કેડે વારો આવે,
જેમ સોયની કેડે દોરો છે.

પરિયટ કહે હું પ્રીછયો પારખું,
હાથ તારે શિર હરનો છે,
નવ ગ્રહ બાંધ્યા છે નરપત,
તો ભાર શો એના ડરનો છે;
હારીને જો હિંમત મૂકો,
તો નામોશીનું નરનો છે,
ધોબી કેરો કુતરો નહિ,
ઘાટ તણો નહિ ઘરનો છે.

ભોઇ કહે ભૂપત કહું તુજને,
સીત હરી તે સાંખી છે,
જોરાવર જન દીસે ઝાઝા,
ભાગ્ય નિધિ શી ભાંખી છે;
પચવાની નથી એહની પ્રમદા,
જેવી જીવતી માંખી છે,
અંગદ વિષ્ટિયે આવ્યો તો તે,
કણુક મચ્છને નાંખી છે.

સલાટ કહે શાણા છો સહુકો,
વેદ વચનની વાણી છે,
સીતાજીને આ જાણો પણ,
રામ તણી તો રાણી છે;
એહના શાપથી ઉદવસ્ત થાશે,
હુશ થકી બહુ હાણી છે,
રંકનું કહ્યું રાવણ કયમ માને,
પત્થર ઉપર પાણી છે.

સાબળિયો કહે સઉ જાણો છો,
જુવતી એહ લાવ્યો છે જાણી,
એહને ગમતું આપણ બોલો,
વખાણ કરો વિધવિધની વાણી;
શીખામણ દેઇને થાકી છે,
રાવણની મંદોદરી રાણી,
ધરમ વાતે ધર્મજ થાશે,
દૂધનું દૂધ ને પાણીનું પાણી.

ભરવાડ કહે ભૂપત પૂછે છે,
સાચી વાત કહો મન માની,
દેશ ભંગ થાએ દેખંતાં,
પરથમ તો પરજાને પાણી;
લંગુરાએ લંકા બાળી,
જાન સહુને પહેલી બાણી,
વઢવાડ ન થાય તો સહુને રૂડું,
તો રહે દૂધ દહીં ને દાંણી.

જતી કહે સહુકો સાંભળજો,
ભૂંડા લોક તો ભૂર ભમાડે,
રામચંદ્ર મોટો રિદ્ધપત રાજા,
પ્રોઢો કોટ પણ વાંદર પાડે;
આપણો રાજાજી અતિ બળિયો,
જીત્યા છે મલ્લ અધિક અખાડે,
એહ સાથે વઢતાં નહિ વાધે,
વેચવો કાંશકો વરતિયા વાડે.

ગોલો કહે ગુણવંતા આગળ,
માહરી તો મોટમ મતી,
નવ ગ્રહે જિતી બાંધ્યા નરપત,
રાવણ રાયની મોટી રતી;
જો જિતે તો કામજ થાશે,
નહિતર પાછી આપશે સતી,
હાર જિત છે હોડે રમવું,
ક્યાં ગોલાને ઘેર ગાયો હતી.

કોળી કહે કહું કર જોડી,
દેશપતિ આવ્યો છે દાવે,
શૂરો થઇ સીતાને લાવ્યો,
તે કયમ કુડો કાયર કાવે;
જિતવું ને વળી જશ લેવો,
નીચ નિર્માલ્ય થયે તે નાવે,
કુણ જાણે કિરતાર શું કરશે,
ભીલનું ભાલોડ જો પાધરૂં આવે.

ચિતારો કહે ચંતા મુજને,
અધિક વાંદરાં આવી અડશે,
ઘણાક જોજન છે ઘડ ઊંચો,
પણ ચહાય તે વેળા ઉપર ચડશે;
દેહવટ કરશે દેશ લંકનો,
નિશ્ચે એ નરપત્યને નડશે,
શ્રીરામચંદ્ર સમજે છે સર્વે,
શું મોરનાં ઇંડાં ચિતરવાં પડશે.

કહે પરજાપત સુણ રે ભૂપત,
અતિશે વાંક તમારો છે આડો,
ચંતની કેરા ચોર કહેવાણા,
તેની સાથે કરો છોજી તાડો;
હઠાવે હનમંતને જેહ હંડોલ્યે,
એવો કો તમ દાસ દેખાડો,
જગજીવન સાથે જીત કરી તમો,
કોઠી ધોઇને શું કાદવ કાઢો.

સોની વાણીયો કહે છે સાચું,
અધિપત છે તારા મનમાં આંટો,
જોરાવરસું જુદ્ધ કરવાં છે,
તલવટ નહીં એ વિપરીત વાંટો;
કાળના કાળ પરબ્રહ્મ પોતે,
એની સાથે વઢી શું ખાટો,
કર્યાં કરમ ભોગવશો કુડાં,
રામ હાથે રધા સોનીનો કાંટો.

વૈદ્ય કહે વેરી શું વઢીએ,
તો તો એક કહ્યું તે કીજે,
સામ દામ ને ભેદ કરો બહુ,
ખરી વાતમાં કોય ન ખીજે;
આમે જે લખ્યું તે થાશે,
ઘડિયે લાવો લાખેણો લીજે,
બળ દેખાડી જુઓ એ બીહે છે,
પ્રથમ રેચ નેપાળાનો દીજે.

વેદીયો કહે એ વેદે લખાણું,
મહા શાપ સતીના સુણવા છે,
લંગુરને જે લંકા લેવી,
તે ડુંગરા શું ખણવા છે;
જેવું વાવીએ તેવું ઉગે,
તેવા કણ પછે લણવા છે,
રામ રોળી નાખે રાવણને,
એમાં વેદ શું ભણવા છે.

કવિ કહે કર્મ લખ્યું તે થાશે,
નિશ્ચે વાત ન થાયે નવી,
વૈરભાવે અધિપત અવતરિયો,
તો સીતા હરવા બુધ હવી;
જદુપતિ સાથ જિતે નહી કોઈ,
જો પશ્ચિમમાં ઉગે રવી;
જ્યાં ગત નહિ સુરજ ચંદ્રની,
ત્યાંસુધી ગત કરતા કવી.

ભવાઇઓ કહે ભુંડું માનશો પણ,
 તોલ વાત કહીશું તાંનો,
સીતા આપીને પાગે લાગે,
 જો દશાશન હોયે દાનો;
લુંટાશે સમરથ ને રિદ્ધિ બાધી,
 શું પાવૈને ચડશે પાનો,
સાચું કહેતાં રીજો કે ખીજો,
 નાચવા બેઠા ત્યાં ઘુંઘટો શાનો.

અંધો કહે આગળથી સૂઝે,
 કૂડાં કેરી શી કારસી,
રૂઠયો રામ રઘુનંદન જેને,
 તેને વળતો કોણ વારસી;
દેવ આગળ ડહાપણ તે કોનું,
 પંડીત આગળ શી પારસી,
રૂડી રીત રાવણને કહેવી,
 તે આંધળા આગળ છે આરસી.

બધીર કહે મારી બુદ્ધિ થોડી,
 તોય કહું એક રૂડા કાજે,
રંકનું કહ્યું રાજા નવ માને,
 જેને છત્ર કનકનાં છાજે;
અહંકાર મહા લાવ્યો અતિબળ,
 લક્ષવસા તે આપતાં લાજે,
એહ‍ આગળ કહેશો તે મિથ્યા,
 જ્યમ બેરા આગળ શંખજ વાજે.

એક ગ્રક્ષ તણો નર કહે છે,
અધિપત છે હજુ આડામાં,
ઐરાવત એણે નથી દીઠા,
પ્રાક્રમ કીધું છે પાડામાં;
એ હઠીલો હિમ્મત નહિ મૂકે,
ટેક રાખે છે તાડામાં,
કપટ કોટિધા એના મનમાં,
જયમ બોતેર વિદ્યા બાડામાં.

પાવૈયો કહે પેર હું પ્રીછું,
એ રીંછ વાંદરા કયમ વઢશે,
ઉઠ જોજન છે કોટ કનકનો,
તેહનો પાડયો કેમ પડશે;
રામ રાજા ને રાવણ રાક્ષસ,
નિર્બળ કયમ નરપતને નડશે,
રીસાવી રહેશે રાવણથી તો,
શું પાવઇને પાનો ચડશે ?

વણઝારો કહે વારો છો એને,
ગુણ વાત કહો છો તે ઘેલી,
અગનીની આંચમાં આવ્યો અધિપતિ,
પ્રિછયો પ્રીત નહીં એ પહેલી;
વઢતાં વાત થશે એ વિપરીત,
સીતા આપવી તે છે સહેલી,
આપણ શીદ આગળથી કહિયે,
શું ગુણ્ય કૂદશે બળદ પહેલી.

દંતારો કહે દેશપતિને,
દુનિયાં બાધી તો હસશે,
રંજાડ ઘણો રૈયતને થાશે,
પૂર બાધું તે પીડાશે;
દેહ પડશે દશાનન કેરો,
નિર્માલ્ય થઈ આપે નાસશે,
ઘરડાંની કહેવત તે સાચી,
જે વધનો દાંનો તે ઘાસશે.

માળી કહે છે મુને ગમે નહિ,
વાત કરો છો જે જે મોટી,
રાવણ રાજા છે એ ડાહ્યો,
લક્ષવસા પડશે એ લોટી;
જે કહું છું તે સાચું માનો,
તમો સહુ કહો છો તે ખોટી,
ઝાઝું કરશે તો સીતા લેશે,
માળી રૂઠ્યો ફૂલ લેશે લેશે શું ચોટી?

પટેલ એક પાદરડે બોલ્યો,
રાવણની નવ્ય પોંતી રળી,
સીતા વેલ એ ઝેર તણી છે,
તે એહને લાગે છે ગળી;
ઈંદ્ર તણી અલખત ભોગવતો,
તેહ ટેક એહની તો ટળી,
જાનકી જોખ એની લેઇ જાશે,
જયમ પુંખ ન ખાધો ને હાથેલી બળી.

પટેલ એક ચોરેથી ચેત્યો,
બાળ પરી રાવણની બુદ્ધિ,
બ્હેને કહ્યું ત્યાંથી છે બહેકયો,
તે છે ગુણહીણી ને ગદ્ધી;
શુખશય્યા વૈમાન તજ્યાં છે,
રાજપદવીની રીત્યો રૂંધી,
લંકામાં એ લાડકવાયો,
પટેલની ઘોડી પાદર સૂધી.

છીપો કહે છાજ્યું નહિ એને,
છતનો એને છાક ચઢે છે,
જગત જનેતાને એ લાવ્યો,
સામો વેરી થઈને વઢે છે;
જોરાવર ઝાડ વાવ્યાં છે ઝેરના,
તેનાં એને ફળ જડે છે,
રાવણ આખર રાક્ષસીનો તન,
જાત વિના શું ભાત પડે છે.

એક વિધવા કહે વિખાણે છે શું,
તારો બોલ ગમે નહિ ગાંડો,
વાર્યું નહિ કરે તે હાર્યું કરશે,
કહિયે સુખે રાડજ માંડો;
ઘડી બે ચારેક લંક લૂંટાશે,
જેને ગમે તે ગામજ છાંડો,
સુખે રાજ કયમ રાવણ કરશે,
શું જિતવી છે રાંડીરાંડો.

પંચ મળી પરમાણુ કર્યું છે,
રાવણુ કાજળ શ્રીરામજી કેશર,
રાવણુ ખાખડો રામ ગંગોદક,
રામ ઐરાવત રાવણુ ભેંસર;
શ્રીરામ ધર્મી રાવણુ અધર્મી,
કહે કવિ સામળભટ્ટ કવેશ્વર,
જીતે રામ ને રાવણુ હારે,
પંચ તિહાં પોતે પરમેશ્વર.

બ્રાહ્મણુ ભાટ ચારણુ કો કવિતા,
ખોડ ન દેશો રંક કે રાણો,
એક તો નામ શ્રીરામજી કેરૂં,
બીજો અક્કલ થકી ઉખાણો.
જેને જેહ વણુજ તે સુઝે,
પ્રીત થકી સહુ પંચ પરમાણો,
નિશા ચર્ચા જોઈ નરપતિએ,
શામળભટ કહે સમજે શાણો.

શ્રીગુર્જર દેશ ગરવો ગુણુનિધિ,
વિપ્ર શ્રીગોડ વેંગણુપુર વાસી;
પિતા તે પુરુષોત્તમ કેરો,
વીરેશ્વરનો પુત્ર તે વિલાસી;
સામળભટ શિવજીનો સેવક,
આદ્ય શક્તિ કેરો ઉપાશી,
રામ ચરિત્ર આ ગાતે સુણુતે,
નિતપત ક્રોડ વશાએ કાશી.

૪

ઉખાણાં

છેલ કુદંતો છેક, એક કંડુ એતો ધોરી;
શિંગ નથી તે શીશ, કહે ત્યારે તો તોરી.
પીઠે નથી પલાણુ, ત્યારે તો મેડક માણે;
નથી રહેતો તે નીર, જરૂર કોઇ શશલો જાણે.

પણુ શશલાને પગ ચાર છે, પગ વિણુ આતો પરવરે;
શામળ કહે અર્થ સહેલ છે, રૂડા જન રુદયે ધરે.

ચાંચડ

અચરત સરખું એક, સાંભળ્યું છે સૌ કરણે;
જતા દિઠા જશવંત, તોલથી જન તો ત્રણે.
ખટ પગ ને ખટ હાથ, નેત્ર બે દૈવત દેખે;
બે ચરણે ચાલંત, લલિત લક્ષણુથી લેખે.

તે કાનને નામે નામ છે, સતવાદી શોભીત સદા;
કવિ શામળ કહે શોધી જુઓ, કૂડ કથન ન કહું કદા.

કાવડવાળો શ્રવણ

ભાત ભાતના રંગ, લિલો પીળો કે રાતો;
લોહ લકડ વૃક્ષ વેલ, રાવ રંક દુર્બળ માતો.

કનક કથિર મણિરત્ન, મેર મોટમ તુછ તરણાં;
જીવજંતુ પશુ પક્ષિ, સિંહ નર હસ્તી હરણાં.
વળિ જડ ચૈતન નર નારિયો, લાયક જન લેખી લિયો;
શામળ કહે ચેતો ચતુર નર, એક રંગ સૌનો કિયો.

પડછાયો

ચાતુર નર તું ચેત, એક અચરત મેં દીઠું;
સુંદર રૂપ સ્વરૂપ, અધિક અમૃતથી મીઠું.
કાયા ઉપર હાડ, હાડપર વાળ ભણીજે;
વાળ ઉપર છે રુધીર, સુગુણ તેનાજ ગણીજે;
ખરિ તે ઉપર તો ખાલ છે ખાલ ઉપર વાળજ નથી;
વળિ મુખમાંથી અમૃત ઝરે, શામળ કહે કહો કથી.

કેરી

પુણ્ય સુપાત્ર પવિત્ર, કુલ એવાની કન્યા;
કિધો પિતાનો કાળ, એહ પણ મોટો અન્યા.
વરી વડાઉવા સાથ, જાત રુડો તે જાણી;
કાંઇ ન ચડ્યું કલંક, વડા લોકોએ વખાણી.
કહો કવણ નાર પીતા કવણ, કવણ વડાઉને વરી;
વળિ કવણ કૂળ પેદા થઇ, શામળ કહે તે સુંદરી.

છાશ

સરસ સરોવર એક, ભર્યું છે નિર્મળ નીરે;
પિયે નહિ કોઇ પંથિ, હંસ નવ બેસે તીરે.
તે સર સમિપ જાય, બુડે જન જોતાં ઝાઝા;
દુઃખ ન પામે દેહ, રહે તરતીએ તાજા.

કવિ શામળ કહે છે કારમું, હોંશીજનને હિત હશે;
સ્વામી લાવો સોહામણું, તો સોળે પૂરા થશે.

દર્પણ

પ્રીતમદાસ

૧

હરિ ભજન વિના, દુઃખ દરિયા સંસારનો પાર ન આવે;
જડ બુદ્ધિ જીવ, સંત વિના શુદ્ધ મારગ કોણ બતાવે.
તેં અનેકવાર અવતાર ધર્યા, બહુ કર્મ તણા કોઠાર ભર્યા;
અધઓઘ તણા અંબાર કર્યા. હરિ૦ ૧

તું ઝાડ પહાણ જડ રૂપે રહ્યો, તેં શીત તૃષા બહુ તાપ સહ્યો;
તારો કલેશ કોણે નવ જાય કહ્યો. હરિ૦ ૨

ફર્યો ચાર ખાણ લક્ષ ચોરાશી, થયો જળચર સ્થળચર નભવાસી;
માયા બંધનથી ન શક્યો નાસી. હરિ૦ ૩

પામ્યો મનુષ્ય દેહ તેમાં ન મણા, ધનધામ પુત્ર પરિવાર ઘણા;
હવે ગાઈ લે ગુણ ગોવિંદ તણા. હરિ૦ ૪

કહે પ્રીતમ ચેતી લે પ્રાણી, એવું જનમ મરણનું દુઃખ જાણી;
શું સૂતો છે આળસ આણી. હરિ૦ ૫

૨

મન માને નહિ, સો ફેરા સમજાવું તો યે શું થાયે;
ખળ કઠણ કઠોર ચંચળ, ચોર ચપળ ચિત્ત ચોદસ ધાયે.
મન ભૂત તણી પેરે ભમતું, ચાલે માયાની સંગે રમતું;
એને હરિ ભજવાનું નથી ગમતું. મન૦ ૧
મન નિર્લજને લજ્યા ન મળે, પીળું ભાળે પોતાને કમળે,
લઈ નાખે માયાને વમળે. મન૦ ૨
જેમ કુકર માથે માર પડે, તોય આવી ઉભું દ્વાર અડે;
ફળ દેખીને મરકટ ઝાડ ચડે. મન૦ ૩
જો જમકિંકરનું દુઃખ જાણે, તો મિથ્યા સુખને શીદ માણે;
ગયો અવસર ઉરમાં નવ આણે. મન૦ ૪
કહે પ્રીતમ પરપંચ પરહરતાં, શુધ ભાવે હરિનું સમરણ કરતાં;
કંઈ વાર નહિ ભવજળ તરતાં. મન૦ ૫

૩

વાલાજી તું મોકલને વરસાદ રે, શામળીઆ
સાધુ સંત શાનો કરશે પરસાદ રે, શામળીઆ
અંનજલ ખુટચાં ટુટ્યાં સગપણ સઉનાં રે, શામળીઆ
નથી ખમાતાં દુખડાં ગરીબ ગઉનાં રે, શામળીઆ
પશુ પીડાય ન મળે પાણી તરણ રે, શામળીઆ
બિરદ તારૂં કાવે અશરણ શરણ રે, શામળીઆ
સામ્રથ નહિ તારે સ્રષ્ટી કરી શું કરવા રે, શામળીઆ

પરજાને તો જોયે નિત્ય પેટ ભરવા રે, શામળીઆ
પરજા પીડાય તેહનું પતિને પાપ રે, શામળીઆ
અંતરજાંમી જુઓ વિચારી આપ રે, શામળીઆ
અંન વિના તે કયમ કરી દિન કાઢે રે, શામળીઆ
અબળાનું બળ એટલું આંસુ પાડે રે, શામળીઆ
જોરે કરીને જીવે કયમ જીવાય રે, શામળીઆ
નજર કરો તો નવખંડ લીલા થાય રે, શામળીઆ
દુનિયામાં પીડાય તાહરા દાસ રે, શામળીઆ
માંનવીએ તો મૂકયો છે વિશવાસ રે, શામળીઆ
પ્રીતમના સ્વાંમી છો પરદુઃખ જાંણુ રે, શામળીઆ
ઘણી થઈ છે મૂકો મનની તાંણ્ય રે, શામળીઆ

૪

બાળકના અપરાધ જુવે જો માત રે, વાલાજી
તારે તેહેનો કરે ઘડીમાં ઘાત રે, વાલાજી
પિતા પુત્રની જ્યારે લાંચ ખાશે રે, વાલાજી
તારે વળતી કયમ જુગમાં જીવાશે રે, વાલાજી
જલ સીંચ્યાનું મેઘ માગશે મૂલ રે, વાલાજી
તારે તો શું ટળશે અમારૂં સૂળ રે, વાલાજી
હીંડયાનું જ્યારે ભોમી ભાડું લેશે રે, વાલાજી
ત્યારે કોણુ ઉભું રહેવા દેશે રે, વાલાજી
વિશ્વંભર થઇ વહેરો જ્યારે કરશો રે, વાલાજી

સૃષ્ટિનું કેઇ પેર્યે સંકટ હરશો રે, વાલાજી
દુનિયાનું દુ:ખ દયા કરીને ટાળો રે, વાલાજી
પુરણાનંદજી બિરદ તમારૂં પાળો રે, વાલાજી
જગત જીવાડો તો મોકલજો મેહ રે, વાલાજી
નહિ તો પડશે પલક વારમાં દેહ રે, વાલાજી
હુકમી બંદા હુકમ કરો તો આવે રે, વાલાજી
નાનાવિધનાં નૌતમ અંન ઉપજાવે રે, વાલાજી
પ્રીતમના સ્વામી એ પ્રાક્રમ મોટું રે, વાલાજી
જળ વરસે નહિ તો જીવ્યાનું ખોટું રે, વાલાજી

ધીરો

૧

પદ

ખબરદાર મનસુબાજી, ખાંડાની ધારે ચડવું છે;
હિમ્મત હથિયાર બાંધીરે, સત્યની લડાઇએ લડવું છે.

એક ઉમરાવ ને બાર પટાવત, એક એક નીચે ત્રીસ ત્રીસ,
એક ધણી ને એક ધણીઆણી, એમ વિગતે સાતસેંને વીસ;
સો સરદારે ગઢ ઘેર્યો રે, તેને જીતી પાર પડવું છે.

પાંચ પ્યાદલ તારી પૂઠે ફરે છે, ને વળી કામને ક્રોધ;
લોભ મોહ માયાને મમતા, એવા જુલમી જોરાવર જોધ,
અતિ બલિષ્ટ સ્વારી રે, તે સાથે આખડવું છે.

પ્રેમ પલાણુ કરી, જ્ઞાન ઘોડે ચઢી, સદ્‌ગુરુ શબ્દ લગામ,
શીલ સંતોષ ને ક્ષમા ખડગ ધરી, ભજન ભડાકે રામ;
ધર્મ ઢાલ ઝાલીરે, નિર્ભે નિશાને મરવું છે.

સુરત નુરત ને ઇડા પિંગળા, સુખમણા ગંગા સ્નાન કીજે,
મન પવનથી ગગન મંડળ ચઢી, મીરા સુધા રસ પીજે;
રાજ ઘણું રીઝે રે, ભજન વડે ભડવું છે.

૨

ધાહ સુણી ધાજો રે, ધીંગડમલ ધીંગા ધણી,
પ્રભુનું પત પાળો રે, ભાવે ભાળો ભક્તો ભણી.
હું પતિત તમો પતિતપાવન, હું દીન તમો દયાળ,
હું ચાકર તમો ઠાકર મારા, પ્રેમતણા પ્રતિપાળ;
સંભાળ લીજે સ્વામી રે, અંતરજામી આશા ઘણી.
ભૂમિ આસ્માન તણો ત્રાસ બંધાણો, વાલ્યું જલ પવન ગગન,
દંડી વિરંચી વિષ્ણુ શંકર તમે, તો ક્યાં ત્રણ ભુવન;
સ્વદેજ ઉદ્‌ભિજની રે, બાજી તો તારે હાથે બણી:
કોટી અપરાધ કોટી ગુના અમ, ક્ષમો ગરીબનીવાજ,
તું તારા બર્દ સામું જોજે, કરો કરૂણા નિધિ સુખ કાજ;
લજ્જા મારી રાખો રે, મહાન સંત ચિંતામણી.
ભારે ભરોંસો વિશ્વાસ વિશ્વંભર, આશા પૂરો અનાથના નાથ,
દુ:ખ વિલાપ સંકટ કપટ ટાળો, હરિ હેત કરીને ઝાલો હાથ;
મીરાની વારે ધાજોરે, તારે ને મારે પ્રીત ઘણી.

૩

મહા માન સરોવર રે, જુઓ તમે મતિવતી;
જેની ગતિ ગૂઢજ રે, રાઢય નથી એમાં રતિ.
પહોળાઈ લંબાઈ સર્વ છે સરખી, નિર્મળતા વખણાયે જાણ,
પવિત્રતા તો પૂરી વસે ત્યાં, પંડિત જન કરે પ્રણામ;
હંસ ચરે હારમાં રે, ગરવી જેની મહાગતિ.
શીતળતા તો સારામાં સારી, ત્રણ તરેહના પવન વાય,
જોનારા તો વખાણ કરે અતિ, કેટલાક તો જોવા જાય;
એવું નિર્મળ તો સરોવર રે, શોભા તેની સારી હતી.
વૃષ્ટિનો કાળ આવી પહોચ્યો જ્યારે, ત્યારે બગડયું નીર તમામ,
વિસ્તાર તો એકત્ર થઈ ગયો, પવિત્રતા પહોચી મહા ધામ;
બગડયું ત્યારે બગડયું રે, છત કહું હું તો છતી.
માનસરોવરશા માણસને, આવી યૌવનતા બગાડે,
તેને ત્યારે કોણુજ વારે, જુદ્ધ મોટાશું જગાડે;
ધીરો કરે ધ્યાનજ રે, તારે કમળાનો પતિ !

૪

દીવા તો છે ઘેર ઘેર રે, તેને જાળવી જોજો;
શોભામાં અનુપમ રે, કારજ ખરૂં નવ ખોજો.
એના વિના પળ વાર ન ચાલે, રહે અંધારૂં ઘોર,
માનવ છતાં પશુપક્ષીના જેવું, દર્શે તે ઠોરે ઠોર;
દીવો ઝગમગતો રે, ખુશી જોઇને હોજો.

એની શિખા તો એના થકી સારી, શોભામાંહી દેખાય,
હાથ અડે તો કરી દે અવળું, લક્ષણ રૂડાં લેખાય;
અરર કહેવડાવે રે, દાઝયા દાઝયા કહી રોજો.

પાત્ર ધરો તો વળે અતિ કાજળ, એવું કાળું ભરી રાખ્યું કયાંય,
સુવર્ણ જેવામાં શામતા કેવી, મારે કહેવાનું છે એની માંય;
લક્ષ્મી લહો એવી રે, બૂડો વધતાં બોજો.

સ્પર્શમાં તીક્ષ્ણતા એની એવી, અંતરમાં કાળાશ,
બુદ્ધિવાનને બૂરાડી દેતી એ, કોઈની કરે નહિ બાલાશ;
ધીર ધ્યાન ધારી રે, જણાશે એ જોજો.

ભોજો

૧

સેલયા આખ્યાન

કડવું ૧ લું

હરિ ગુરૂ સંતને સમરિયે ને વળી, ચોથા તે ગણપતિ દેવરે;
રિદ્ધ સિદ્ધિ ને લક્ષલાભ આપે, તેની સહુ પે'લી કરીએ સેવરે.

ગાવા તે ગુણ હરિભક્તના, જેને સત્યે થંભ્યો આસમાનરે;
સત્ય વિના કરી સાહેબ ન રીઝે, ભરને પઢે વેદ પુરાણરે.

સગાળ શેઠ ને સંધ્યાવતી, જો જો નેમવંતી નારરે;
એક સાધુ જમાડી પછી પોતાનેજમવું,એવો અહોનિશ ધર્મ ઉદારરે.

એક સમયે એને અટક પડી ને, મેઘ મંડાણો મુસળ ધારરે;
પર્જન્ય રૂઠયો દિન આઠ સુધી, તોયે સત ન છોડે પડકારરે.

વરશીને રહ્યો ત્યારે વકીલ તેડાવ્યા, તમે દેખોને દોદશ ધાઈરે;
અભ્યાગત વિના મારે અન્ન ન ખપે, તેનો કરોને કોક ઉપાઈરે.

વાણોતર ચાલ્યા ગોતવા, જોયું નગર ને હરિદ્વારરે;
તળાવની પાળે એક તપસ્વી દીઠો, તેનો આવીને કહ્યો સમાચારરે.
સગાળ સેઠને સત્ય મૂકાવાને, કોઢી થયા કરતારરે;
આવી દેવળમાં ઉતર્યો, જેણે શરીર કર્યું છે બેજારરે.
શેઠ તે કાને સાંભળી ધ્રોડ્યા, અણુવાણા ઉજાઇરે;
પરિક્રમા દઇને પાય લાગ્યો, અને હઇડે હરખ ન માયરે.
દુર્ગંધ આવે ને ભૂત નાસે, વળી તેમાં ખાય નેકરે;
તોય ન ડગે મન શેઠનું ભાઇ, એવી મોટાની ટેકરે.
તેનાં ચરણ ધોઈ ચરણામૃત લીધો, મારાં સીધ્યાં તે સર્વે કાજરે;
કર જોડીને પછે કહેવાને લાગ્યો મારે મંદિર પધારો મહારાજરે.
સત્ય વાદીએ સાહેબને ઓળખ્યા, એનો માનવી શું જાણે ધર્મરે;
ભોજલના સ્વામી મારે ભુવન પધારો, મારી રાખોને લાજને શર્મરે.

કડવું ૨ જું

અતીત વાણી ઉચરે તમે સુણો, શ્રીમંત મારી વાતરે;
મારી કાયા મારે હાથ નથી, મુને પીડા કરે છે ઉત્પાતરે.
રથે રેવંત જોતરૂં માંહી, ગાદી નખાવું ગોપાળરે;
તેડીને બેસાડૂં તમને ત્રિકમા, તમે દયા કરો દીનદયાળ રે.
સાધુ કહે છે શેઠને ઘોડા, વહેલનું નહિ મારે કામરે;
અભ્યાગતને રહેવું એકલું, તમો મા લેજો મારૂં નામરે.
પ્રભુજી મંગાવું પાંજરૂં આંહી, ઝાઝી કરાવું જતનરે;
પવન ન લાગે એવા પડદા બંધાવું, રાખે રાંક જેમ હાથ રતનરે.
અભ્યાગત એણીપેરે બોલિયા હુંતો, તો આવું નગર મોઝારરે;
તારી નારી આવે તેડવા નિંકર, બેઠો છું હું તો મારે બારરે.

મન ગમતું ખાવું અમે માગીને લેશું, હેમાં જાશે તમારો ભર્મરે;
સર્ભંગી સાધુને સોત્ય નહિ ઝાઝી, ભાઇ કઠણ અમારૂં ખટકર્મરે.

હરખેથી હરિજન ચાલીગો, ને આવ્યો પોતાને ઘેરરે;
પત્નીને લાગ્યો પૂછવા આપણે, શી કરવી એની પેરરે.

સતી કહે છે સ્વામી મારા, તમે ઢીલ ન કરજો લગારરે;
તત્ક્ષણ જઇએ આપણ તેડવા, એ તો માનવી નહિ છે મોરારરે.

સામૈયું લઇને સન્મુખ ચાલ્યાં, ગયાં પૂર્વ જન્મનાં પાપરે;
ભોજલના સ્વામીને ભેટતાં, એના ટળી ગયા ત્રિવિધિ(ના) તાપરે.

કડવું ૩ જું

કનક હિંડોળી ને કરંડિયો માંહી, જુગતે બેસાર્યા જદુવીરરે;
સંધ્યાવતીએ જ્યારે શિરપર લીધા, ત્યારે ભીંજાણું સતીનાં ચીરરે.

નગરના લોક ટોળે મળ્યા, વળી જોવાને વર્ણ અઢારરે;
અન્યો અન્ય વાણી ઉચરે, માંહી હાંસી કરે છે હજારરે.

ઉનાં જળ મેલીને સ્નાન કરાવ્યાં, વળી પોઢાડયા પલંગ બીછાઇરે;
ચંદન ચરચે હરિનાં ચરણ તળાંસે, વળી વિંજણે ઢાળે છે વાઇરે.

પ્રેમ કરીને પ્રસાદ નિપાવ્યા, મીઠા મેવાને પકવાનરે;
હાથ જોડીને આગળ હરિજન ઊભા, તમો આરોગો મારા શ્યામરે.

અન્ને કરી દેહ મારો અગ્નિ કરે છે, મારો છે માટી કેરો હારરે;
ઉત્તમ વરણ તમે એ કેમ કરશો, મારે એજ મોટો છે વિચારરે.

કસાઇ વાડેથી તરત મંગાવ્યું, જેણે મેલી લોકની લાજરે;
ભાગ્ય મોટાં હરિ ભુવન પધાર્યા, ધન્ય ધન્ય દહાડો મારે આજરે.

અનેક રૂપ અમે અહોનિશ કરીએ, ને વળી રહીએ વનમાંહીરે;
અઘોરપંથીને એક હાર માણસનો, વિના બીજું ન ખપે મારે કાંઇરે.

નરને નારી મળી એકઠાં, હવે શો તે કરવો ઉપાયરે;
પ્રભુજી જોવાને આવ્યા પારખાં, જો ના કહીએ તો સત્ય જાયરે.
પુત્રને ચાલી પૂછવા ગયો, નિશાળે શેઠ સગાળરે;
સુતને કહે છે કે એક સાધુ આવ્યો છે, કરવા તમારો દેહકાળરે.
સેલૈયો કહે સત્ય કેમ મેલિયેરે, મરની જડાંમૂળથી જાયરે;
ભોજલ કહે સત્યવાદી ભાઈડારે, એ તો ખટક પડે ઓળખાયરે.

કડવું ૪ થું

પિતાજી કાયા તો રે અંત પડવાની,
બોલ્યા બુદ્ધિ ઉજાગર બાળ રે;
સાધુને હાથે મારૂં મૃત્યુ સુધરશે,
ટળશે જન્મ મરણનો જંજાળ રે.
આગે મોરૂધ્વજે પિતા! અંગને વહેરાવ્યું,
કર્ણે કીધું કાયાનું દાન રે;
શિબિ રાજાની માટી છાએ તોલાણી,
ત્યારે રીઝયા'તા ભગવાન રે.
હરિશ્ચંદ્રને માથે પિતા! હેલ પાણીની,
એવો દૈવે દીધો'તો દંડ રે;
સત્યવાદી બધા કદી સત્ય ન છોડે,
મરની ભાગી પડે બ્રહ્માંડ રે.
હીમત રાખો પિતા હાર મ પામો,
તમે જુઓ મોટાના મર્મ રે;
પરમાર્થસારૂં આગળ પ્રાણ હોમ્યાતા,
તોય છોડયા નો'તા સત્યધર્મ રે.

દધિચિ ઋષિને જાચ્યા દેવના,
જેના વાંસાનું કરવા વજર રે;
કુ'વાડે અંગને માંડયું કાપવા,
તોય બોલ્યા નહિ બુદ્ધિના સાગર રે.

શિર(તો)મળશે પણ આવો સમય નહિ મળે,
ઘરે મોહન થયા છે મેમાન રે;
અવસર આવ્યે પાછાં પગલાં ન ભરિયે,
કરિયે તન મન ને ધન કુરબાન રે.

એવો પડકારો જ્યારે પિતાને કીધો,
ત્યારે હરિજન થયા છે હુંશિયાર રે,
પુત્રનાં વચન કાને સાંભળીને,
એની છાતીમાં પડી ગયા શાર રે.

ચાકેથી પિંડો જેમ સર્વી ઉતારે,
એમ સેલૈયે કાપ્યું શીશ રે;
આગળ લઇને અર્પણ કર્યું,
ત્યારે જોઈ રહ્યા જગદીશ રે.

બહુનામી કહે છે બાઇને રે,
તમે સોળ કરો શણગાર રે;
ગાતાં (ને) વાતાં હસ્તાં શબને સુધારો,
તમે રખે (કોઇ) રોતાં નહિ લગાર રે.

કળપિત દાન હું તો કોઈનું નથી લેતો,
મારે આગુની એવી છે ટેવ રે;
ભોજલનો સ્વામી કહે છે ભાવે કરીને,
હવે તૈયાર કરોની તતખેવ રે.

કડવું ૫ મું

સતીએ તે કાજલ સારિયાં ને રે,
ખાંડવા બેઠાં તેણીવાર રે;
હાલરડાં ગાતાં બાઈ હરખેથી,
(કીધું)તમે ભોજન કરો નંદકુમાર રે.

સાર હતું તે તમે શીંકે ચઢાવ્યું,
આ કાયા આણો છો મારે કામ રે;
ભૂખે મુઆની ભાળી ભક્તિ તમારી,
મને મેલી આવો મારે ઠામ રે,

ખાંડણિયામાં માથું વા'લે ફરી ખંડાવ્યું,
કે'વા લાગ્યા વચન કઠણ રે,
સુરપતિ તાપ તેનો સહી ન શકયો,
ભાગ્યો ઇંદ્ર મેલીને ઇંદ્રાસન રે.

જમવાને ટાણે જોગેશ્વર બોલ્યા,
તમે સાંભળો મોરી માઇ રે;
વાંઝિયાનું અન્ન ખાવું વરજીત છે,
એમ શ્રુતિ કહે છે સમજાઇ રે.

દેવને કહે છે એક રમત દેખાડું,
હવે માટી થાજે મેહેરબાન રે;
તુંને આવી ટેવ મૂકાવું ને,
કૃષ્ણ ઝલાવું કાન રે.

પંચમાસનો ગર્ભ અમારે,
અમે વાંઝિયાં નથી મોરા નાથ રે;

સતીએ ઉદર જ્યારે ચીરવા માંડયું,
ત્યારે હરિએ તે પકડયા હાથ રે.
ધન્ય ધન્ય સત્યવાદી તમે ધર્મ રાખ્યો,
જોયું મરજીવું તમારે મન રે,
સુતને વેધીને મારૂં સન્માન કીધું,
એમ શ્રીમુખ બોલ્યા વચન રે.
માગ્ય માગ્ય સત્યવાદી તને શું જ આપું,
એમ કહે છે કરૂણાનિધાન રે;
આવી કસણી ન દેજો રે કોઇને,
સ્વામી એ માગું વરદાન રે.
પરબ્રહ્મ પોતે પ્રગટ થયા,
જેનો દેવ ન પામે પાર રે;
સેલૈયાને સજીવન કીધો,
ત્યારે વરતાણો જેજેકાર રે.
સેલૈયા આખ્યાન તમે સાંભળો,
એવી રીતે રીઝયા'તા રામ રે;
સોજો ભગત એમ બોલિયા,
જેનું નવખંડમાં રાખ્યું નામ રે.

૨

નાથ મોરી અરજ સુણો અવિનાશી,
હું તો જનમ જનમ તોરી દાસી. ટેક.
સતી સભામાં શ્યામ સંભારે, ત્રિકમ તારે રંગ રાચી;
પ્રકટ થાઓ પાતળિયા વા'લા, હરજી થાશે બહુ હાંસી.

આ સમય તો અર્જુન જેવા, તે પણ રહ્યા છે તપાસી;
ભીમસેન બેઠા ભૂમિ ખોતરવા, પીઠ ફેરી ગયા પાછી.
પાંડવ તો પૃથ્વીને હાર્યા, હસ્તિનાપુરકે વાશી;
અબળા નારી એમ પોકારી, જીવન તમને હું જાચી.
ભીડ પડી હવે આવો ભૂધરજી, વનિતા કહે વ્રજવાસી;
ભોજો ભગત કહે ભક્તવત્સલ, પ્રેમતણા છો પિયાસી.

૩

દુનિયા દિવાની કહેવાશેરે, ભુંડી ભીંતોમાં ભટકાશે.—ટેક
પાપ જ્યારે એનું પ્રગટ થાશે ત્યારે, ભુવા જતિ ઘેર જાશે;
ધુણી ધુણી એની ડોક જ દુ:ખશે, ને લેનારો લઇ ખાશે રે.
સ્વર્ગમાં નથી સુપડું ને, નથી ખાંડણિયો ને ઘંટી;
દુધ ચોખાના જમનારા તમે, કેમ કરી જમશો બંટી રે.
ઢોંગ કરી ધુતવાને આવે ત્યારે, હાથ બતાવા સૌ જાશે;
ક્યારે આના કર્મનું પાનુંરે ફરશે, અને ક્યારે પુત્ર જ થાશે રે.
કીમિયાગર કોઈ આવી મળે ત્યારે, ધનને વાસ્તે ધાશે;
ભોજો ભગત કહે ભ્રમણામાં ભમતાં, ગાંઠની મૂડી ગુમાશે રે.

૪

મૂરખો રળી રળી કમાણોરે, માથે મેલશે મોટો પ્હાણો.
ધાઈ ધુતીને ધન ભેળું કીધું, કોટીધ્વજ કહેવાણો;
પુણ્યને નામે પા જૈં ન વાવર્યો, અધવચથી લૂંટાણો રે.
ભર્યા કોઠાર તારા ધર્યા રહેશે, નહિ આવે સાથે એક દાણો;
મસાણની રાખમાં રોળાઈ ગયા કંઈક, કોણ રંકને કોણ રાણો રે.
મંદિર માળિયાં મેલી કરીને, નીચે જઈ ઠેરાણો;
ભોજો ભગત કહે મુવા પુંઠે જીવ, ઘણો ઘણો પસ્તાણો રે.

રાવો

બેડો બાઈ બુડતો તારો રે

(પરજ)

બેડો બાઈ બુડતો તારો રે, અંબે આઈ પાર ઉતારો રે.
આ ખેપે હું તો ઘણું કમાયો, ભર્યો અનર્ગલ માલ;
મધ્ય દરિયા વચ્ચે તોફાન લાગ્યું, શા રે થાશે હેવાલ.
ખલાશિયા તો બડ બડ કરે છે, મહા જુલમ મનમાંય;
માલધણી વિમાશી રહ્યો છે, ડોલ્યું દરિયામાંય.
મધ્ય દરિયા વચ્ચે ડોલ્યું માતાજી, વહાણુને નથી વિશ્રામ;
એક નામનો આશરો તારો, કરો સેવકનાં કામ.
ઊંચું જોઉં તો આભ માતાજી, નીચું જોઉં તો નીર;
બાળા શક્તિ મારી બૂમ સાંભળજો, સાજું રાખોને શરીર.

કુવાયરાની લહેરો લાગીને, મોજાંતણી શી વાત;
અપશકુનીઆ વેળા આવી છે, ધાઓ ધાઓ અંબેમાત.
હાથેથી હવે નેજા છૂટયા, શઢ પણ ડંડા તોડ;
અંત સમાની આ વેળા થઈ હવે, મોટે ભાલે છે મોડ.
ડુંગરીએ તો દવ લગાડેલો, પૂર્ણ કીધેલાં પાપ;
એક પહોરથી સ્તુતિ કરૂં છું, આવોને આપો આપ.
અરધું વહાણ મેં અર્પણ કીધું, સાક્ષી ઊંચો આભ;
આ અવસર આરાસુરી આવો, નથી ખાવો મારે લાભ.
જગત જનેતા સ્તુતિ સુણી થયાં, વાઘ ઉપર અસવાર;
ઝાઝ ઉપર જઇ ત્રિશૂળ ઝાપટ્યું, તાર્યું તે જળમોઝાર.
વહેવારીઓ તો અચરજ પામ્યો, આવ્યું તે મનમાં વહાલ;
કર જોડી રાવો ભક્ત ભણે છે, અરપી દીધો માલ.

બ્રહ્માનંદ

૧

(શીખ સાસુજી દે છેરે—એ ઢાળ.)

ટેક ન મેલે રે, તે મરદ ખરા જગ માંહી;
ત્રિવિધ તાપે રે, કદી અંતર ડોલે નાહીં.

નિધડક વરતે રે, દઢ ધીરજ મન ધારી;
કાળ કર્મની રે, શંકા દેવે વિસારી.

મોડું વહેલું રે, નિશ્ચે કરી એક દિન મરવું;
જગ સુખ સારૂં રે, કેદી કાયર મન નવ કરવું.

અંતર પાડી રે, સમજીને સવળી આંટી;
માંથું જાતાં રે, મેલે નહિ તે નર માટી.

કોઇની શંકા રે, કેદી મનમાં નવ ધારે;
બ્રહ્માનંદના રે, વહાલાને પળ ન વિસારે.

૨

આ તન રંગ પતંગ સરીખો, જાતાં વાર ન લાગેજી,
અસંખ્ય ગયા ધન સંપત્તિ મેલી, તારી નજરો આગેજી.

અંગે તેલ ફૂલેલ લગાવે, માથે છોગાં ઘાલેજી,
જોબન જરનું જોર જણાવે, છાતી કાઢી ચાલેજી.

જેમ ઉંદરડે દારૂ પીધો, મસ્તાનો થઇ ડોલે જી;
મગરૂબીમાં અંગ મરોડે, જેમ તેમ મુખથી બોલેજી.

મનમાં જાણે મુજ સરીખો, રસીઓ નહીં કોઇ રાગીજી;
બહારે તાકી રહી બીલાડી, લેતાં વાર ન લાગેજી;

આજ કાલમાં હું તું કરતાં, જમડા પકડી જાશેજી;
બ્રહ્માનંદ કહે ચેત અજ્ઞાની, અંત ફજેતી થાશેજી.

નિષ્કુળાનંદ

1

જંગલ વસાવ્યું રે જોગિયે, તજી તનડાની આશજી;
વાત ન ગમે આ વિશ્વની, આઠે પહોર ઉદાસજી.

સેજ પલંગ રે પોઢતા, મંદિર ઝરૂખાં માંયજી;
તેને નહિ તૃણ સાથરો, રહેતા તરૂતળ છાંયજી.

શાલ દુશાલા ઓઢતા, ઝીણા જરકશ જામજી;
તેરે રાખી કંથા ગોદડી, સહે શિર શીત ઘામજી.

ભાવતાં ભોજન જમતા, અનેક વિધનાં અન્નજી;
તે રે માગવા લાગ્યા ટુકડા, ભિક્ષા ભવને ભવનજી.

હાજી કહેતા હજારો ઉઠતા, ચાલતા લશ્કર લાવજી;
તે નર ચાલ્યા રે એકલા, નહીં પેંજાર પાવજી.

રહો તો રાજાજી રસોઇ કરૂં, જમતા જાઓ જોગીરાજજી;
ખીર નિપજાવું ક્ષણું એકમાં, તે તો ભિક્ષાને કાજજી.

આહાર કારણ ઉભો રહે, એકની કરી આશજી,
તે જોગી નહીં ભોગી જાણવો, અંતે થાય છે વિનાશજી.

રાજસાજ સુખ પરહરી, જે જન લેશે રે જોગજી;
તે ધન દારામાં નહીં ધસે, રોગ સમ જાણે ભોગજી.

ધન્ય તે ત્યાગ વૈરાગને, તજી તનડાની આશજી;
કુળરે તજીને નિષ્કુળ થયા, તેનું કુળ અવિનાશજી.

દયારામ

૧

જે કોઈ પ્રેમઅંશ અવતરે, પ્રેમરસ તેના ઉરમાં ઠરે. ટેક.
સિંહણ કરૂં દૂધ હોય તે, સિંહણસુતને જરે;
કનકપાત્ર પાખે સહુ ધાતુ, ફોડીને નીસરે. પ્રેમરસ૦
સાકરખોરનું સાકર જીવન, ખરના પ્રાણજ હરે,
ક્ષાર સિંધુનું માછલડું જ્યમ, મીઠા જળમાં મરે. પ્રેમરસ૦
સોમવેલ્લીરસપાન શુદ્ધ જે, બ્રાહ્મણ હોય તે કરે;
વગળવંશિને વમન કરાવે, વેદ વાણી ઉચ્ચરે. પ્રેમરસ૦
ઉત્તમ વસ્તુ અધિકાર વિના મળે, તદપિ અર્થ ના સરે;
મત્સ્યભોગી બગલો મુકતાફળ, દેખિ ચંચુ ના ભરે. પ્રેમરસ૦
એમ કોટિ સાધને પ્રેમ વિના, પુરૂષોતમ પૂઠ ન ફરે;
દયાપ્રીતમ શ્રીગોવરધનધર, પ્રેમ ભકિતએ વરે. પ્રેમરસ૦

૨

ચિત તું શિદને ચિંતા ધરે, કૃષ્ણને કરવું હોય તે કરે—
સ્થાવરજંગમ જડચેતનમાં, માયાનું બળ ઠરે;
સમરણ કર શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનું, જન્મમરણ જાય પરે.
નવ માસ પ્રાણી કૃષ્ણચંદ્રનું, ધ્યાન ગર્ભમાં ધરે;
માયાનું આવ્રણ થયું ત્યારે, લખ ચોરાશી ફરે.
તું અંતર ઉદ્વેગ ધરે, તેથી કારજ શું સરે,
ધણીનો ધાર્યો મનસુબો, હર બ્રહ્માથી નવ ફરે.
દોરી સર્વની એના હાથમાં, ભરાવ્યું ડગલું ભરે;
જેવો જંત્ર વગાડે જંત્રી તેવો સ્વર નીસરે.
થનાર વસ્તુ થયાં કરે, જ્યમ શ્રીફળમાં જળ ભરે;
જનાર વસ્તુ એણી પેર જાશે, જમ ગજ કોઠું ગરે.
જેવું જેટલું જ્યમ જે કાળે, તે તેને કર ઠરે;
એમાં ફેર પડે નહિ કોઇથી, શિદ કુટાઇ મરે.
તારૂં ધાર્યું થાતું હોત તો, સુખ સંચી દુખ હરે;
આપપણું અજ્ઞાનકૂળ એ મૂળ વિચારે ખરે.
થાવાનું અણચિંત્યું થાશે, ઉપનિષદ ઓચરે;
રાખ ભરોસો રાધાવરનો, દયા શિદને ડરે.

૩

હરિ જેવો તેવો હું દાસ તમારો
કરૂણાસિંધુ ગ્રહો કર મારો. ટેક૦

સાંકડાના સાથી શામળિયા, છો બગડ્યા ના બેલી;
શરણ પાડ્યો ખળ અમિતકુકરમી, તદપિ ન મૂકો ઠેલી.

નિજ જન જૂઠાની જાતી લજ્જા, રાખો છો શ્રીરણછોડ;
શૂન્ય ભાગ્યને સફળ કરો છો, પુરો વરદ બલ કોડ.
અવળનું સવળ કરો સુંદરવર, જ્યારે જન જાએ હારી;
અયોગ્ય યોગ્ય પતિત કરો પાવન, પ્રભુ દુઃખ-દુકૃત-હારી.
વિનતિ વિના રક્ષક નિજ જનના, દોષ તણા ગુણ માનો;
સ્મરણ કરંતાં સંકટ ટાળો, ગણો ન મોટો નાનો.
વિકળ પરાધીન પીડા પ્રજાળો, અંતરનું દુઃખ જાણો,
આરતબંધુ સહિષ્ણુ અભયકર, અવગુણ ઉર નવ આણો.
સર્વેશ્વર સર્વાત્મા સ્વતંત્ર દયાપ્રીતમ ગિરિધારી;
શરણાગતવત્સલ શ્રીજી મારે, મોટી છે ઓથ તમારી.

૪

હરિ તુને પ્રસંન તે કયમ થાયે,
તારા મનનું કપટ ન જાય;
તારા દીલનો છળ નવ જાય,
પ્રભુ તને પ્રસંન તે કેમ થાય. ટેક

હરિકીર્તન હરિનામ રટણમાં,
અતિસેં આળસ તારે;
ડાચાકુટ લવ પરનિંદામાં,
આખો દિવસ ન હારે. હરિ૦

પ્રભુનું પૂજન કરતી વેળા,
કાયા તારી કંપે;
ગંજીફો સોકટાં કૂટતાં,
આઠે પ્હોર ન ઝંપે. હરિ૦

પ્રભુનું ચંદન નવ ઘસાય,
 તુજ શ્રમથી શરીર બગડે.
કૂંડી કૂતકે મરી મસાલે,
 ભાવે ભાંગ તું રગડે. હરિ૦

એકાદશી ઓચ્છવનું જાગરણ,
 અતિ અઘરૂં તે લાગે;
ભવાઇ કે ગુણકાનૃત્ય જોવા,
 જામિની આખી જાગે. હરિ૦

બે પૈસાની ગુરૂસેવા બતાવે,
 ત્યાં ગણગણતું બોલે;
ઘરની સ્ત્રી સેજ માગે ઘરેણું,
 ત્યારે હરખ મગન થઇ ડોલે. હરિ૦

ખોટાં મોતી કાચ કીડીયાં,
 ભગવત ભૂષણ ઘાલે;
સોનું રૂપું મણી મુકતા વિનાં,
 સ્ત્રી સુતને ના ચાલે. હરિ૦

હરિના ભકતને લુખું સુકું,
 વેઠ વળગી હોય જાણે;
સગાં સંબંધી ઘેરં પરોણા આવે,
 મિષ્ટાન્ન પીરસે ભાણે. હરિ૦

જગ દેખે તાંહાં જગને બેસે,
 બાકી નાહાય નાં ખાવા;
ગળાં કાપે કયમ થાએ ગળગળો,
 એ વૈષ્ણવતા વાહાવા. હરિ૦

આ કરવું આ ના કરવું,
એમ સહુને શિક્ષા દે છે;
તેમાંનું તૂં કાંઈ નથી કરતો,
અનુચિત કર્મ કરે છે. હરિ૦
અંતરનો છળ અન્ય ન લેહે,
પણ જાણે અંતરજામી;
એ તો સાચાનો સંગી છે,
દાસ દયાના સ્વામી. હરિ૦

૫

ફૂલ્યો શું ફરે છે રે, ભૂલ્યો ભવકૂપમાં પડયો,
મનુષ્ય દેહ મોંઘી રે, ખોયો મણી હાથે ચડયો.
શું સંપત્તિ ઘણી મેળવી, શું થયું મોટે ઘરબાર,
નિશ્ચલ થઈ હરીને ભજે નહીં, ભુંડા ધિક તારો અવતાર,
ધિક તારૂં જીવ્યું રે, દૈવે તને શાને ઘડયો. ફૂલ્યો૦
ડાહયો થઈ દુનિયામાં ફરે છે, તેણે શું સીધ્યું તારૂં કાજ,
જમની કચેરી જીતવી કઠણ છે, નથી રહેવાની તારી લાજ,
ડાહાપણ તારૂં તારે રે, જ્યારે જમને કરે ન ચડયો. ફૂલ્યો૦
વાંકી મુછ ઉપર વાટ ઉડી રે, નર્કની વાટે તું ઠર્યો,
મિથ્યા જનુની ભારે રે મારી, એવો જન્મ ધર્યો ન ધર્યો,
માટે જોની જાગી રે, અવસર આવી ચડયો. ફૂલ્યો૦
સમજ મન મારા રે કહું છું, મોહમાયા મમતા તજ,
સ્મરણ કર પરબ્રહ્મ પુરૂષોતમ, રાધાકૃષ્ણ હરી ભજ;
દયો એવું જાણે રે, તે સર્વથી સરસ પડયો. ફૂલ્યો૦

લોકસાહિત્ય

૧

નણદલ પરોણલાં

[બાર બાર વરસે ભાઇને ઘેર આવેલી નણંદનો આટલો આટલો તિરસ્કાર કરી લીધા પછી પણ ભોજાઇને મનમાં દાઝ રહી ગઇ કે રાંડ " માર્યા વિનાની વહી ગઇ !"]

બાર બાર વરસે નણદલ પધાર્યાં,
ભાભી ઉતારા દ્યોને રાજ નણદલ પરોણલાં.

ઘર પછવાડે પડેલ ખંડેરાં,
જઇને ઉતારા કરજો રાજ નણદલ પરોણલાં.

ઉતારા ભાભી સભર બનાવ્યાં,
હવે દાતણીઆં દેજો રાજ નણદલ પરોણલાં.

ઘર પછવાડે થોરનું ઠુંઠું,
વેડી દાતણીઆં કરજો રાજ નણદલ પરોણુલાં.
દાતણીઆં ભાભી સભર બનાવ્યાં,
હવે નાવણીઆં દેજો રાજ નણદલ પરોણુલાં.

ઘર પછવાડે ભરેલ ખાબોચીઆં,
જઇને નાવણીઆં કરજો રાજ નણદલ પરોણુલાં.
નાવણીઆં ભાભી સભર બનાવ્યાં,
હવે ભોજનીઆં દેજો રાજ નણદલ પરોણુલાં.

તમારે વીરે શાળ નથી વાવી,
ઘઉંમાં આવ્યો ગેરૂ રાજ નણદલ પરોણુલાં.
ભોજનીઆં ભાભી સભર બનાવ્યાં,
હવે મખવાસીઆં દેજો રાજ નણદલ પરોણુલાં.

ઘર પછવાડે ઉંદરની લીંડીયું,
જઇ મખવાસીઆં કરજો રાજ નણદલ પરોણુલાં.
મખવાસીઆં ભાભી સભર બનાવ્યાં,
હવે પોઢણીઆં દેજો રાજ નણદલ પરોણુલાં.

તમારે વીરે વાણ નથી ભાંગ્યું,
સુનાર પીટ્યો ઠુંઠો રાજ નણદલ પરોણુલાં.
પોઢણીઆં ભાભી સભર બનાવ્યાં,
હવે મારગડા ચીંધો રાજ નણદલ પરોણુલાં.

ઠાલા તે કુવા ઠેકતાં જાજો,
ભર્યા કુવામાં પડજો રાજ નણદલ પરોણુલાં.
મારા હૈયામાં હામજ રહી ગઇ,
માર્યા વન્યાની રહી ગઈ રાજ નણદલ પરોણુલાં.

૨

જેસળ—તોળલ

પાપ તારૂં પરકાશ જાડેજા ધરમ તારો સંભાળ રે,
તારી બેડલીને બુડવા નહિ દઉં, જાડેજા રે:
એમ તોળલ કહેછેજી.

વાળી ગોંદરેથી ગાય, તોળીરાણી, વાળી ગોંદરેથી ગાય રે,
એની ભાણેજાં મારીઆં, તોળલદે રે:
એમ જેસળ કહેછેજી.

પાદર લુંટી પાણીઆર, તોળી રાણી, પાદર લુંટી વાણીઆર રે,
વનના મોરલા મારીઆ, તોળલદે રે:
એમ જેસળ કહેછેજી.

ફોડી સરોવરપાળ, તોળી રાણી, ફોડી સરોવરપાળ રે,
વનકેરા મૃગલા મારીઆ, તોળલદે રે:
એમ જેસળ કહેછેજી.

લુંટી કુંવારી જાન, તોળી રાણી, લુંટી કુંવારી જાન રે,
સતવીસું મોડબંધા મારીઆ તોળલદે રે:
એમ જેસળ કંહેછેજી.

હરણુ હર્યાં લખચાર, તોળી રાણી, હરણુ હર્યાં લખચાર રે,
એવાં કરમ તો મેં કર્યાં, તોળલદે રે:
એમ જેસળ કહેછેજી·

જેટલા માથાના વાળ, તોળી રાણી, જેટલા માથાના વાળ રે,
એટલાં કરમ તો મેં કર્યાં, તોળલદે રે:
એમ જેસળ કહેછેજી.

બોલીયા જેસળ વીર, તોળી રાણી, બોલીયા જેસળ વીર રે,
મારા સાધુને તમે તારજો, તોળલદે રે;
એમ જેસળ કહેછેજી.

૩

સુભાષિત

બાકર બચ્ચાં લાખ, લાખે બિચારાં,
સિંહણ બચ્ચું એક, એકે હજારાં.

કંથા તું કુંજર ચઢયો, હેમ કટોરો હથ,
માગ્યાં મુક્તાફળ મળે,(પણ)ભીખને માથે ભઠ.

આણંદ કહે પરમાણંદ, ભેદી કેમ ભુલંત;
દી ઉઠે દશા ફરે, અવળા ખોપ કરંત.

જે મારગ કશરી ગયો, રજ લાગી તરણાં;
એ ખડ ઉભાં સૂકશે, નહિ ચાખે હરણાં.

ગઇ સંપતિ ફિર સાંપડે, ગયાં વળે છે વહાણ,
ગઇ કીર્તિ આવે નહીં, ગયા ન આવે પ્રાણ.

પીપળ પાન ખરંતાં, હસતી કુંપળિયાં;
અમ વીતી તમ વિતશે, ધીરી બાપુડિયાં.

સોબત કરતાં શ્વાનની, બે બાજુનું દુઃખ;
ખીજ્યું કરડે પીંડીએ, રીજ્યું ચાટે મુખ.

જળ ન બોળે કાષ્ઠને, કહો કયાંની એ પ્રીત;
આપણ સિંચ્યું જાણીને, નવ બોળે એ રીત.

કુવા ઢાંકણ ઢાંકણું, ખેતર ઢાંકણ વાડ;
બાપનું ઢાંકણ બેટડો, ઘરનું ઢાંકણ નાર.

જળ પ્રમાણે પોયણાં, કર્મ પ્રમાણે મત;
જેવા નરને શેવીયે, તેવી દે ફળપત.

કોયલડી ને કાગ, વાને વરતાએ નહિ;
જીભલડીમાં જવાબ, સાચું સોરઠિયો ભણે.

મેમાનું ને માન, દલભર દલ દીધાં નહિ;
માણુસ નહિ પણ મસાણુ, સાચું સોરઠીયો ભણે.

સફરાં પે'રે સૂત, ઓઢે પણ આપે નહિ;
ઈ માણુસ નહિ તાબુત, સાચું સોરઠીયો ભણે.

કર પર પે'રે કડાં, કર પર કર ધરે નહિં;
ઈ માણુસ નહિં પણ મડાં, સાચું સોરઠિયો ભણે.

જળ માછલીયું જાળવે, અવગુણ કરે હજાર,
વડાંને નહિ વિકાર, સાયર-પેટા સામળા.

વેલે કોળાં વળગાડિયાં, વડને રાખ્યો વાંઝ;
તારી પાસે નહિ પ્રધાન,(તને)કોણ સમજાવે સામળા.

ધીંગાને દે ધાન, રાંકાને રાખે નહિં;
તું પાસે નહિ પ્રધાન, કોણ સમજાવે સામળા.

ચંગા માઢૂ ઘર રહે, ત્રણ અવગુણ હોય,
કાપડ ફાટે ઋણ વધે, નામ ન જાણે કોય.

પાન પદારથ સુઘડ નર, વણ તોળ્યાં વેચાય:
જેમ જેમ ભૂમી પાલટે, તેમ મૂલ મોંઘેરાં થાય.

ગોડી પૂછે ગોડીયા, કોણ ભલેરો દેશ;
સંપત હોય તો ઘર ભલાં, નહિ તો ભલો પ્રદેશ.

ભર ચોમાસે ઝણુ પડે, ઘોડો ઘાસ ન ખાય;
છતે પલંગે ભોંય સુવે, કો' ચેલા કેમ થાય ?

પાયા વિના.

બાંધિ ઢાલ શોભે નહિં, છેલ માંગવા જાય;
માલણુ મન રીઝે નહિં, કો' ચેલા કેમ થાય ?

ફૂલ વિના

કોઠારૂંમાં કણુ સડે, કાંસુ કાટજ ખાય;
જોગી નર ઝાંખો રહે, કો' ચેલા કેમ થાય ?

ભભૂત વિના.

ગાડું ભાંગ્યું રણુ વિષે, ઘાયલ તરસ્યો થાય;
આંખો આવી દુઃખવા, કો' ચેલા કેમ થાય ?

પાટા વિના.

ભમરડો ભમે નહિ, કાપડ કઠણુ ન થાય;
ધોરી હળ હાંકે નહિ, કો' ચેલા કેમ થાય ?

આર વિના.

આંબે કેરી ઢગ છતાં, ભેંસ ભફૂકા ખાય;
નારી મન રીઝે નહિ, કો' ચેલા કેમ થાય ?

ધોકાવ્યા વિના.

પાન સડે ઘોડા અડે, વિદ્યા વિસરી જાય,
રોટી દાઝી ખાખ થઈ, કો' ચેલા કેમ થાય ?

ફેરવ્યા વિના.

ધન જોબન ને ઠાકરી, તે ઉપર અવિવેક;
એ ચારે ભેગાં હુવાં, અનરથ કરે અનેક.

આશા ઉંડી ખાડ, પહાડથી પણ પૂરાય નહિ;
હેમ મેરૂ સમ હોય, તોએ મન માને નહિ.

કાંઉ ઘણાં આકોલીયાં, કાંઉ ઘણા કપૂત;
મહિષી તો હક્કડ ભલી, હક્કડ ભલા સપૂત.

કોક પુરૂષ કોક ઘોડલો, કોક કુળવંતી નાર;
સરજનહારે સરજિયાં, ત્રણે રતન સંસાર.

જોઇ વોરિયે જાત, મેલે નહિ મરતાં લગી;
પડી પટોળે ભાત, ફાટે પણ ફીટે નહિ.

મોતી ભાંગ્યું વિંધતાં, મન ભાંગ્યું કવેણ;
ઘોડો ભાંગ્યો ખેડતાં, એને નહિ સાંધો નહિ રેણ.

જેને બોલે બંધ નહિ, મરમ નહિ મનમાંહિ;
તેનો સંગ ન કીજિયે, છોડિ જાય વનમાંહિ.

ગોલા હુંદી ગોઠડી, ખાખર હુંદી વાડ;
હળવે હળવે છાંડિયે, જેમ પાણી છંડે પાળ.

સૂમ શિયાળ ને કાચબો, પરઘર પો'ળાં થાય;
ટાણું આવે આપ ઘર, ઝટ સંકેલાઇ જાય.

ઘેલી માથે બેલડું, મરકટ કોટે હાર;
જુગારી ગાંઠે ગર્થ તે, ટકે કેટલી વાર ?

ભાણું ખડખડ ને લોહઝડ, આવતડાં પૈયાં,
એટલાં વાનાં જાળવે, જેનાં વજરપેં હૈયાં.

કણબી પાછળ ક્રોડ, કણબી કોઈ પાછળ નહિ;
મૂળે મોટી ખોડ, ઉંહુંનું ઓસડ કંઇ.

પૂરવ તાણે કાચબી; જો આથમતે સૂર;
ભડલી વાચક એમ ભણે, દૂધે જમાડું કૂર.

ભર આષાઢી પંચમી, હોય વાદળ કે વીજ;
ધાન્ય વેચીને ધન કરો, રાખો ઘેરાં બીજ.

ભર આષાઢી પંચમી, જો ઝબૂકે વીજ;
નદી નાળાં ભરાઇ જશે, રાખો બળદને બીજ.

શનિ રવિ કે મંગળે, જો પોઢે જદુરાય;
ચાક ચઢાવે મેદની, કરકે પાજ બંધાય.

આષાઢી વદ અષ્ટમી, જો કદી વાદળ છાંય.
ચારે માસ તણુકિયા, જાણે ગાંડો રાય.

શ્રાવણ પહેલાં ચાર દિ, મેઘ ન માંડે રાડ;
પિયુ પધારો માળવે, અમે જાશું મોશાળ.

શ્રાવણ કેરાં સરવડાં, ભાદરવાની રેલ,
આસો તારાં છોકરાં, નદીયે નાવા મેલ.

પશ્ચિમ તાણે કાચબી, રવિ ઉગમતે સૂર;
ડુંગર બાંધો ઝુંપડાં, પાદર આવે પૂર.

જેઠ અંતર દો દાડલા, જો કદિ ગાજે ભડ;
નહિ કિનારે રૂખડાં, કુવા કાંઠે ખડ.

શ્રાવણુની સુદ સપ્તમી, સ્વાતી ઊગે સૂર;
ડુંગર બાંધો ઝુંપડાં, પાદર આવે પૂર.

મૃગસર ન વાયા વાયરા, આદરા ન વૂઠા મેહ;
જોબન ન જાયો બેટડો, ત્રણે હાર્યા તેહ.

જેઠ ગિયો અષાડ ગિયો, શ્રાવણિયા તું પણ જા;
ભાદરવો ભલ રેલશે, છઠ્ઠે અનુરાધા.

બે'રા આગળ ગાવણું, મુંગા આગળ ઘાલ;
અંધા આગળ નાચવું, એ ત્રણે હાલહવાલ.

રાગ પાગ ને પગરખું, નાડી ને વળિ ન્યાય;
તરવું તાંતરવું ને તરકરવું, એ આઠે આપ કળાય.

ચંદા વેરી વાદળાં, જળ વેરી સેવાળ;
પુરૂષ વેરી ઉંઘ ને મછલી વેરી જાળ.

ગાજ્યા મેહ વરસે નહિં, ભસ્યા શ્વાન નવ ખાય;
બહુ બોલ્યા નવ રણ ચઢે, થોડ બોલ્યા ન ઘર જાય.

અતિ ડાંપણુ અળખામણો, અતિ ઘેલે ઉચાટ;
આણંદ કે પરમાણુદા, ભલોજ વચલો ઘાટ.

કરતા હોય સો કીજીયે, ઓર ન કીજે કગ્ગ,
માથું રે' સેવાળમાં, ને ઉંચા રહે પગ્ગ.

તરણે તરણે સૂગરી, આદરજો જ ઘરાં;
કર ચાલે આળસ કરે, મોટી ખોટ નરાં.

દેવું મરવું મારવું, ઝલવી ખડગ ઝટ્ટ;
કણલો કહે ઠક્કરો, વસમી ખત્રિયાં વટ્ટ.

ગુણની ઉપર ગુણ કરે, એ તો વે'વારાં વટ્ટ;
અવગુણ ઉપર ગુણ કરે; ખરી ખત્રિયાં વટ્ટ.

હળ ફરે વાદળ ફરે, ફરે નદીનાં પૂર;
શૂરા બોલ્યા ના ફરે, પશ્ચિમ ઉગે સૂર.

ચીલે ચીલે ગાડી ચલે, ચીલે ચલે કપૂત;
પણ એ ચીલે નવ ચલે, ઘોડા સિંહ સપૂત.

સતિ નાર ભોરિંગ મણિ, શૂરા ને શરણાંત;
કરપી ધન મુછ કેસરી, મુવે જાય પર હાથ.

નામ રહંતાં ઠાકરાં, નાણાં નહિ રહંત;
કીરત કેરાં કોટડાં, પાડયાં નહિ પડંત.

રજપૂતાં ને રૈવંતા, હાવે વછુટાં જાય.
હજાર વરસો સેવિયે, પણ પોતાનાં નવ થાય.

અગર બળંતાં ગુણકરે, ને સુખડ ઘાસંતાં,
શૂરા હોય તે રણ ચડે, ને કાયર નાસંતાં.

તેજી ચમકે ચાબુકે, કડાં અવાજે ભૂત;
વધઘટ ભાવે વાણીયો, તુંકારે રજપૂત.

મરદાંહારી મુંછડી, દો દો બાલ ઘણા.
ગંડક જેસો પુંછડો, રાખે લોક ઘણા.

કંથા રણમાં પેઠકે, કેની જોવે વાટ;
સાથી તારાં ત્રણ છે, હૈયું કટારી હાથ.

ભાગે શું તું કંથડા, તું ભાગે મુજ ખોટ;
મારી સહુ સાહેલીયો. તાળી દે મુખ મોડ.

ખડ ખૂટયાં ઘણ વસુકિયાં, વા'લાં ગયાં વિદેશ;
અવસર ચૂકા મેહુલા, વરસી કાંઉ કરેશ ?

વિપત પડે ના વલખીયે, વલખે વિપત ન જાય;
વિપતે ઉદ્યમ કીજીયે, ઉદ્યમ વિપતને ખાય.

જેવા વાયે વાયરા, તેવી દઈએ દોટ;
બનતી જોઈ બનાવીયે, પણ ના કીજે ખોટ.

હૈડા ભીતર દવ બળે, કોય ન જાણેસાર;
કાં મન જાણે આપણું, કાં જાણે કર્તાર.

ઋતુએ ઉગે મોગરા, ઋતુએ આવે ફૂલ;
ઋતુ વિનાનું ચાહિયે, તે તો ધૂળે ધૂળ.

દુખિયો દુખડાં સાંભળી, અરધાં દુ:ખડાં લઈ લે;
પણ સુખિયાને દુખ કહે, હસિ હસિ તાળી દે.

અતિ વેપારી કબાલિયા, એક પુરુષ બે નાર;
ભાઇ એને મ મારશો, મારી રાખ્યો કર્તાર.

તાસ્તા વેચ્યા બાસ્તા વેચ્યા, વેપાર સઘળા કીધા;
રોટલા ભેગા તયેં થિયા, (કે) ખભે કુવાડા લીધા

ખાય તેનો ખુણો, પીએ તેનું ઘર;
સુંઘે તેનાં લૂગડાં, એ ત્રણે બરાબર.

કોઈ સુંઘે કોઈ ખાય, કોઇ પિયે હુક્કો;
તંબાકુનું વ્યસન કરી, ઠાર ઠાર થુંકો.

હેલ વ્યસન છીંકણી, રાજવ્યસન હુક્કો;
ગાંડુ વ્યસન તમાકુ તે, ઠાર ઠાર થુંકો.

તમાકુ તે એકવાર, ભાંગવાર બીજી;
તપકીર તે વારંવાર, એ ફજેતી ત્રીજી.

સુંઘણીકા સડાકા, સુંઘે કે ઝટ તાજા;
જેની પાઘડીમાં ડબ્બી તે, જાણે મોટા રાજા.

સસા ચાલ્યો સ્વર્ગમાં, બેઠો પાલખીમાંય;
અધવચમાં પાછો ફર્યો, હુકો તંબાકુ નાંય.

દલપતરામ

૧

જોવા જોગ જેવી ગુજરાત

દેશાટન કરી દેખશો ભલી જણશ બહુ ભાત;
પંથ પધારી પ્રથમ તો જઇ જોજો ગુજરાત.

રળિયામણી ગુજરાત જોવા જોગ જેવી જાણજો,
ધરી યાદ અમદાવાદથી એકાદ વસ્તુ લાવજો;
અતલસ અને ગુલદાર મશરૂ માલ બેશ મંગાવજો,
વળી ઘરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલા આવજો.

પછી પંથ પેથાપુર ભણી જાત્રાળુ જન જે જાય છે,
ત્યાં બાંધણીની સાડીઓ બંદુક બહુ વખણાય છે;
તે દેશથી સંદેસડો જન કોઇ સાથે કહાવજો,
વળી ઘરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલા આવજો.

વિસલનગર વિશ્રામ કરશો, પાત્ર ત્યાં પીતળ તણાં,
વખણાય હુન્નર હેમ જેવી, ઘાટ ચીર ખુલે ઘણાં;
પછી પાટણે જઈને પટોળાં રંગદાર રખાવજો,
વળી ઘરદિશે વરસાદ પહેલા આપ વહેલા આવજો.

શમશેર તો શીરોહીની, પ્રતિમા ભલી ડુંગરીપરી.
આવતાં જાજો આત્રસુંબે, ત્યાં છરા લોઢી છરી;
વળી કપડવંજી કાચ સાબુ રહી સમીપ રચાવજો,
વળી ઘરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલા આવજો.

કાઠિયાવાડી કાંબી ઝાલાવાડી રૂડાં ઝુમણાં,
ખંભાતની ભલી સૂત્રફેણી, જમણ તો સુરત તણાં;
બહુ પાપડીને સાડી બરફી લક્ષ દઈને લાવજો,
વળી ઘરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલા આવજો.

નાશક તણાં જળપાત્ર નિર્મળ. પાન પૂને સાંપડે,
બુરાનપુરી શેલાં સરસ, પણ પેંઠણી પાઘડી ચડે;
શુભ શાલ તો કાશ્મીરની, એતો જરૂર અણાવજો,
વળી ઘરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલા આવજો.

કાશી તણા લોટા પિતાંબર, અફીણ છાયલ માળવી,
પણ ધોતીજોડા નાગપુર જઈ લાવજો જોઇ જાળવી;
બહુ ખાંડ બંગાળે બને, પણ લઇ હિસાબ પતાવજો,
વળી ઘરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલા આવજો.

ધોળેરિ રૂ ધોળું ભલું, ઘઉં તો ભલા છે ભાલમાં,
ગજદંત સિંહલ દ્વિપ, મુંબઈ હેમની છે હાલમાં;

નાણાં તણી જોઇ ટંકશાળ, સભા વિષે સીધાવજો,
વળી ઘરદિશે વરસાદ પહેલાં આપ વહેલા આવજો.

મથુરામા પેંડા મળે, જુઓ ચિત્ર જયપુર;
ઘોડા તો કચ્છી ઘણા, પ્રેમ પમાડે ઉર.
જામનગરનું જઇ જુઓ કંકુ સારે કામ;
વાગડમાં મગ બાજરી દીઠી દલપપરામ.

૨

ભાવની ભેટ

(મનહર)

ભૂતળના લોકે એક સમે ઇંદ્રભુવનમાં,
જેને જુદી જુદી ભેટ ભાવથી ધરાવી છે;
ગ્રીકે તો ઇસપનીતિ આરબે નાઇટ, ઇંગ—
લીશે શેક્સપીયરની પોથી પરઠાવી છે;

હિંદુઓએ પ્રેમ ધરી પંચતંત્રતણી પોથી,
આપી તે તો ઇંદ્રને અધિક ભલી ભાવી છે;
દાખે દલપતરામ બીજાઓની બંધ કરી,
હિંદુઓને હમેશાની પાઘડી બંધાવી છે.

૩

બાપાની પીપર

(કુંડળિયા)

વિચરીને વઢવાણથી લીધો લીંબડી પંથ,
વીતક વરણવતાં વધે ગ્રીષ્મ—વરણન ગ્રંથ.
ગ્રીષ્મ વરણન ગ્રંથ, પંથમાં ન મળ્યું પાણી,
તપ્યો પ્રલય સમ તાપ, રહી શિર રામકહાણી.
દાખે દલપતરામ, રામનું રટણ કરીને,
અતિશય કર્યો ઉચાટ, વાટ મધ્યે વિચરીને.

લગભગ આવી લીંબડી, દોઢ ગાઉ પર દૂર,
ત્યાં તો ઘામ ધખ્યો ઘણો, ન રહ્યું તનમાં નૂર–
ન રહ્યું તનમાં નૂર, સુરજે શરીર તપાવ્યું,
છાયો ન મળે છેક, એક પણ ઝાડ ન આવ્યું.
દાખે દલપતરામ, ભલી જોતાં મન ભાવી;
પીપર બાપા તણી, લીંબડી લગભગ આવી.

બાપાની પીપર બડી પૃથ્વીપર પ્રખ્યાત,
પ્રસિદ્ધ જેવો પ્રાગ વડ, વિશ્વ વખાણે વાત–
વિશ્વ વખાણે વાત, પીંપળો પ્રભાસ પાસે,
કદંબ જમુના કુલ, કલ્પતરૂઓ કૈલાસે.
દાખે દલતરામ, ઉપમા એ આપ્યાની
ભલે થઇ ભૂમહિં બડી પીપર બાપાની !

ત્યાં બેસીને ત્રણ ઘડી કવિએ કર્યો વિરામ,
અતિ સુખ ઉપજ્યું તે થકી, આશિષ દીધી આમ–

આશિષ દીધી આમ નામ તુજ નવજુગ રહુજો !
તુજને વાવી તેહ લાખ સુખ સ્વર્ગે લેજો !
દાખે દલપતરામ, પરમ પદમાં પેસીને,
લેજો ઉત્તમ લ્હાવ, બહુ જુગ ત્યાં બેસીને !

આંબાં કરતાં અતિ ભલું દીસે તારૂં ડાળ;
શેલડી શા હીસાબમાં ? આપે સાકર ગોળ–
આપે સાકર ગોળ તાપ તનનો ન મટાડે;
સુરતરુ સ્વર્ગે વસે, ન દેખે નર કોઇ દહાડે.
દાખે દલપતરામ, સરવ તરુના ગુણ સ્મરતાં,
તુજમાં અમૃત તત્ત્વ, અધિક તું આંબા કરતાં !

*

જાન્હવી તીરે જળ તણું, દેવું સુલભ દાન;
દેજો નિર્જળ દેશમાં, કહું જળ કિંમતવાન.

*

પ્યારી પીપર પદમણી, શાન્તિદાન દેનારી !
ભૂપતિ વિક્રમ રાજસમ, તું અતિશે ઉપકારી !
તું અતિશે ઉપકારી, તારી કીર્તિ શું કહીએ ?
જે ઉચરૂં તે અલ્પ, એમ અંતર ધરી રહીયે.
દાખે દલપતરામ, કોટિધા તું ગુણકારી;
રાખીશ તારૂં નામ પૃથ્વી પર પીપર પ્યારી !

આપે ગામ ગરાસ કે દ્રવ્ય વસ્ત્ર કે દાન,
એમાંનું એકે નહિ શાન્તિદાન સમાન–
શાન્તિદાન સમાન જગતમાં કશું ન જાણું,
તે માટે હું તને વિશેષે કરી વખાણું.

દાખે દલપતરામ, કષ્ટ કાયાનાં કાપે,
દુનીઆ મધ્યે દાન, કહો એવું કો આપે.

જ્યાં સુધી આ જગતમાં મુજ કવિતા કહેવાય,
બાપાની પીપર તણા ગુણ જગમાંહિ ગવાય.
ગુણ જગ માંહિ ગવાય, પામજો બહુ પ્રખ્યાતિ !
કીર્તિ દેશ વિદેશ મુલકમાં થાજો માતી !
દાખે દલપતરામ, અરે સુખના અંબુધિ !
જીવે તું જગમાંહિ, જીવે કવિતા જ્યાં સૂધી !

ઓગણીસેં ઉપર થયે વિક્રમ વર્ષે એક,
વદી દશમી વૈશાખની, વાસર શનિ વશેક–
વાસર શનિ વશેક, પીપરે તાપ ઉતાર્યો;
નિશ્ચલ રહેવા નામ આમ આ વિષય ઉચાર્યો.
દાખે દલપતરામ ભલે જનમી આ ભૂપર !
વિક્રમ વર્ષ ગણાય એક ઓગણીસેં ઉપર.

*

કદળીતરૂ તુચ્છ ગણી કહીયે,
કદિ આંચ હરે ન ઉનાળાની;
તરૂ કુલ તણા વિરહી જનને
બહુ વૃદ્ધિ કરેજ બળાપાની !

ધિક જન્મ ધરી જશ જો ન જપાય,
છપાય ન અંદર છાપાની;
નિરભાગણી નાગર–વેલ અને
ભડભાગણી પીપર બાપાની.

૪

દરબારમાં કણબી

ચોપાઈ

સાંભળ, એક હતો સુલતાન, મનમાં મોટું ધરતો માન;
પુત્ર પટેલ તણો તે પાસ, કારજ કરવા ગયો પ્રકાશ.
કરી હુંકારો ઉચર્યો કામ, શિર નમી નહિ કરી સલામ;
ભાસ્યો નહિ ભોળાનો ભેદ, ક્રોધ કરીને કીધો કેદ.
ભૂખણ તેનો મોટો ભાઈ, ચાલ્યો સુણી ચોપે ચિત્ત ચ્હાઇ;
ધાર્યું જે ધીરજ મન ધરૂં, સલામ બેવડી સારી કરૂં.
દુંદાળો દીઠો સુલતાન, હરખે જઇ બોલ્યો હેવાન;
સલામ દિલ્લીના શાહને, વળી સલામ વડી દુંદને !
ખરેખરો સુણી ઉપજ્યો ખેદ, કીધો ત્યાં તેને પણ કેદ;
બની વાત સુણી તેનો બાપ, આવ્યો શાહ સમીપે આપ;
પ્રેમ ધરીને કરી પ્રણામ, ઠીક કરી બોલ્યો તે ઠામ;
લોક તણી તમ હાથે લાજ, માફ કરો અવગુણ મહારાજ.
શાહ કહે તારો સુત એક, સમજ્યો નહિ સલામ વિવેક;
મુખે સલામ બીજે કહી મને, દુજી સલામ કહી દુંદને;
કારણ એથી કેદ જ કર્યો, એવું પટેલ સુણી ઉચ્ચર્યો;
તમને સલામ ન કરી તે જ, મોટો મૂરખ માણસ એ જ.
બીજો પણ છે બહુ બકનાર, ચિત્તમાં ચેતી ન કર્યો વિચાર;
સાહિબને કરીએ જ સલામ, કહોને દુંદ તણું શું કામ?
હેતુ તો સુલતાન જ હતા, દુંદે ધરવો તો દેવતા ?
ઝાઝી એ સુણી લાગી ઝાળ, કેદ કર્યો તેને તતકાળ.
સુણી પટેલ તણો જે સગો, ભૂપતિ આગળ આવ્યો ભગો,

કરી સલામ કહ્યું તતકાળ, પટેલને છોડો ભૂપાળ.
છે મારે સાંકડી સગાઇ, અમે બન્ને આંગળિયા ભાઇ.
રાજી થઇને પૂછે રાય, કેને આંગળિયા કહેવાય?
દેતો' તો ઉત્તર દીવાન, હું કહું કહી બોલ્યો હેવાન:
પાચ્છાનો મરી જાય પિતાય, પાચ્છાની મા નાતરે જાય;
પ્રસવે પુત્ર એહને ત્યાંઈ; એ પાચ્છા આંગળિયા ભાઈ!
કાપત સુણી માથું તે કાળ, હુકમ કર્યો જે પૂરો હાલ.
ચોરે ચકલે ચાલી વાત, જથે થઈ કણબીની જાત;
દીઠા બે જણ ડાપણદાર, તેને ત્યાં કીધા તૈયાર.
સાહિબ પાસ તમે સાંચરી, કહો ઘણી આજીજી કરી;
જીવાડો તો તો જીવીયે, છેક તમારા છોરૂ છીએ.
પ્રજાતણા છો માતાપિતા, શબ્દ કહો એવા શોભિતા;
ચડે દયા રાજાને ચિત્ત, પટેલ છુટે પુત્ર સહિત.

દોહરા

જુગતી સુણિને બે જણા, અંતરમાં ધરિ આશ;
આવ્યા અરજ ઉચારવા, પાદશાહની પાસ.
બીતા બીતા બે જણા, ઉચર્યા એવું આપ;
તમે અમારાં છોકરાં, અમે તમારા બાપ!
શબ્દ સુણી સુલતાન તે, ખીજી પામ્યો ખેદ;
હાલ હાલ હુકમે કરી, કીધા તેને કેદ.
કોઇએ વાત જઇ કહી, જ્યાં કણબીની જાત;
પ્રધાન પાસ ગયા પછી, નર જે કણબી નાત.
પ્રીતે કહી પ્રધાનને, વળી વળી વિગતે વાત.
પ્રધાન બોલ્યો પ્રેમથી, સુણો સહુ સાક્ષાત.
અધિપતિ આવે અવસરે, માને નહિ મુજ વેણ;
બેગમ બોલે બે કથન, કાંઈક માને કેણ.

પછી બેગમ પાસે ગયા, કણબી કરી વિચાર;
પ્રણામ કરીને પ્રેમથી, એવો કર્યો ઉચ્ચાર:
સંકટ પડીયું સામટું, તે માટે તુજ પાસ;
આજ સર્વ આવ્યા અમો, ઉગરવાની આશ.
ધણી અરજ નથી ધારતા, વાત ન સુણે વજીર;
તોય અમારી શાણી તું, ધણિયાણી છું ધીર.
બોલી બેગમ બોલતાં, ભારે રીસ ભરાઇ;
કણબીની ધણિયાણી તો, કણબણને કહેવાય.
એમ કહી એ અવસરે, હુકમ કરીને હાલ;
કેદ કરાવ્યા કણબીને, ક્રોધ કરી તતકાળ.
વાત વિગતવારે કહી, પૃથ્વીપતિની પાસ;
પતિએ કહ્યું પ્રધાનને, કરશો નહીં ક્યાશ.
મૂરખ એવા માનવી, જે જે કણબી જાત;
મારી કાઢો મુલકથી, રંહે ન એકે રાત.

ચોપાઈ

પ્રધાનમાં ડાપણ ભરપૂર, હેતે બોલ્યો શાહ હજૂર,
કણબી આકરી ચાકરી કરે, કણ પકવી કોઠારો ભરે.
મને હુકમ આપો મહારાજ, કેને લૈ સોંપુંએ કાજ ?
પૃથ્વીપતિ વિચારે પડયો, જન એકે એવો નવ જડયો,
કરી શકે કણબીનાં કામ, હૈયામાં રાખીને હામ.
પછી બોલ્યો પોતે પરધાન. કથન કથું તે ધારો કાન;
રૂડું કણબીથી છે રાજ, એમાં તો સંશય નહિ આજ;
અધિક વસે છે વરણ અઢાર, કણબી સૌના પોષણકાર.
નહિતિથિવણ મહીનાનું નામ,ગણાય નહિ કણબીવણગામ;

તે કણબીના ગુણ અતોલ. પણ બોલી નહિ જાણે બોલ.
રૂઠે કણબી શિર જે રાય, પછી ઘણા મનમાં પસ્તાય;
તમે તજો તે માટે રીસ, આપો કણબીને આશીષ.
શીતળ થયો સુણી સુલતાન. મેલ્યા કણબીને દૈ માન;
જમ્યારમ્યા કણબી ઘર જઇ, મશ્કરી તો મહીપતિની થઈ.

૫

આતસબાજી

લંકપુરી સળગી, અળગી,
ભભકારથી રાવણની છબી ભાજી;
કાં પ્રગટ્યો વ્રજ દેશ દવાનળ,
જવાળમુખી ગગને ચઢી ગાજી;
લોચન ત્રિજું ત્રિલોચનનું
ઉઘડયું દલપત્ત પઢે ઉપમાજી;
રાજ સમાજની આગળ,
આજની રાત સમે બની આતસબાજી.
મેલો ઘેલો પેલો જુઓ આગખેલમાં ઉભેલો,
ગોદડે ગુંથેલો એવો આવે હનુમાનજી;
કાળા હાથ દારૂવાળા દાઢી મોઢું દીસે કાળું,
પાઘડીનો પલ્લો પુંઠે પુંછડા સમાનજી;
લોક નાસાનાસ કરે ત્રાસ પામી તેને ઠામે,
એને નાવે આંચ જેના રામજી જમાનજી;
ઠેકી ઠામ ઠામ આગ લગાડીને આઘો ખસે,
હશે હનુમાનજી કે મુલ્લાં સુલેમાનજી ?

૬

ડોશી શું ખોળો છો ?

(મનહર)

કેડેથી નમેલી ડોશી દેખીને જુવાન નર,
કહે શું શોધો છો કશી ચીજ અછતી રહી ?
કહે ડોશી બાળપણું ખબર વિના મેં ખોયું,
જુવાનીમાં દીવાની તારા જેવી ગતી રહી;
છવાઇ જરાની છાયા, કાયાના વિખાયા બંધ,
ગાયા ન ગોવિંદરાયા માયામાં મતિ રહી;
ઝુકી ઝુકી ડોકી વાંકી રાખી દલપતરામ,
જોતી હું ફરૂં છું જે જુવાની કયાં જતી રહી.

૭

ભાદરવાનો ભીંડો

(કુંડળિયો)

ભીંડો ભાદરવા તણો, વડને કહે સુણુ વીર;
સમાઉં નહિ હું સર્વથા, તું જા સરવર તીર;
તું જા સરવર તીર, સુણી વડ ઉચર્યો વાણી;
વીતે વર્ષાકાળ, જઇશ હું બીજે જાણી;
દાખે દલપતરામ, વિત્યો અવસર વર્ષાનો,
ગયો સુકાઇ સમૂળ, ભીંડો તે ભાદરવાનો.

૮

કાતર અને સોય

(ઈન્દ્ર વિજય)

એજ વંશ વિષે ઉપજ્યાં, સહવાસ સદૈવ નિવાસ વસાવે;
એક ગુરૂ ઉપદેશ તથાપિ, મિજાજ કદી મળતો નહિ આવે.
દેખી જુઓ દલપત્ત કહે, દરજી તણી પેઢી વિષે દરશાવે;
કાતર કાપી કરે અળગાં, પણ સોય સદૈવ સલાહ કરાવે.

૯

ક્ષત્રિય અને બ્રાહ્મણ

(મનહર)

એક સમે એક ક્ષત્રિ આગળ બ્રાહ્મણે કહ્યું,
અરે આજ અસલના ક્ષત્રિ યાદ આવીયા;
દેશમાં ન થવા દેતા પરદેશીનો પ્રવેશ,
જેઓએ સંગ્રામ સજી જશ સંપડાવીયા;
અરે આ ભરતખંડ ભૂમિએ એવા ભૂપાળ,
શૂરવીર ધીર ગુણવાળા કયાં ગુમાવિયા;
કહે દલપતરામ સુણીને ક્ષત્રિયે કહ્યું;
અસલના ઋષિઓના રક્ષણે સિધાવિયા.

નર્મદાશંકર

૧

નર્મદાની શોભા

નર્મદા શૂં ગાઊં શોભા સાંજની;
હાંરે પવન પાણિ વાદળ રંગના સુસાજની-હોજીરે. ન૦
હાંરે પાણી જોરમાં ઉછાળા નોતૂં મારતૂં;
હાંરે ઝોળા પટ્ટથી દેખાતી પ્રૌઢ નાર તૂં-હોજીરે. ન૦
હાંરે વીળ ખળખળી ધીમે ચઢીને આવતી;
હાંરે તેતો હોડિમાંથી જોઇ સુણી ભાવથી-હોજીરે. ન૦
હાંરે ડહોળાએલ નીર રંગ તે ભૂરો હતો;
હાંરે ઝાંખો શ્વેત આસમાન તણો દીસતો-હોજીરે. ન૦
હાંરે પાકા રંગના ભૂરા તે સાંમે ડુંગરા;
હાંરે ગળી રંગનાં ટોચે તો ભૂરાં વાદળાં-હોજીરે. ન૦
હાંરે કાંઠે ઘાસ લીલાં ઝાડ બહૂ શોભતાં;
હાંરે ચાર ગાય ભેંસ ઢોર ખાતાં હતાં-હોજીરે. ન૦
હાંરે આવે મંદ મંદ વાયુ ખુશ લાગતો;
હાંરે હોડી ચાલતી તેને ઘણો સવા હતો-હોજીરે. ન૦
હાંરે એક વાછડી કાંઠે મથતી ઘણી;
હાંરે પડી જાતી તે ઊંચે જતાં જીની ભણી-હોજીરે. ન૦

હાંરે ગુલાબી ઘેરો તે રંગ આસમાનનો;
હાંરે ગુલાબી ફુલોનો પાણિનો મેદાનનો-હોજીરે, ન૦
હાંરે સુદી તીજનો ઉગેલ ચંદ્ર તે સમે;
હાંરે લ્હેરિયાંની રમ્ય લ્હેર માંહી મન રમે-હોજીરે. ન૦
હાંરે પવન સામટો પડી ગયો પછી ખરે;
હાંરે લીલા બ્રહ્મની જોઈ શી આંખો ઠરે!-હોજીરે. ન૦

૨

નાશક અને ત્ર્યંબક એ બેની વચમનો માર્ગ

ચંદ્રાવળા

મારગડો બહુ ઝાડે શોભે, વડ પીપળને સાગ;
જમરુખડી જાંબૂડી મ્હોડાં, આંબા જાગે જાગ;
આંબા જાગે જાગ તે આવે, છાયાનું સુખ લે જન ભાવે;
કેળ ભણી મન વળતું લોભે,—મારગ૦ વડ૦ ૧
વળી કરમદી બોરડી બાવળ, કાંટાસરિયા હોય;
થુએરિઆ ઝુંમર જેવા ને, ઊંટકડા ફુલ સ્હોય;
ઊંટકડા ફુલ સ્હોય છે પીળાં, ખેતર તો દીસે બહુ લીલાં;
શાળ નાગલી છતમાં આવળ,—વળી કર૦ કાં૦ ૨
ઉપરથી વરસે મ્હે ભારી, ઝાડ તળે પશુ જાય;
ભેંસ ગાય બકરાંને ઘોડાં, બહુ દુબળાં દેખાય;
બહુ દુબળાં દેખાય પણ સારાં, કામ કરે પ્હાડે વસનારાં;
ઘુંગટીમાં લપટાય રબારી,—ઉપરથી૦ ઝી૦ ૩

* * *

ચઢચા એક ડુંગર કે આવે, બહુ મોટું મેદાન;
જેની પણ ચોપાસે ડુંગર, ઝાડવનાનું રાન;

ઝાડવનાનું રાન છે જાં હે, શાળ તણાં ખેતર કો તાંહે;
ઝરણો વ્હેતાં તે મન ભાવે,—ચઢ્યા૦ બહુ૦ ૫
એવાં મેદાનો, છે ક્રમમાં, કહૂં આસરે સાત;
એકલડો શૂરો પણ હબકે, કાયરની શી વાત;
કાયરની શી વાત કહું જારે, થાય વીજ ગગડાટો તારે;
તપસી રહે આનંદી ધુનમાં,—એવાં૦ કહૂં૦ ૬
સૂર્ય અસ્ત થવાની વેળા, તડકો કુમળો થાય;
બહુ મોટી લીલી ચકચકતી, જાજમ તે પથરાય;
જાજમ તે પથરાય મેદાને, લીલા ના વરણાએ પાને;
સમી જાય સંસારી વેલા,—સૂર્ય૦ તડ૦ ૭
લીલૂં ઘાસ ઉગેલું તેથી, ડુંગર દુર શોભાય;
મેથીની ભાજીનાં તાબુત, એ ઉપમા અપાય;
એ ઉપમા અપાય બહુ સારી, કો નગ પર લ્હેરિયાં ભારી;
લીલા ખીલી ઊંચી હેઠી,—લીલૂં૦ ડુંગ૦ ૮
ત્ર્યંબકના પ્હાડોમાં ભમતાં, જે છે બહુ વિખ્યાત;
બ્રહ્મ તણી લીલાનાં દર્શન, થયાં શૂભ સાક્ષાત;
થયાં શૂભ સાક્ષાદાનંદે, કહે નર્મદ ચંદ્રાવળછંદે;
ભૂખ તરસ લેશ ન કો દમતાં,—ત્ર્યંબ૦ જેછે૦ ૯

૩

ચોમાસામાં

મંદાક્રાંતા

તૈયારી છે ચુપચુપ કહે કાગડાઓ નકીબ,
સંધૂં દીસે પવન ન હિલે શાંત રુડૂં ગભીર;

શોભાવર્ણું શું હું ઝટ પછી મેઘરાજા પધાર્યા,
વૃક્ષાદીએ હરખથિ નમી સ્વસ્તિ શબ્દો પુકાર્યા.
કેવો થંડો પવન અતિસેં જોરમાં આવતો રે,
ઓ આ આવી ઝડપથિ બહૂ વાદળી કાળિ જો રે;
આહા કેવૂં પડું પડું કરે ઘોર આકાશ ભારે,
ઓહો: આવ્યો ખુબ તુટિ પડયો મેઘ મોટીજ ધારે.
ચારે પાસે વિજળી ચમકે ઉપરા ઉપરી રે,
ગાજી રેહે ગરજન થકી રાન આખું વળી રે;
વ્યાઘ્રો સિંહો અતિસ તડુકે ઝાડ મોટાં પડે રે,
જોતાં ત્રાસે પ્રથમ નિકળ્યો તે પ્રવાસી મરે રે,
જોગી બીજા જન હું સરખા કષ્ટ જેને પડેલાં,
તેઓ રાને લવ નવ બિહે જોઈ ઉત્પાત ઘેલા;
જોગી હર્ષે ચિંતન કરતા સચ્ચિદાનંદનૂં ને,
દુ:ખી અજ્ઞા: મરણ ઇછતા સુજ્ઞ તે રંગ જૂએ.
ચાલ્યો જાએ ગડગડી આ ભડાકા કડકા;
વીજો ચળ્કે જળ ખુબ પડે વાયુ લેતા તડાકા;
વાંસો ફૂટે તડ તડ કરી રાન થાએ કરાળ,
ઓથો વીના સરવરતટે બૂમ પાડે મરાળ.
પ્હાડે મોરો થન થન કરે સૂર ઊંચું લઇને,
આંબા ડાળે કરતિ ટઉકા ખૂબ કોએલડી તે;
દાદ્દરો તે સરવર વિષે બોલતા કૂદતા ને,
પીએ તોએ પય પય કરે આકળા ચાતકો તે.
પાણી પાણી સકળ વનની કુંજમાંહે કરે ને,
પ્હાડી ભૂમિ ચકચક બને સાફ ધોવાઈને રે;
થંડી મીઠી અનુકુલ હવા થાય તાંહાં પછી રે,

દદોં જાએ દરદિ જનનાં રમ્ય પાણી હવાએ.
ખેડુ લોકો શરિર ભિજવી ખેતરે કામ કર્તા,
જેને થાએ શરદિ ગરમી થોડિરે અન્ય કર્તા;
આહા જોતાં બહુ નવનના રંગના જીવજંતો,
થાએ ડાહ્યો સમજણ થકી જીવ મારો નચંતો.
ખ્હાડો લાગે રમણિય બહૂ છેક જંગાલિ લીલા,
કોઇ ભૂરા ધુમરથકી તો કોઇ આછાજ લીલા;
ઊંચે જોઊં પરવત ચડી તો ઘણા અભ્ર રંગી,
નીચે જોઊં ભરપુર ખુલ્યાં ઝાડનાં ઝુંડ રંગી.
આડો જાતો બહુ પવનથી મેઘ ઊંચેથિ જોવો,
એ તો લાગે ધુળ ઉડિ રહી વા દસે ધૂમ્ર ગોટો;
સિંધૂ ખ્હાડો તરુ નભ સહૂ એક રંગે મળ્યાં રે,
માટી રાતી ભિનિ ભિનિ અને ઘાસ લીલાં ભીનાં રે.
ઊંચે તર્તાં વિધ વિધ કહૂં શોભતાં વાદળાંઓ,
આકારે જે તરુ પશુ જિવો પંખી જેવાં ઘણાંઓ;
કાણુંવાળા ઘું ઘું ઘું ઘું ઘું ઘું વાસ પોલા કરે રે,
તે તો કુંજે પ્રિય કરણને ખૂબ લાગે ખરે રે,
કો કો ઠામે ડુંગરપરથી ધોધ મોટા પડે રે,
જેમાં રુડા સુરજ કિરણે રંગ ઝાઝા બને રે;
એને જોતાં અચરજ થઇ કાં ન તૂને સ્તવૂં રે,
ધો ધો ધો ધો મધુર સુણતાં કાં ન લ્હેરે સુઊં રે,
વ્હાણે સાંજે રુડું ધનુષ જે આસમાને જણાએ,
જોતાં તેને નિરભય તરે કો ન આનંદ માંહે;
થાએ જોતાં નહિ ભરપુરી કેમ ના મંન મોટું,
સૂણે પાણી ખળખળે થતૂં કેમ ના સ્હેજ લોટું.

હોડી ચાલે છર છર કરી કાપતી પાણીને ને,
ખેંચી બાંધ્યા પવન થકિ આ તોય ફૂલે સઢે તે;
ભારાવાળી નમિ રહિ જુઓ બાજુ પાણી ભણી રે,
સંધ્યાકાળે તટ નિરખવૂં મોજ આહા ઘણી રે.
શોભે કેવાં બહુ ખડ અને ધાન્ય તે ખેતરોમાં,
ઝાડો લીલાં વિવિધ ફુલડાં વંન ને વાડિઓમાં;
મીઠાં ખાસાં સરવરતણાં નીર તો નિર્મળાં ને,
મેદાનોમાં હરણ બકરાં ગાય ઘેટાં ચરે રે.
આકાશે તો ચકચક થતો શ્વેતવાગો સજ્યો રે,
તારાઓ જે મુઝાઈ રડતા શોક તેણે તજ્યો રે;
પીડાતો તે અતિસ કમળે ચંદ્ર સારો થયો ને,
પાવા માંડી ફરિ મિઠિ સુધા ધન્ય તેણે સહૂને,
રાતે ચાંદો અધવચ ઠરે થંડ આકાશમાં ને,
તારા સંધા ચળકિજ રહે ખૂબ ગંભીરતાએ;
શબ્દો લાગે દુરથકિ થતા માછિના મિષ્ટ કાને,
વાયૂ આવે ફરફર વળી એ મઝો કોણ જાણે!

૪

ગુજરાતના શુરવીરો

(રોળાવૃત્ત)

પંચાસરનો રાજ, ચાવડાઓનૂં ભૂષણ;
જયશેખર કહાં આજ, વળી તેનો સાળો પણ?
સૂરપાળ રણસિંહ, ભુવરથી લલચાયો નહિ;
કુલીનજાયો તેહ, મરે પણ દે દગો નહિ.

મુકે મિત્રને જેહ, અડી વેળાએ જે નર;
લુંડીજાયો તેહ, જગતમાં તેજ ખરો ખર.
"ઘસ્યા પછી જે ખસે, ધિ:ક જિવવૂં છે ત્હેનૂં";
"છેલ્લો છઉં હૂં રાજ, પરાક્રમ કરી મરું હૂં."
એમ કહીને રાય જુદ્ધમાં ઘુમ્યો ધસીને;
ગાંડા ગજની પેર, આખરે પડયો લડીને.
જયશેખરનૂં સેન, કુલિન રજપુતો કેરૂં,
મુઉં રાજને કાજ, નથી એ કરવૂં સ્હેલૂં.
સ્ત્રિઓ મ્હેલની તેહ, લડી લઇ ભુંગળ ને ગજ;
મારિ હઠાવી સેન, બચાવ્યૂં રાજાનૂં શબ.
ધન્ય પ્રેમને શૌર્ય, અરે તે કહાં છે આજે ?
ધિ:ક ધિ:ક નરનાર, જતાં રણમાં જે લાજે.
સોલંકી મુળરાજ, વીર નાયક નહિ તો એ;
રણે બતાવ્યૂં શૂર, કર્યાં કામો તે સ્હોએ.
અનલવાડનૂં રાજ, વધાર્યું ઝાઝું તેણે;
કહાં છે રજપુત આજ, શૂર દરસાવ્યું જેણે ?
ભીમદેવ હંમેશ, પ્રતાપી મ્હોટો જોદ્ધો,
ઘણાંક બીજાં રાજ, રાખતાં જેનો મોભ્ભો.
સિદ્ધરાજ શૂરવીર, થયો નામાંકિત રાજા;
પ્રજાહીતમાં કામ, કર્યાં છે જેણે ઝાઝાં.
રાજા રાહખેંગાર, જુનાધડવાળો જેણે;
કર્યાં પરાક્રમ બહૂ, મારિયો સિદ્ધો તેને.
સિદ્ધરાજ જયસિંગ, નથી દેખાતો આજે;
જોદ્ધો તે જગદેવ, આજ કાંહાં બીરાજે ?
શૂરો ભોળોભીમ, ભીમના જેવો જોદ્ધો;

શૂરાઓમાં જેહ, ધરે ઊંચો બહુ ઓદ્ધો.
દિલ્હિપતી પ્રથિરાજ, તેહ પણ જેથી ડરતો;
ભીમ તેહવો આજ, કોણ છે રણમાં લડતો ?
કહાં કહાં તે શૂર, ઊર ઉંચૂં રણતૂરથી;
ગયૂં જનનૂં નૂર, જુદ્ધ જોએ નહિં દુરથી;
ક્ષત્રીકેરું બીજ, કોહિ ગયલૂં છે સાચે;
અફીણી કાયર રાજ, જનાનાથી બહુ રાચે;

૫

મર્દ

રોળાવૃત

મર્દ તેહનૂં નામ, સમ્મો આવ્યો કે ચાલે;
કનક કામિની તજી, સજી રણમાં જઈ મ્હાલે.
મર્દ તેહનૂં નામ, ડરે નહિં રણે જવાથી;
હોંસે ચ્હડે તોખાર, ડગે નહિ રિપુ મળ્યાથી.
મર્દ તેહનૂં નામ, મરે પણ પણ નવ મૂકે;
ધીર ધરી શૂરભેર, તાકયું નીશાન ન ચૂકે.
મર્દ તેહનૂં નામ, સિંગથી શૂર વધારે;
તોપ ભડાકા કરે, તેમ તે ધસે પુકારે.
મર્દ તેહનૂં નામ, ચળકતાં શસ્ત્રો જોઇ;
ઉછળી કરતો હાથ, કીર્તિ ઉજળીપર મ્હોઈ.
મર્દ તેહનૂં નામ, લોહિની નદિયો દેખી;
ધડ માથાંને હાડ, કાંપતો નહિં જે ટેકી.
મર્દ તેહનૂં નામ, સાથિ સામૂં નવ જોએ;

જુક્તિ સાથ બળથકી, લડતો રૂડો સ્હેડાએ.
મર્દ તેહનૂં નામ, રડે નહિં ઘાવ લિધાથી;
પડયો પડયો પણ કહે, ક્હાડ શત્રૂને અહાંથી.
મર્દ તેહનૂં નામ, ભોગવે શ્રમે રળેલૂં;
સિંહ સરીખો તેહ, ખાય નહિં ઘાસ પડેલું;
મર્દ તેહનૂં નામ, દેશિસારૂ લડિ મરતો;
જુગ જુગ જાગે જાગ, નામ પોતાનું કરતો.

૬

પદ

અહીં તહીં મથવું રે, મથતાં રંગ મચે જી.
ધુંધવાતી ધીરજથી તનડું, બગડી જાયે વ્હેલું;
મથવામાં મન જાય તેથિ કહું, શોકને આઘે ઠેલું—૧
મથતાં મથતાં કોઇ સમે પણ, જુદ્ધ મચે બહુ જબરૂં;
જેમાં ધુમતાં હરી ઇચ્છાએ, કર્મ કપાયે કપરૂં—૨
ધામધૂમ બહુ જુદ્ધતણી તે, ગવાય ગામે ગામે;
ઉત્સુકતા ઉદ્યમ વાધેથી, શકુન આશ શુભ જામે—૩
સકળ જંન જહાં એક સંપમાં એક ઉદ્દેશી થાએ;
સાહિત ત્હાં મળી આવે સ્હેજે, થાય પ્રભુ પણ સાહે—૪
સ્વતંત્રતાનો માનતણો ને ધર્મતણો જોસ્સો એ;
ત્રંણુથી મોટા ફેરફાર થઇ, રંગ ઘણેરા સોહે—૫
હાય નથી એમાંનો એકે, હવે શી કરવી આશા;
ત્રણે થાય પ્રદીપ્ત ત્હાં કેમ, પડે ન સવળા પાસા—૬
માટે કહે નર્મદ દેશીને, જોસ્સા ઊંચ વધારો;
મથો શોધવા પ્રસંગ જેથી, ફર્યો પેખશો દહાડો—૭

બારણે પુકાર

દયાસિંધુ તારે બારણે પુકારૂં દીન બાળ,
દીનબંધુ તારે બારણે પુકારૂં દીન બાળ. દયા૦
દીન ઉગે વળી સાંજ પડેરે, વેગે વીતી જાય કાળ,
અજ્ઞાની સમજું નહીરે, કરો પ્રભુ તમે પ્રતિપાળ. દયા૦
ક્ષમા કરો પાપની પ્રભુરે કીધાં જે આજ પર્યંત,
હવે ફરી ફરી નહીં કરૂંરે, તારો મને ભગવંત. દયા૦
તારો તારો પ્રભુ તારો મને રે તારો ત્રિભુવન નાથ,
ભવસાગર માંહિ ભમું છું કૃપા કરી ગ્રહો હાથ. દયા૦

નવલરામ

૧

ગુજરાતની મુસાફરી

ગરબી

દક્ષિણમાં છે દમણગંગા, ત્યાંથી નીકળીએ પ્રવાસરે;
અમલસાડ, વલસાડ, નવસારી, લેજો ફ્રસણ અન્નાસ.
રમીએ ગુજરાતે રે.

શાં શોભે કદળીવન શીતળ, શી બ્હેકે લીંબુવાઈરે;
આંબા ઇફ્રાના અમૃત સરખા, હરખી કહે દેસાઈ.
રમીએ ગુજરાતે રે.

સુરત શે'રનું સુંદર સ્ટેશન, સુંદર રસ્તા સારારે;
સુંદર, નાજુક, લોક વિચક્ષણ, શોખી સફાઇ કરનારા
રમીએ ગુજરાતે રે.

ઓ આવી બરફીની દુકાનો, ઉભાં રહો રઢ લાગે રે!
પાપડી પણ આપણ આ ટાણે, પામ્યાં પૂરણ ભાગ્યે!
રમીએ ગુજરાતે રે.

જરૂર નાતમાં જમવા જઇએ, જમણ આવાં નથી નીરખ્યાં રે!
ચિનાઈ સાડી ચપડા ચમકે, સર્વે લખેશ્રીજ સરખાં.
રમીએ ગુજરાતે રે.

મેળા, ખેળા ને વરઘોડા, નાચ ને રંગ ઠામ ઠામ રે;
હસતાં રમતાંજ દીસે સૌ, કરતાં હશે શું કામ!
રમીએ ગુજરાતે રે.

આગળ આ હતું હિંદુસ્તાનમાં, સૌથી બંદર મોટું રે;
નામીચું દુનિયામાં, તે કેમ, છેક થયું હશે ખોટું!
રમીએ ગુજરાતે રે.

તાપી નાહી, લઈ લાહે ગજી, કીનખાબ, કિનારી ચાલો રે;
નરબદાનો નિરખી, નર પુલ, નરનાં નરપણ ભાળો.
રમીએ ગુજરાતે રે.

ભરૂચની ટેકરી બહુ બાંકી, ટીંબા ચડજો તપાસી રે;
ટેડી પાઘડી કકડનાં કપડાં, રૂમાલ તો ફરમાસી.
રમીએ ગુજરાતે રે.

ભાગ્યું ભાગ્યું પણ એ છે ભરૂચજ, ભૃગુનો આશ્રમ કૂહાવે રે;
શે'ર જુનું ગુજરાતે, આજે પણ, રૂ બહુ રેલ ચડાવે.
રમીએ ગુજરાતે રે.

ત્યાંથી કબીરવડ જોવા જાજો, જગમાં જે છે નવાઈ રે;
જોઈ ડલોઈ પાછા વળજો, માળ માલ ન કાંઈ.
રમીએ ગુજરાતે રે.

મેલ્યું ભરૂચ કે આવ્યું કાનમ, કાળી ધરતી રસાળી રે;
જ્યાં ચોમાસે જાય કળી પગ, કણબીકન્યા દે ગાળી.
રમીએ ગુજરાતે રે.

મિઆંગામ, ઇટોલુ આવે, આવે ઝાડનાં ઝૂંડ રે;
ઝાડે ચારે તળ ચરોતરનું, ગોંદરૂં આ છે પ્રચંડ.
રમીએ ગુજરાતે રે.

વડોદરે નિર્ભ્રાન્ત ઉતરજો, નથી મલ્હારરાવ ઘેલોરે;
દાણનું દુઃખ તો છે હજી કાયમ, ગાંઠડી હેઠે મેલો.
રમીએ ગુજરાતે રે.

લક્ષ્મીવિલાસને મોતીબાગ ને, નજરબાગનો મિનારોરે;
જો જો સવારી, સાઠમારી ને, નૃપ નવીન પ્રમાણો.
રમીએ ગુજરાતે રે.

પાન ને પર્વાળ લઇ પરવરીએ, શો ઉંચો પૂલ મહીનોરે
'આવી મહીં ને ચિંતા થઈ' એ ઉખાણો હતો અહીંનો.
રમીએ ગુજરાતે રે,

આપે જણાય છે આવ્યું ચરોતર, બોલીને બુદ્ધિ જ્યાં જાડીરે;
જાડી પણ ગાઢી કસવાળી, ધંધે કોસરે હદ વાળી.
રમીએ ગુજરાતે રે.

હોય જવું વડતાલ કે ડાકોર, તો વચમાંથી વિચરજોરે;
કપડવંજે કાચ ને સાબુ, જોઈ સુધારો કરજો.
રમીએ ગુજરાતે રે.

આવી આનંદે પાછાં આણંદે, કે નડિયાદે મળજોરે;
મહમદશાહનું શે'ર જોઈને, અમદાવાદે વળજો.
રમીએ ગુજરાતે રે.

અમદાવાદે આદે હતી બહુ, ગાદી મોટી પાદશાહીરે;
જ્યાં ત્યાં મસીદને તોડા તે હજી, યાદ આણે છે ભાઈ!
રમીએ ગુજરાતે રે.

જુમામસીદ શી મોટી, મહુમદશા'નું સેન સમાયરે;
જુમામસીદ જોતાં તે વખતની, ઝાંખી આજે થાય.
રમીએ ગુજરાતે રે.

ભદ્રની શોભા છે બહુ સારી, ત્રણ દરવાજે કમાનરે;
હઠીસીંગને દહેરે આરસ, ઓપે હીરા સમાન.
રમીએ ગુજરાતે રે.

શાહઆલમ સરખેજની શોભા, શી રીતે વર્ણાયરે;
અસલી ઇમારત હુન્નર આગળ, ઇંજનેરી લજવાય.
રમીએ ગુજરાતે રે.

રાજનગરમાં જન ઉદ્યોગી, કોડીલા કસરની સાથેરે;
વિવેકીને વળી પરગજુ પણ, તન મન કણ ત્રણ વાતે.
રમીએ ગુજરાતે રે.

રસમાં છે અહિં છપ્પા સામળ, કવિના પૂરણ કામરે;
જેમ સુરતમાં પ્રેમાનંદ ને, વડોદરા દયારામ.
રમીએ ગુજરાતે રે.

ગઈ પાદશાહી ઘણા દિવસથી, પણ શાકે રંગ રાખ્યોરે;
બાંધી સાડાત્રણ તાંતણે શે'રને, ધંધો ધોકારે રાખ્યો.
રમીએ ગુજરાતે રે.

ધોતીજોડા, પીતાંબર, સાડી, જે જોઇએ તે લેજોરે.
બાર બોલાવે બો'તેર આવે, કોક દલાલને કે'જો.
રમીએ ગુજરાતે રે.

આવે દલાલ ને લાવે લટકતા, વેપારી ટોળેટોળાંરે;
લઢે વડે, દે ગાળ, ખેંચે, સમ ખાય, કરે કાગારોળ.
રમીએ ગુજરાતે રે.

આવી અગાડી ગાયકવાડી, ઘોડા ફરે મદમાતારે;
વડનગર ને વીસનગરે, જાવું પણ નથી જાતા.
રમીએ ગુજરાતે રે.

સરસ્વતીતીર સિધપુર, કપિલ મુનિનું ધામરે;
પાટણ પ્રાચીન રાજધાનીને, અહીંઆંથીજ પ્રણામ.
રમીએ ગુજરાત રે.

કાઠીઆવાડમાં હાલ નથી ભો, હાલો તે ભણી જઈએરે;
દેશી રાજનાં દુ:ખડાં દેખી, દિલમાં દુ:ખીઆં થઇએ.
રમીએ ગુજરાતે રે.

રેત ગઇને પા'ણા આવ્યા, ઝાડનું દેખું ન નામરે;
ખરે સૌરાષ્ટ તો ખનિજ ખજાનો, ખોલ્યાનો ખરો ઠામ.
રમીએ ગુજરાતે રે.

પ્રથમ જુનાગઢ ચાલો, જોઇએ નરસિંહ મે'તાનો ચોરોરે;
છતું કર્યું ગુજરાત સપૂતે, એનો પાડ ન થોડો.
રમીએ ગુજરાતે રે.

જામનગર મચ્યું રાગને રંગમાં, ભાવનગર ભળપણમાંરે;
પહેલા વર્ગનું ચોથું ધ્રાંગદ્રું, પોરબંદર હાલ ગણમાં.
રમીએ ગુજરાતે રે.

સુદઢ, તીખા, શોખી, શાણા, મતલબી, ખટપટવાળારે;
મીઠા તો મધથી પણ અદકા, લોક આણીકેરા ભાળ્યાં.
રમીએ ગુજરાતે રે,

જોવા લાયક રાજ્ય રહ્યાં બહુ, પણ ફહાને શું કરીએરે;
રાજાધિરાજની રાજધજા જ્યાં, રાજકોટે જઇ ઠરીએ.
રમીએ ગુજરાતે રે.

દરેક બીજાં રાજ બધાં ત્યાં આવી પ્રસંગે જાશેરે;
જોઈ રહ્યા, કે વળશું પાછા, પ્રવાસ પુરો થાશે.
રમીએ ગુજરાતે રે.

રહી ગયું જોવું દીવ બંદર, ને ઘોળેરૂં ઘોઘુંરે;
ખારાઘોડે ફૂટે ન મીઠું, પાણી પણ જ્યાં મોંઘું.
રમીએ ગુજરાતે રે.

પશ્ચિમે દ્વારિકા, પૂર્વે કાળી, ઉત્તરે અંબા માતરે;
દક્ષિણે કુંતેશ્વર એ છે, ચારે ચોકી ગુજરાત.
રમીએ ગુજરાતે રે.

ઉના પાણીના કુંડ લસુંદ્રા, ગોધરા ને ઉનઇએરે;
ગંધક તો ગંધાય છે ખુલ્લો, રામ સુધી શીદ જઇએ.
રમીએ ગુજરાતે રે.

વિમળશાહનાં દે'રાં બળેલાં, લાવા રસમાં દટાયાં રે;
જોતાંજ, જાણે જવાલામુખીનું, જોર જે જન છે ડાહ્યા.
રમીએ ગુજરાતે રે.

રહી છેવાડે છાવણી ડીસા, હવાપાણી જ્યાં સારાંરે;
પાલણપુર ઉપરથી થઇને, આબુજી જોવા ધાર્યા.
રમીએ ગુજરાતે રે.

વળી વનસ્પતિ વિધવિધ ઔષધિ, જૈન દે'રાં જયકારીરે,
'અઠે કઠે' કરનાર મેવાડને, મારવાડી અહીં બારી.
રમીએ ગુજરાતે રે.

વાદળાં અંગે અડકી હીંડે, ટાઢે જવાય ઠુંઠવાઇરે;
પાલીતાણે, ગિરનાર, શેત્રુંજે, ભુલ્યા આપણે જવું ભાઇ.
રમીએ ગુજરાતે રે.

રાધનપુર જઈ રણને ઝાંખવું, કચ્છ ભુજ જ્યાંથી જવાયરે;
માંડવી બંદરથી ઉપડતાં, મુંબઈ બોટે અવાય.
રમીએ ગુજરાતે રે.

મુંબઇ તો અલબેલી કહાવે, જાણીતી જગમાંહ્યરે.
વિદ્યા, હુન્નર, વેપારને રાજનું, નૂર નવલ શું ગાય.
રમીએ ગુજરાતે રે.

૨

ઈતિહાસની આરસી

ગરબી

ઇતિહાસની આરસી સાહી, મેં જોયું માંહી;
થીર થાવર દીઠું ન કાંઈ, ફરતી છે છાંહી !

આ મુલક બધામાં આજ, ક્યાંના ક્યાં રહેતા;
ઈંગ્રેજ કરે છે રાજ, જગમાં જશ લેતા.

પણ એંશીજ વર્ષ પછાત, જો જોઈએ ઝાંખી;
દીસે દક્ષિણીઓ ગુજરાત, ઘૂમતા ડર દાખી.

શો પેશવાઇનો દોર, પુનેથી સંચરતા;
બહુ ચકરાં જાલમ જોર, "ઇકડે યા" કરતા.

માંડ્યા રાજે અધર્મ અપાર, ધર્મનું કહાવે જે;
કરી ચાર દિવસ ચમકાર, શૂન્ય થયું સહેજે.

પેશવાઈ પહેલાં મુગલાઈ, ચાલતી ચોપાસે;
અહીં સ્થાપી અકબરશાહી, બાંધી નીતિ પાસે.

નહિ જુલમ ન ઝાઝું દાણુ, નહિ પક્ષાપક્ષી;
દીધું દેશીને માન સમાન, દેશાઈગીરી બક્ષી.

ટકી બસેં વરસ મુગલાઇ, તે આને ચોગે;
જ્યારે રાજનીતિ બદલાઇ, પડી મરવા રોગે.

આ બસેં વરસ પણ બાદ, કરી જો પછવાડે;
પાદશાહી અમદાવાદ, સ્વતંત્રપણે લાડે.

"કુત્તે પર આયા સસ્સા- બસાયા શે'ર શાહને"
આ આશા ભીલને અસા વળે–ગમ્યું તેજાંને,

થયો મહમદ બેગડો એક, છેક મહા મોટો;
બાંધ્યાં મસીદ મિનારા અનેક, શે'ર, સણુંગ, કોટો.

હતો જબરદસ્ત મહાશૂર મહા મોટો જંગી;
ચડી વ'ણે લડી ચકચુર, કર્યા બહુ ફિરંગી.

પણ ચોંદસેં બાર અગાઉ, હતું ક્યાં શે'રજ;
હવે પાટણપુરને ગાઉં, થયો અકરા કેરજ.

સન તેરસેં પુરાં માંહ્ય, થયા હિંદુ પુરા;
પડ્યું પાટણ વરત્યો ત્રાહ્ય, ધિક નાગર નગુરા !

પેઠા મુલકમાં મુસલમાન, "મારૂં મારૂં" કરતા;
લૂંટે, ઝૂંટે, વટાળે, લે જાન, વહુ દીકરી હરતા.

લડ્યા પડ્યા હજારો શૂર, "ભલે મારીએ મરીએ;"
વહ્યું લોહી જેમ જળપૂર, ડુબ્યો દેશ તે દરીએ.

એ દિવસ પડી જે પોક, હજી ગગને ગાજે !
એ દિવસ દેશીઓ શોક, કરોને મળી અજે !

એ દિવસ થકી પરતંત્ર, થયા, લાગી ખાંપણુરે !
એ આગે હતા સ્વતંત્ર, હિંદ સો આપણુંરે !

વધ્યો શોક થંભ્યું મુજ ગાન, જ્ઞાન આ એકજ રે;
વિના ધર્મ, નવલ આ સ્થાન, ચલિત સૌ છેકજ રે.

૩

જનાવરની જાન

ધોળ

જાન જનાવરની મળી, મેઘાડંબર ગાજે;
બકરી બાઇનો બેટડો, પરણે છે આજે. ૧
ઢોલ નગારાં ભેર ને, સૂર સરણાઈ તીણાં,
સો સાબેલા શોભીતા, બેટાબેટી ઘેટીના. ૨
ઠીક મળી ઠઠ લોકની, જરા ઠામ ન ઠાલો;
દોડે વરનો બાપ ત્યાં, દડબડ દાઢીવાળો. ૩
સાજનનું શું પૂછવું, બકરે કરી જોરો;
ભેગાં કર્યાં છે ભાવથી, મોટાં મોટાં ઢોરો. ૪
રાતા માતા આખલા, રાખી શીંગડાં સીધાં;
આગળ માર્ગ મુકાવતા, પદ પોલીસ લીધાં. ૫
સાજને શ્રેષ્ઠ ઊંટડા, હીંડે ઉંચી ઓડે;
એનાં અરાડે વાંકડાં, કામદારેની ગોડે. ૬
હારમાં એક બે હાથી છે, મોટા દાંતજવાળા,
નીચું ન્યાળીને ડોલતા, હીંડે શેઠ સુંઢાળા. ૭
હાથી ઘોડા તો છે ઘણા, હાર રોકતા પાડા;
કાળા કઢંગા ને થયા, ખડ ખાઇ જડ જાડા. ૮

આંખ ફાટી છાતી નીસરી, કરતા ખૂબ ખુંખારા,
હીંડે ઉછળતા ઘોડલા, સાજન થઇ સારા. ૯

ટટ્ટુઓ ટગુમગુ ચાલતાં, પૂઠે ગરીબ ગધેડા;
હાજી હાજી કરી હીંડતા, ડીફાં વિના અતેડા. ૧૦

હારોહાર હજારો આ, માંહે માંહે લપાતા;
કોણ આવે કામળ ઓઢીને, એ તો ગાડર માતા. ૧૧

પીતરાઇઓ વહેવાઈના, એને અકલ ન કોડી.
આડા અવળા એકેકની, પૂઠે જાય જો દોડી. ૧૨

બકરા તો વરના બાપ છે, હોય એનું શું લેખું!
શું સાગર શીંગડાં તણો, હું તે આજે આ દેખું! ૧૩

વરનો તે ઘોડો આવીયો, વાજે વાજાં વિલાતી;
ભેર, ભુંગળ ને ઝાંઝરી, ભેગું ભરડતી જાતી. ૧૪

વરરાજા બે માસનું, બાળ બેં બેં કરતું;
ઝડપાયું ઝપ ઝોળીમાં, મન માડીનું ઠરતું. ૧૫

મંગળ બકરી બાઈ તો, ગાય હરખી હરખી;
જોડે જાંદરણી ઘણી, કોડે જોવાજ સરખી. ૧૬

બકરી બાઇ એ નાતની, ને બીજી ઘણીઓ;
આણી આડોશ પાડોશણો, બાપડી બેનપણીઓ. ૧૭

ભેંસ, ભુંડણ ને ઊંટડી, ઘેટી, ઘોડી, ગધેડી;
ગાય, બિલાડી, ઉંદરડી ને, એક કુતરી એ તેડી. ૧૮

વાંદરીઓ નથી વીસર્યા, દશ વીશ આ કૂદે!
સાથે સામટાં ગાઇ સૌ, સાતે સૂરને છૂંદે. ૧૯

કોઇ બેં બેં કોઈ ભેં ભેં કરે, કોઇ ભૂંકતી ભૂંડું;
કોઈ ચુંચું મ્યાઉં મ્યાઉં કરે, વેર વાળે કો કૂડું. ૨૦

હૂક હૂક કરતી વાંદરી, જો જો! નાચે છે કેવી!
ધન ધન બકરી! ન કોઇની, જાન તાર તે જેવી! ૨૧

ચારપગાંની જાન આ, જોડી બેપગાં સારૂં;
સાર નવલ બહુ સમજે તો, નહિ તો હસવું તો વારૂ! ૨૨

૩

માતૃસ્તવન

ઘોળ

જ્યારે હું હતું પશુ અજ્ઞાન રે,
નહોતું ખાન કે પાનનું ભાન રે;
ત્યારે કોણ મારી સારી સંભાળ,
કરતું ધરી વા'લ? તે તો તુંજ માવડી૦

કોણ ઊંઘતું હેતે ઉંઘાડીને,
કોણ અંગનું હીર ધવડાવીને;
થતું હુંથી અધિક પ્રસંન,
પોતાને મંન? તે તો તુંજ માવડી૦

માથું મારી, ઉછાળી હું લાતરે,
ધાવું તેમ તેમ થઈ રળિઆતરે;
કોણ મીઠડાં લેતું મુખ,
પામી મહા સુખ! તે તો તુંજ માવડી૦

મને કોણ ઉઠાડી બેસતું ?
મને કોણ રિઝાવી રમાડતું ?
કોણ ગાતું ઉંઘાડવા ગીત,
પ્રફુલ્લિત ચિત્ત ? તે તો તુંજ માવડી૦

જરા માથું દુખે કદી માહરૂં,
કોણ ચોંકી થતું દેખી બ્હાવરૂં ?
કરી કરીને કડવા કવાથ,
પીતું ખુશી સાથ ? તે તો તુંજ માવડી૦

કોણ શીખવતું બોલતાં ચાલતાં,
કોણ કહેતું મનોહર વારતા;
દીઠા દા'ડી અસંખ્ય જ દોષ,
તોએ ન કર્યો રોષ. તે તો તુંજ માવડી૦

તારા પ્રેમના પાર પમાય ના,
તારાં કર્યાં તે—કોએ કરાય ના;
અરે તેં મળમૂત્ર અથાગ,
વહ્યાં લહ્યાં ભાગ્ય ! ધન ! ધન ! મારી માવડી૦

તારો પાડ શું વાળું વળાય ના,
મૂકી માથું ખોળામાં હું માયના;
બોલું **નવલ** ગગળો થઇ વાણ,
"તારૂં છે કલ્યાણ", જય ! જય ! મારી માવડી૦

કેશવરામ

1

ઈશ્વર પ્રાર્થના

મારી નાડ તમારે હાથે, હરિ સંભાળજોરે,
પ્યારા પોતાનો જાણીને, પ્રભુપદ પાળજોરે.
પથ્યાપથ્ય નથી સમજાતું, દુઃખ સદૈવ રહે ઉભરાતું,
મને હશે શું થાતું, નાથ નિહાળજોરે;— મારી૦
અનાદિ વૈદ્ય આપ છો સાચા, કોઇ ઉપાય વિષે નહિ કાચા,
દિવસ રહ્યા છે ટાંચા, વેળા વાળજોરે;— મારી૦
વિશ્વેશ્વર શું હજી વિસારો, બાજી હાથ છતાં કાં હારો?
મહા મુંઝારો મારો, નટવર ટાળજોરે;— મારી૦
કેશવ હરિ મારૂં શું થાશે? ઘાણ વળ્યો શું ગઢ ઘેરાશે,
લાજ તમારી જાશે, ભૂધર ભાળજોરે;— મારી૦

૨

અધવચ ગાડું ગુંચી ગયું

જાવું છે દૂર ઝાઝુંરે, ગાડું અહીં ગુંચી ગયું;
પરમેશ્વર પાર ઉતારોરે, અધવચ આ શું થયું?
હાંકનાર હરજૂડ બન્યો ને, બેલ રહ્યા નહિ હાથ;
ચૂક્યા દિશ જાવાની ચમકી, રઝળ્યો સઘળો સાથ;
કોણ કહો અટકાવેરે, આખર આવી રહ્યું. જાવું૦

હાય ભયાનક જંગલ મોટું, ભારે પંક ભરેલ;
વાઘ વરૂને વાનર ઝાઝા, એમાં કૈક મરેલ;
ચોગમ ચોર ફરેછે રે, કાંઈ નહિ જાય કહ્યું. જાવું૦

રાત રહી અંધારી ભારે, કંટક ભાગે પાય;
વરસે મેઘ વીજળી ચમકે, થર થર કંપે કાય,
ભૂતાવળ ને ભડક રે, હડબડ થાય હર્યું. જાવું૦

ગારામાં ગુચ્યાં બે પૈડાં, તૂટયાં જોતર રાશ;
બેલ કડેડી હેઠા બેઠા; કોટિ કરાવે કાશ;
આમાંથી ઉગરવા રે, કરવું કામ કયું ? જાવું૦

ગાડું ગુંચે હું ગુંચાયો, કોય સહાય ન પાસ;
વિશ્વેશ્વર વગદાં વીણીને, નટવર થાઉં નિરાશ;
કેશવ હરિ શું સૂતા રે, પ્રભુપદ જાય વહ્યું; જાવું૦

નરસિંહરાવ

૧

પ્રભાત

વસન્ત-તિલકા

સ્હામેથી દૂર થકી નિરખી સૂર્યસિંહ,
તેજસ્વી યાળ ભરી ફાળ, કરાળ દેહ,
આવંત અગ્નિ ભરિયાં ધરી નેન તાતાં,
અંગો બધાં ઝગકતાં રુધિરેથી રાતાં. ૧

હેવો નિહાળી ભયભીત શશી થઇને,
ધોળી સમસ્ત નિજ ગાય લઈ લઇને,
વાડા જ ગોળ નિજ તે મહિં પૂરી આ તો,
જો મન્દકાન્તિ થઈ આમ લપાઈ જાતો! ૨

ને તારલાહરણટોળું ભયેથી ફીકું
જો આમ તેમ અહિં ન્હાસતું વેગથી શું!
ને મેઘઝાડી થકી નીકળી સિંહ પેલો
જો એકલો નભ વિશે વિચરે શું ઘેલો! ૩

૨

અજ શિશુ

ઉધોર

પેલું બકરીકેરૂં બાળ,
વિખૂટું માડીથી આ કાળ;
ઊભું ઉચ્ચ ગિરિને શૃઙ્ગ,
કોઇ નાહિં હેની સંગ. ૧

ઊજળું બરફસમ સોહાય,
પાછળ શિલા શ્યામ જણાય;
કરતું કરુણરવ કંઇ મન્દ,
વિસરી સહજ નિજ આનન્દ. ૨

પડઘા થાય ગિરિની માંહ્ય,
સુણી તે ભૂલ્ય માંહિ ભમાય;
જાણે બોલી મોરી માય,
દેખે નહિં અધિક અકળાય. ૩

કરતું અધિક ઊંચો નાદ,
ધરતું માડીકેરી યાદ;
ચોગમ બાળ જોતું જાય
વાંકી ધવળ ડોક સુહાય. ૪

નીચે ગાઢ ઝાડી ઘોર,
માંહિં સાવજોનો શોર;
સુણીને બાળ શું ગભરાય!
ક્યહાંથી માડીસોડય લપાય? ૫

"ધીરજ ધર્ય તું, વ્હાલા બાળ !
આ હું આવુંછું તત્કાળ."
બોલી એમ મ્હેં તે વેળ,
ટેકરી ટોચપર જઈ સ્હેલ, ૬

લીધું ગોદમાં અજબાળ,
ચુમ્બન કીધલાં દસ વાર;
ઊતરી કઠણ પર્વતવાટ
મૂક્યું બાળ જ્યહાં હતી માત; ૭

લાગ્યું ધાવવા તત્કાળ
મ્હારૂં મીઠું અજનું બાળ;
ને જો ! નદીમાં અજશાવ
ધાવે માતને ધરી ભાવ ! ૮

થાતાં તૃપ્ત છૂટયું એહ,
શોભી અધિક ઊજળી દેહ;
નાચ્યું શિશુ ધરી ઉછરંગ,
નાચ્યું હૃદય મુજ તે સંગ ૯

૩

દિવ્યમન્દિર તથા લેખ

રોળાવૃત્ત

માનવરાજે રચ્યાં મન્દિરો કીર્તિ કાજે,
કાળમહોદધિ મહિં કહિં લુપ્ત થયાં આજે;

કરતા કીર્તિસ્તમ્ભ ઊભા નામ અમરત કરવા,
સહસા તે ભુકમ્પ ગળી લઈ જાતા ગરવા; ૧

ન રહે નામનિશાન, રાનમાં રહે રખડતા,
શિલાખણ્ડ થઈ ચૂર્ણ જગોજગ મૃતસમ પડતા;
અચળ કીર્તિને કાજ કોતરી રાખ્યા લેખો,
ઘસાઇ ભૂસ્યા આજ દટાયા ધૂળ્યમાં દેખો. ૨

એક અચળને ભવ્ય વિશ્વમન્દિર આ ભાસે,
અનુપમ ઘુમ્મટ વ્યોમતણો જે'નો ચોપાસે,
એક પુરુષ મહાન તણી એ કીર્તિ ગાએ—
નિરખી સકે રૂડી પેર અહિં જનકો વિરલા એ. ૩

વિધ વિધ લખિયા લેખ દિવ્ય ભાષામાં ભારે,
એક પુરુષ મહાન તણા એ ગુણ ઉચ્ચારે;
અનુપરૂપ એ લેખ દીસે જગ રચના માંહિં;-
નભપટપર તારકાલેખ ચળકંતા કયાંહિં, ૪

કહિં કહિં સન્ધ્યા–અભ્ર–રંગના લેખ સુહાતા,
કો ઘડી ઇન્દ્રધનુષ્ય–વર્ણના લેખ જણાતા;-
એમ નિરન્તર વિવિધ લેખ રચના રૂહે દીપી,
વાંચી સકે કો વિરલ દિવ્ય અદ્ભુત એ લિપિ. ૫

દેશાટન કરી ભવ્ય મન્દિરો ભલે ન નિરખું,
ગૂઢલેખ લિપિભેદ ભલે હું ઉકેલી ન સકું;-
મહાન મન્દિર એક નિરખવા દૃષ્ટિ ચાહું,
દિવ્ય પુરૂષના લેખ માગું શક્તિ ઉકલવા હું. ૬

૪

અવતરણ

તોટક

રમતાં ભમતાં કદી દિવ્ય વને,
ફુલડાં જડિયાં ફૂલડાં મુજને,
બહુ વેળ રહ્યાં પડી મુજ કને,
ગૂંથી આજ દઉં રસિકો! ત્હમને. ૧

બહુ વેળ રહ્યાં પણ દિવ્ય બધાં
ન ગયાં કરમાઈ, ખીલ્યાં બમણાં,
સહુ તેતણી આજ વિવેકગુણે,
ગૂંથી માળ દઉં રસિકો ત્હમને. ૨

મૃદુ ગન્ધ મનોહર કોઇ વિશે,
વળી ઉત્કટ ગન્ધ બીજે વિલસે,
વળી કોમહિં ગન્ધ ગભીર સુવે,
ગણિયા નહિં જાય અહિં સહુએ. ૩

વળી રંગ અનેક, ઝીણા, કુમળા,
વળી દીપ્ત, ગભીર, અને વિમળા,
રમતા વિવિધે ફુલડે સઘળા,
મળી નેન દિયે સુખ તે રસીલા. ૪

ઋતુ સર્વતણાં ફુલડાં ખીલિયાં,
તહિં એક સમે સઘળાં મળિયાં,
સહુ તેહની માળ વિવેકગુણે,
રસિકો! ગૂંથી આજ દઉં ત્હમને. ૫

સહુ રંગ ભળે અનુકૂળ રીતે,
વળી ગન્ધવિરોધ કહિં ન પીડે,
ત્યમ એ કુસુમોતણી આજ દિને
ગૂંથી માળ દઉં રસિકો ! ત્હમને.

કાન્ત

હિંદ માતાને સંબોધન

ઓ હિંદ ! દેવભૂમિ ! સંતાન સૌ તમારાં !
કરીએ મળીને વંદન ! સ્વીકારજો અમારાં !
હિંદુ અને મુસલમિન: વિશ્વાસી, પારસી, જિન:
દેવી સમાન રીતે સંતાન સૌ તમારાં !
પોષો તમે સહુને, શુભ ખાનપાન બક્ષી:
સેવા કરે બને તે, સંતાન સૌ તમારાં !
રોગી અને નિરોગી, નિર્ધન અને તવંગર,
જ્ઞાની અને નિરક્ષર: સંતાન સૌ તમારાં !
વાલ્મીકિ, વ્યાસ, નાનક, મીરાં કબીર, તુલસી !
અકબર, શિવાજી, માતા ! સંતાન સૌ તમારાં !
સૌની સમાન માતા, સૌએ સમાન તેથી:
ના ઉચ્ચ નીચ કોઈ, સંતાન સૌ તમારાં:
ચાહો બધાં પરસ્પર, સાહો બધાં પરસ્પર:
એ પ્રાર્થના કરે આ સંતાન સૌ તમારાં !

બલવંતરાય ઠાકોર

ભમતારામની કેડી

ઉઘોર

ઇચ્છું ચહું એકજ ખાસ,–
લહરીચળકથનગન પાસ,
માથે ગગનનો ઉજાસ,
એવી કેડીનો ઉલ્લાસ.
કેડી ભોમ ભમતી જાય,
મોટી, સૂક્ષ્મ, મધ્યમકાય,
નગરે ગામડે ફંટાય,
ત્રૂટે ને વળી સંધાય,
ઉતરે, ચ્હડે, ચક્કર ખાય,
વન રણ ખેતરોમાં ધાય.
એવી કેડી વાંછું ખાસ,
પાસે સલિલ ખેલે રાસ,
શિર પર ગગનઘુમ્મટહાસ,
રોમે ફરફરે ઉલ્લાસ ?

૨

દિન દિન તેજ ઓજસ પૂર,
દિન દિન વાધવાનાં શૂર:
આંખે નવલ નવતમ નૂર
દિન દિન ભરે, પોષે ઊર.

૩

જ્યાં જ્યાં રાત, વાસો ત્યાંય
મ્હોળી પૃથાખોળા માંહ્ય:
આવે નીંદ પંખીન્યાય,
મટકે વ્હાણું આવી વાય !

૪

કદિકે કૌમુદીનાં પૂર,
જાજરમાન કોમલ નૂર,
કદિ નક્ષત્ર, કદિ અંધાર,
ઝઝુમી સરે જલ મોઝાર:
ઉડાં ગયબી જે પાતાલ,
ઊંચાં વ્યોમ જે નભપાર,
—બંને તણા તાજુબ તાર
વિશ્વે રણઝણે તે વાર.
જિગરે સરે એ કંઇ સૂર,
—કંઈ શા મર્મરત્ન સુદૂર !
ઇચ્છું ચહું વાંછું એહ
કેડી ભોમ ભમતી તેહ;
ને જે વ્યોમ જે પાતાલ,
ભોમે, દાખવે કંઈ જેહ.

૨

કક્કો

ક કરવાં તો સારાં કામ,
ખ દુ:ખ ખમતાં સમરો રામ.
ગ ગણ હીસાબ ચોખ્ખી રીત,
ઘ ઘરમાં સૌથી ઘર પ્રીત.

ચ ચંચળ નરને સૌ ચ્હાય,
છ છળથી સૌ આઘે જાય.
જ જંતુ સૌમાં જીવ જાણ,
ઝાડ વિષે પણ જીવ પ્રમાણ.

ટ ટંટા નવ વ્હોરો કદા,
ઠ ઠઠ્ઠા અતિમાં નહિ મઝા.
ડ ડર એક પ્રભુનો ધરો,
ઢ જે ઢંગે નહિ પાધરો.

ત તપવું ના ક્રોધે કદા,
થ થંડો જણ ફાવે સદા.
દમામ પોલે લોકો હસે,
ધન લોભે નીતિ પણ ખસે,
નાગાથી સૌ દૂરજ વસે.

પ પળ પણ ન નકામી ખુઓ,
ફ નેકી—ફળ મીઠાં જુઓ.
બ બોલીથી પોત જણાય,
ભ ભીખે નવ પેટ ભરાય,
મ મગરૂરી ખત્તા ખાય.
યશ મેળવવો દુર્લભ ભાઇ,
રંક રાયને ન્હોય સગાઇ.

લક્ષ્મી ચંચળ આવે જાય,
વચન જાય તે ગયું સદાય.

શ શંકર સુખ સૌનું કરે,
ષ ષટ ગુણ ષટ અવગુણ ખરે.
સ સહકારે સંપત વડી,
હ–ળ હળ કણ આપે ભરી.

કક્કામાં સ્વર ભળતા બાર,
અનુક્રમે લહીએ તે સાર.

અદબ અકારે નિત સંભાર,
આ આળસ ધરવું ન લગાર.
ઇએ ઈમાન સદા સાચવો,
ઈ છે ઇશ ઘટેઘટ ભર્યો.
ઉ ઉમર ક્ષણક્ષણ વહી જાય,
ઊ ઊજમથી શું ન જિતાય?
ઋ ઋષિઓ જગતે વંદાય,
ૠ ૠથી શબ્દ ન કો' મંડાય.
એ ન એબ કોઇની જુઓ,
ઐ ઐકયે ચડતી–બીજ જુઓ.
ઓ ઓશિયાળો ખુએ આપ,
ઔઠ હાથ માણસનું માપ.

કક્કો સરસ્વતીની ખાણ,
કક્કે વસી સુનીતિ જાણ;
કક્કે બળ જય ઉદય પ્રમાણ,
કક્કો મુક્તિદાતા માન.

કલાપી

૧

ફુલ વીણ સખે

ફુલ વીણ, સખે! ફુલ વીણ, સખે!
હજુ તો ફુટતું જ પ્રભાત, સખે!
અધુના કળી જે વિકસી રહી છે,
ઘડી બે ઘડીમાં મરતી દિસશે!
સુમહોજ્જવલ આ કિરણો રવિનાં
પ્રસરે હજુ તો નભઘુમ્મટમાં.

ન વિલંબ ઘટે:
કંઇ કાલ જતે,

રવિ એ પણ અસ્ત થવા ઢળશે,
નમતાં શીર સૌ કુસુમો કરશે,
પછી ગંધ પરાગ નહીં મળશે!
ફુલ વીણ, સખે! ફુલ વીણ, સખે!
હજુ તો, ફુટતું જ પ્રભાત, સખે!
નકી ઉત્તમ અગ્રિમ કાલ, સખે!
ભર યૌવન આ હજુ રક્ત, સખે

ગતિ કાલની ચોક્કસ ન્હોય, સખે !
ભરતી પછી ઓટ જ તોય, સખે !
ફુલ વીણ સખે !
તક જાય, સખે !
ઢળતી થઇ તો ઢળતી જ થશે,
રજની મહીં ચંદ્ર ઉગે ન ઉગે;
હજુ દિવસ છે,
ફુલડાં લઇ લે;
ફરીલે, રમીલે, હસીલે તું, સખે !
મૃગલાં રમતાં,
તરુઓ લડતાં,
વિહગો ઉડતાં,
કલીએ કલીએ ભ્રમરો ભમતા;
ઝરણું પ્રતિ હર્ષ ભર્યું કૂદતું,
ઉગતો રવિ જોઇ ન શું હસતું ?
પછી કેમ વિમાસી રહ્યો તું સખે !
ફુલ વીણ, સખે ! ફુલ વીણ, સખે !
હજુ તો ફુટતું જ પ્રભાત, સખે !

૨

કમલિની

લાડલી હું શ્વેતવરણી ઝૂલતી રહું જલ પરે,
મકરન્દ છાંટું ભૃંગ પર તે ગુંજતો મુજ પર રહે;
તેને સુવાડું રાત્રિએ મમ હુંફવાળા હૃદયમાં,
ત્યાં પ્રેમધબકારા ઝીલે બન્ને દિલો આનન્દમાં ! ૧

ફાનુસ રૂપાળા, દ્રાક્ષરસના જામ કે જાંબુ સમી,
હું તો રહું જલ લ્હેરીઓની ઉપર ધીમે હીંચતી;
ક્ષણુ એક મ્હારી પાસ ન્હાનો આગિયો ચળકી રહે,
મમ પાંખસમ્પુટ ઉપર ફેંકે નીલવરણું તેજ તે! ૨

ને કુંભ અમૃતનો ભરી ઉદધિ થકી ચંદા કુદે,
તે વાળ ખંખેરી રૂપેરી સુધા છલકાવી હસે;
સ્ફાટિક તણો ગગને ધરે ઘન પાટલો તે પર ઉભે,
ને અધર ફરકાવી લવે કંઇ મંત્ર મીઠા તે સમે! ૩

બુરખો નવો મુખ પર ધરી ડગલાં ભરે ત્રણુ ચાર, ને
મૂંઝાઇ ફેંકે દૂર તે ત્યાં સ્વદેબિન્દુડાં ખરે;
તિલ ગાલ પરનો, ધનુષ ભ્રૂ ને શ્યામ કાજળ નયનનું;
હીરાજડિત મોટા અરીસામાં જુવે કરી ડોકિયું! ૪

કુમુદી ન્હાની બેનડી મુજ વ્હાલ ચંદા પર ધરે,
ચંદા કુંળા કર સ્પર્શ મૃદુથી ફેરવે મુખડા પરે;
ભગિની મારી લાડકી તે જાગતી આખી નિશા,
મુજ પાસ જલશૈયા પરે નિદ્રા કરે દિનમાં સદા! ૫

સખી સાથે સ્નાન કરીને ચાલી ચંદા દૂર ત્યાં,
બરફ ગોળા પર મુકી પગ સ્મિત કરી કંપી જરા;
તે દૃષ્ટિ ચૂકાવી પડી, સરકી ગઇ, જળમાં ઢળી,
ને બાપડી ડુસકાં ભરી રડતી રહી પ્રિય કુમુદિની! ૬

તે વેળ બધી મુજ ભૃંગ ને હું તો હતાં સુખરેલમાં,
કંઇ ગોષ્ઠીના પડદા ઉઘાડી પ્રેમમાં ઘેલાં હતાં;
હૃદયનો વિનિમય થતો'તો, શાન્ત રસ દ્રવતો હતો,
ને દિવ્ય ચમકારા થતા'તા હૃદય બન્નેમાં, અહો! ૭

છૂટી સમાધિ હું ઉઠી સુણી હિબકતી કુમુદી આ,
પંપાળી વાંસો લ્હોઇ નીલી પર સુવડી શાન્તિમાં;
ફ્રરર ફ્રર ફ્રર ફૂંકતો ને મન્દ ગતિથી વહી જતો,
નિઃશ્વાસ વિરહિણીના સમો ત્યાં અનિલ આવ્યો
શીતળો ! ૮

ચડી તે પર, સુરખ સાડી ધરી, આવી ઉષા રૂડી,
અતિ શ્રમ થકી તેના અધર ને ગાલ પર લાલી હતી;
પવન તો સરકી ગયો, તે એકલી રહી ઉડતી,
તારા ઝીણાની પંક્તિ તેની પાંખમાં શોભી રહી ! ૯
ધ્રૂજતાં ધીમે રહ્યાં તેનાં સુનેરી પીંછડાં,
ને શુક્રની ચોડી હતી રમણીય ટીલી ભાલમાં;
કદ રાક્ષસીનું પણ રહ્યું તેમાં હૃદય અતિ કોમળું,
'તમ દંપતી સુખમાં રહો,' તેણે મને ભેટી કહ્યું ! ૧૦
પલમાં અહીં જલમાં પડી, પલમાં ગઈ નભમાં ઉડી,
કિન્તુ સુનેરી રેશમી સાડી અહિં સરકી પડી;
ધીમે ધીમે તે દિવ્ય બાળા પિગળી ગઈ કુંમળી,
ને પૂર્વમાં પળ એક રહી ગઈ શ્વેત જ્યોતિ ઝળકતિ ! ૧૧
ઝળળ ઝળહળ તેજગોળો લાલ ત્યાં લટકી ગયો,
તેજસ્વી તે રવિને શિરે કંઇ મુકુટ કંચનનો રહ્યો;
હું તો ઉઠી છોડી દઇ પિયુ-ભ્રમર મારી બાથથી,
તેપર ફિદા આ શરીર વળી હું પ્રેમ રવિપર ધરૂં અતિ! ૧૨
ફિક્કા પડેલા તારલા મોઢાં સસા વિખરી પડ્યા,
ગોવાલ-રવિના માત્ર દર્શનથી ડરી ન્હાસી ગયા !
દંડ પ્રહર્યો એક તેણે પ્હાડ ધૂમસના ઉપર,
પલ એકમાં પિગળી ગયાં ઝાકળતણાં શિખરે શિખર ! ૧૩

વ્હાલમ ગયો રમતો અને ઉડતો બગીચે એકલો,
વેણી તણી વેણી અને વૃક્ષો મહીં છુપી ગયો;
કુંજ પેલીમાં કરે છિત્કાર તમરાં ત્યાં ફર્યો,
ને હવે નાજુક છોડના તે ગુલ ઉપર ઘૂમી રહ્યો. ૧૪

અપ્સરાઓ નિત્ય આવી સરકિનારે ખેલતી,
મુજ ભૃંગને પૂજે પીળી ચંદન તણી અર્ચા કરી;
તેઓ ફરે કુદડી, ઉડે ગુચ્છા સુનેરી વાળના,
રવિકિરણમાં રવિકિરણ જેવા રેશમી તે ચળકતા ! ૧૫

મેં સ્નાન સરજલમાં કર્યું મુજ ગાત્ર ભીનાં કંપતાં,
આ મોતીડાં કે બિન્દુડાં જલનાં ભર્યાં મમ કેશમાં;
રવિ હોળતો મુજ વાળ તેને તો કર્યા મેં ભ્રાત છે,
તેની અને મારી છબી આ જળ બિલોરીમાં પડે ! ૧૬

ખળક ખળકે તરંગોની લહરી શીતળ માધુરી,
ને કઇક બુદબુદ જન્મ પામી શમી જતા પાછા વળી,
રવિકિરણથી નવરંગના તે શીકર જલના ઉડતા,
છંટાઈ તે મારા ઉપર મમ શરીરને શૃંગારતા ! ૧૭

ઝીણી રૂપેરી માછલી કૂદી ઉડી જળમાં પડે,
રવિબિમ્બ તો ધ્રૂજી રહે ને ચકર પાણીમાં બને;
રૂડા મુકતાહારમાં હીરા તણા ચકદા સમી,
નાજુક રૂપાળી હાસ્ય વદની એક પલ રહું ડોલતી. ૧૮

શંખ જ્યમ લપસી પડે કો ચોક મણિના ઉપરે,
ત્યમ હંસ જોડી ધવલ કટકા ચંદ્ર જેવી ત્યાં તરે;
પાંખ જળથી આફળે તે તરંગો રહે છબછબી,
એ પૃથ્વીનાં પક્ષી નહીં, છે દિવ્ય દૈવી કો નકી ! ૧૯

શી ડોક તેઓની રૂડી ડોલર તણી માલા સમી,
ને હિમપર્વતશૃંગ પરના બર્ફથી ધોળી ઘણી;
છે લાલ ચંચુ લાલ કે દાડિમ તણી જેવી કળી,
તે પવન વેગે જળ પરે શી ચળકતી ચાલી ગઇ ! ૨૦

હવે તો મધ્યાહ્નકાલે ઘોમ ધખિયો વ્યોમમાં,
સૌ જગત સૂતું શાન્તિમાં ને પુષ્પવેલી ઢળી ગયાં;
પણે સારસ યુગલ ઉતરે કુંજમાં ઉડતું ધીમે,
ને એક સમળી ચીસ પાડી શાન્તિના પડને ચીરે. ૨૧

કઇંક ફૂલથી હાસ્ય કરતો, કઇંક ફુલ રંજાડતો,
મમ કર્ણફુલડું હૃદયરાજા મધુર મધુકર આવીઓ;
પત્ર–થાળી, દાંડલી–કર, બિન્દુ જલનાં મોતિડાં,
તેને વધાવું તે થકી ને અશ્રુ છાંટું નયનનાં ! ૨૨

સંયોગની પલ ટૂંકડી, વીતી ગઈ સ્વપ્ના સમી,
રવિ પશ્ચિમે ડુંગર ઉપર ઉભો રહ્યો દોડી જઇ;
લંબાવી કરકિરણો જગાડયાં વૃક્ષ સૌ ધંધેણીને,
ને ત્યાં ઉડાડયાં પક્ષીઓ કુમકુમ સમુ કંઇ છાંટીને. ૨૩

કોકિલ તણી કીકી સમો રસ દ્રાક્ષનો ઢોળ્યો પણે,
ને ચળકતાં ફુલડાં ગુલાબી વેરિયાં નભ મંડપે;
ત્યાં ગાર આછી ચોકમાં લીંપી રૂડી કેસર તણી,
પણ ભાનુ તો ડુબી ગયો ને શાન્ત સંધ્યા રહી ગઈ. ૨૪

આ આભને અસમાની પડદે કિરણુ સૌ રેલી ગયાં,
ને એક બાજુ વાદળીમાં નવીન રંગી થઇ રહ્યાં;

તે પણે વાદળ ગરૂડ જેવું કનકનું લટકી રહ્યું,
તે તો હવે રસ થઇ જઇ ઢોળાઇને પિગળી ગયું ! ૨૪

ત્યાં વૃક્ષના ઘટ ઝુંડમાં કો બુરજ ઉભો એકલો,
તે સ્થાનમાં ઝીણો, મધુર, ગંભીર વાગે શંખ કો;
તે સૌ પ્રદેશો ઉપર ડોળા ફાડતી રાત્રિ ધસી,
અંધારપડદે છાઇ લીધું વિશ્વ ન્હોળું ક્ષણુ મહીં ! ૨૫

વાંસ વૃન્દો આરડે ને પવન હાંફે જોરથી,
ને આંખ છે અંગાર જેવી સિંહની ત્યાં ચળકતી;
પણુ ત્યાં ઉભું તટ પર દિસે કોઇ દબાયું દુઃખથી,
માનવ હશે ! એના વિના આ સુખી જગતમાં કો દુઃખી ? ૨૬

દુઃખમાં પડયું માનવ અને દુઃખદાહ તે પાછળ જુવે,
નહિ જ્ઞાન તેને ભાવિનું પણુ કલ્પી દુઃખ ડરતું રહે;
કંઇ સ્વાર્થ, સત્તા, દંભ, એવા બન્ધ તેને ફરી વળે,
સુખમય અમારી જ્ઞાતિ તેની બહાર તે તો ટળવળે ! ૨૭

૩

સારસી

મીઠા દીર્ઘ ધ્વનિ વતી વન બધું હર્ષે ભરે કોકિલા,
ઝીણી વાંસળી શા સ્વરો સુખભર્યા ચંડોળ આલાપતાં;
ખિસ્કોલી તરુના મહાન વિટપે ઝૂકી રહી ત્યાં કૂદે,
ને રંગીન શૂકો ઘણાં મધુરવાં આકાશ ઉડી રહે ! ૧
આવી આનન્દ વેળાએ બિચારૂં કોણુ આ દુઃખી ?
હશે એ પ્રેમનું માર્યું હૈયું કાંઇ રહ્યું તપી ! ૨

ગંભીર નાદ કરતી સરિતા વહે છે,
સીંચી જલે પુલિન શીતલ એ કરે છે.
ત્યાં દીન સારસી ઉભી જલપૂર નેત્રે,
સૂની અરે ! શિર નમાવી રહી રડે એ ? 3

અહોહો ! પાંખ પ્રીતિની તેની તૂટી ગઇ દિસે,
આવું આ પક્ષી, તેને એ આવી પીડા ખરી ! અરે ! 4

રે રે ! તેનો પ્રિયતમ તહીં પાદ પાસે પડયો છે,
ન્હોળી પાંખો શિથિલ બની છે મૃત્યુનો હસ્ત લાગ્યે;
પારાધીએ હૃદય પર હા ! તીર માર્યો દિસે છે,
ખૂંચ્યો છે ત્યાં રુધિર વહતું બંધ હાવાં થયું છે. 5

જીવવું જીવ લેઇને આહીં એવી દિસે રીતિ !
કોઇને દુ:ખ દેવાથી તૃપ્તિ કેમ હશે થતી ? 6

મૂકી ગયો કયમ શિકાર હશે શિકારી ?
આવી હશે દિલ દયા કંઇ સારસીની ?
બચ્ચાં અને પતિપ્રિયા તણી એ ઘડીની
નાસ્યો હશે હૃદય ચીરતી ચીસ સુણી ! 7

ગાળે છે પ્રેમનાં અશ્રુ વજ્ર જેવાય દિલને,
કો વેળા પારધીને એ પ્રેમનો દંશ લાગતો. 8

આવું આવું નિરખી દિલમાં કાંઇ કેવુંય થાય,
કેવો છે રે રુદનમય આ ક્રૂર દેખાવ હાય !
નાનાં બચ્ચાં ટળવળી રહી માત સામું જુવે છે,
ને પંપાળે નિજ જનકના કંઠને ચંચુથી એ. 9

હજુ તો ખેલવા પુરૂં શિખ્યાં આ નથી બાલુડાં,
રે ! તે શું મૃત્યુને જાણે ભોળાં આ લઘુ પંખીડાં ! ૧૦

દુઃખ સહુ ઉડી જાશે કાલ આ બાલકોનાં,
રમતગમત માંહી હર્ષ લેશે ફરી આ;
પણ ઝૂરી મરશે રે સારસી બાપડી તો,
જખમ નહિં રુઝાશે પ્રેમનો કારી લાગ્યો. ૧૧

પ્રેમીએ પ્રેમી જાતાં કો બીજાથી પ્રેમ જોડવો,
આવું કાં ન કરે સૌએ પ્રેમી જો કે મળે ખરો ! ૧૨

જોડવી એક જોડીને બે કો ખંડિત થાય તો,
બન્નેનાં એક બીજાંથી ઓછાં જેથી બને દુઃખો. ૧૩

અઢેલી બાઝીને તરૂસહ રહે ખીલતી લતા,
દઇ પુષ્પો પ્રેમે લઈ રસ જીવે છે પ્રણયમાં;
સુખી આવા દહાડા સરકી કંઇ જાતા રમતમાં,
અને એ વેલીને મરણ પદડામાં લઈ જતા. ૧૪

મરેલી વેલીનું સ્મરણ નવ ભૂલે તરુ કદી,
અને પ્રેમી ગાળે દિવસ દુઃખના કૈં રડી રડી;
પરન્તુ ચાંપે છે હૃદય પર બીજી લઇ લતા,
અને પ્રેમે રેડે મધુર રસ તેના હૃદયમાં. ૧૫

ધીમે ધીમે આવું તરુ થઇ જઈ વૃદ્ધ મરતું,
અને વેલી વીલી રૂદન કરતી કૈં દુઃખભર્યું;
છતાં ટેકો બીજા તરૂ પર લઈનેય જીવતી,
અને આપી પુષ્પો જીવિત નિજ તે પૂર્ણ કરતી. ૧૬

ન કિન્તુ સારસી આ તો આવો માર્ગ કદી ગ્રહે;
એકને દિલ અ'પ્યું તે બીજા કોનું નહીં બને. ૧૭

પ્રેમને કારણો સાથે સંબંધ કાંઈ એ નથી,
કારણ પ્રીતિનું પ્રીતિ: પ્રેમની લક્ષ્મી તે બધી. ૧૮

ઝૂરી ઝૂરી મરવામાં સ્નેહ સંતોષ માને,
નહિં કદિ રસ શોધે સારસી અન્ય સ્થાને;
રસ દઇ લઈ લીધો ઇશ્વરે છીનવી તો,
હૃદયહીણ બિચારાં પ્રેમીને મૃત્યુ આપો. ૧૯

પ્રેમીનો હોય બેલી કો તો આનું કૈં થવું ઘટે,
પામે છે ત્રાસ મારો તો આત્મા આ દુઃખ જોઇને. ૨૦

ત્યાં કાંઈ આ વન મહીં હીલચાલ થાય,
પક્ષી બધાં ઉડી ઉડી અહીં શાં તણાય!
સર્પો, હરિણ, સસલાં, સહુ દોડી આવે,
લાંબો ધ્વનિ ભયભર્યો શ્રવણે પડે છે. ૨૧

ઉલ્કાપાત થયો કાંઇ હશે આ વનની મહીં;
પ્રતીતિ થાય છે એવી જોઈ આ ગતિ સૌ તણી. ૨૨

હા! અગ્નિ ત્યાં સળગી ઘાસ પ્રજાળતો, રે!
વૃક્ષો તણાં કુંપળ બાળી ઉડાડતો તે;
ભૂખ્યો ધસી જીવ અનેક ગળી જતો તે,
દિશા બધી ધૂમ વતી છવરાવી દે છે! ૨૩

વ્હાલો છે જીવ પોતાનો વ્હાલાંથીય વધુ! અરે!
ન્હાસે છે સિંહ પેલો ત્યાં સુતી સિંહણ છોડીને. ૨૪

પણ અડગ સમાધિ સારસીની ન છૂટે,
મરણશરણ જાવું હર્ષ તેને દિસે છે;
ભડ ભડ ભડ થાતી અગ્નિની ઝાળ આવી,
બળી મરી પ્રિય સાથે સારસી પ્રેમઘેલી. ૨૫

દર્દીના દર્દની પીડા વિધિનેય દિસે ખરી,
અરે ! તો દર્દ કાં દે છે, ને દે ઔષધ કાં પછી ? ૨૬

૪

એક ઘા

તે પંખીની ઉપર પથરો ફેંકતાં ફેંકી દીધો !
છૂટચો તે ને અરરર ! પડી ફાળ હૈયા મહીં તો !
રેરે ! લાગ્યો દિલ પર અને શ્વાસ રૂંધાઇ જાતાં
નીચે આવ્યું તરુ ઉપરથી પાંખ ઢીલી થતાંમાં. ૧

મેં પાળ્યું તે તરફડી મરે હસ્ત મારાજથી આ !
પાણી છાંટયું દિલ ધડકતે તોય ઉઠી શક્યું ના !
ક્યાંથી ઉઠે ? જખમ દિલનો ક્રૂર હસ્તે કરેલો !
ક્યાંથી ઉઠે ? હૃદય કુમળું છેક તેનું અહોહો ! ૨

આહા ! કિન્તુ કળ ઉતરીને આંખ તો ઉઘડી એ,
મૃત્યુ થાશે ! જીવ ઉગરશે ! કોણ જાણી શકે એ ?
જીવ્યું આહા ! મધુર ગમતાં ગીત ગાવા ફરીને,
આ વાડીનાં મધુર ફલને ચાખવાને ફરીને. ૩

રે રે ! કિન્તુ ફરી કદિ હવે પાસ મારી ન આવે,
આવે તોયે ડરી ડરી અને ઇચ્છતું ઉડવાને;

રેરે! શ્રદ્ધા ગત થઇ પછી કોઈ કાલે ન આવે!
લાગ્યા ઘાને વિસરી શકવા કાંઇ સામર્થ્ય ના છે! ૪

૫

મને જોઇને ઉડી જતાં પક્ષીઓને

રે પંખીડાં! સુખથી ચણજો, ગીત વા કાંઈ ગાજો,
શાને આવાં મુજથી ડરીને ખેલ છોડી ઉડો છો?
પાસે જેવી ચરતી હતી આ ગાય તેવોજ હું છું,
ના ના કો દી તમ શરીરને કાંઇ હાનિ કરૂં હું. ૧

ના પાડી છે તમ તરફ કૈં ફેંકવા માળીને મેં,
ખુલ્લું મારૂં ઉપવન સદા પંખિડાં સર્વને છે;
રે રે! તોયે કુદરતી મળી ટેવ બ્હીવા જનોથી,
છો બ્હીતાં તો મુજથી પણ સૌ ક્ષેમ તેમાંજ માની. ૨

જો ઉડો તો જરૂર ડર છે ક્રૂર કો હસ્તનો, હા!
પાણો ફેંકે તમ તરફ રે! ખેલ એ તો જનોના!
દુઃખી છું કે કુદરત તણા સામ્યનું ઐક્ય ત્યાગી,
રે રે! સત્તા તમ પર જનો ભોગવે ક્રૂર આવી. ૩

૬

ગ્રામ્ય માતા

ઉગે છે સુરખી ભરી રવિ મૃદુ હેમન્તનો પૂર્વમાં,
ભૂરૂં છે નભ સ્વચ્છ સ્વચ્છ, દિસતી એકે નથી વાદળી;
થંડો હિમભર્યો વહે અનિલ શો ઉત્સાહને પ્રેરતો,
જે ઉત્સાહ ભરી દિસે શુક ઉડી ગાતાં મીઠાં ગીતડાં! ૧

મધુર સમય તેવે ખેતરે શેલડીના,
રમત કૃષિવલોનાં બાલ નાનાં કરે છે;
કમલ વત ગણીને બાલના ગાલ રાતા,
રવિ નિજ કર તેની ઉપરે ફેરવે છે! ૨

વૃદ્ધ માતા અને તાત, તાપે છે શગડી કરી;
અહો! કેવું સુખી જોડું, કર્त્તાએ નિરમ્યું દિસે! ૩

ત્યાં ધૂલ દૂર નજરે ઉડતી પડે છે,
ને અશ્વ ઉપર ચડી નર કોઇ આવે;
ટોળે વળી મુખ વિકાસી ઉભાં રહીને,
તે અશ્વને કતૂહલે સહુ બાળ જોતાં! ૪

ધીમે ઉઠી શિથિલ કરને નેત્રની પાસ રાખી,
વૃદ્ધા માતા નયન નબળાં ફેરવીને જુએ છે;
ને તેનો એ પ્રિય પતિ હજુ શાન્ત બેસી રહીને
જોતાં ગાતાં શગડી પરનો દેવતા ફેરવે છે! ૫

ત્યાં તો આવી પહોંચ્યો એ અશ્વ સાથે યુવાન ત્યાં;
કૃષિક એ ઉઠી ત્યારે "આવો બાપુ" કહી ઉભો. ૬

"લાગી છે મુજને તૃષા, જલ જરી દે તું મને" બોલીને,
અશ્વેથી ઉતરી યુવાન, ઉભીને ચારે દિશાએ જુવે;
"મીઠો છે રસ ભાઇ! શેલડી તણો" એવું દયાથી કહી,
માતા ચાલી યુવાનને લઇ ગઇ જ્યાં છે ઉભી શેલડી! ૭

પ્યાલું ઉપાડી ઉભી શેલડી પાસ માતા,
છુરી વતી જરીક કાતળી એક કાપી;

ત્યાં સેર છૂટી રસની ભરી પાત્ર દેવા,
ને કૈં વિચાર કરતો નર તે ગયો પી. ૮

"બીજું પ્યાલું ભરી દેને હજુ છે મુજને તૃષા,"
કહીને પાત્ર યુવાને માતાના કરમાં ધર્યું. ૯

કાપી કાપી ફરી ફરી અરે કાતળી શેલડીની,
એકે બિન્દુ પણ રસ તણું કેમ હાવાં પડે ના !
"શું કોપ્યો છે પ્રભુ મુજ પરે ?" આંખમાં આંસુ લાવી,
બોલી માતા વળી ફરી છુરી ભોંકતી શેલડીમાં. ૧૦

"રસહીન ધરા થૈ છે, દયાહીન થયો નૃપ;
"નહીં તો ના બને આવું," બોલી માતા ફરી રડી. ૧૧

એવું યુવાન સુણતાં ચમકી ગયો, ને,
માતા તણે પગ પડી ઉઠીને કહે છે-
"એ હું જ છું નૃપ, મને કર માફ બાઈ!
"એ હું જ છું નૃપ, મને કર માફ ઇશ ! ૧૨

"પીતો'તો રસ મિષ્ટ હું પ્રભુ અરે ત્યારે જ ધાર્યું હતું,
"આ લોકો સહુ દ્રવ્યવાન નકી છે એવી ધરા છે અહીં;
"છે તોયે મુજ ભાગ કૈં નહિ સમો તે હું વધારૂં હવે,
"શા માટે બહુ દ્રવ્ય આ ધનિકની પાસેથી લેવું નહિ ? ૧૩

"રસે હવે દે ભરી પાત્ર બાઇ,
"પ્રભુ કૃપાએ નકી એ ભરાશે;
"સુખી રહે બાઈ! સુખી રહો સૌ,
"તમારી તો આશિષ માત્ર માગું !" ૧૪

પ્યાલું ઉપાડી ઉભી શેલડી પાસ માતા,
છુરી વતી જરીક કાતળી એક કાપી;
ત્યાં સેર છુટી રસની ભરી પાત્ર દેવા,
મ્હોળો વહે રસ અહો ! છલકાવી પ્યાલું

૭

તુષાર

હું છું ઉભો ગિરિ તણા શિખરે ચડીને,
કલ્લોલમાલ સમ ગીચ તુષાર નીચે-
મેદાન નીલવરણા ઉપરે ઝુમ્યો છે:
જાણે જડ્યું સર રૂડું નભને તળે તે ! ૧.

મોજાં વહે ચળકતાં ભુખરાં રૂપાળાં,
રેસા સમા રવિકરો સુરખી ભરે ત્યાં;
થંડી સમીરલહરી થકી ગોલ ઘૂમે,
ભૂરાં કબૂતર તણા જયમ ગોટ ઉડે ! ૨.

આ મેખલા સમ ઊંચો ગિરિશૃંગ ઘેર્યો,
ત્યાં મ્હોંકળા ઉપર હસ્તી સમો રહ્યો જો !

ને ખીણમાં પથરનો કરી કોટ ઉભો,
ને વૃક્ષની ઉપર તીડ સમો પડ્યો જો ! ૩.

રૂપા તણા રસ સમો જલ ધોધવો તે—
આ ગીચ ધૂમસ તણા મુખમાં પડે છે !

ત્યાં પક્ષિઓ કિલકિલે પણ ના દિસે કો:
અન્ધારમાં જગત આજ પડ્યું, અહોહો! ૪.

ત્યાં દૂર સિન્ધુ ઘુઘવે, નદ ત્યાં મળે છે,
ત્યાં એ તુષાર ઢગના બુરજો ઉભા છે!
ત્યાં રાક્ષસો સમ ઉડે બહુ રૂપધારી—
કાળો તુષાર નભના પડદા સુધીથી! ૫.

ત્યાં બર્ફનો અતુલ પ્હાડ પડ્યો ઢળીને,
નીચે ધસી લઇ જતો બહુ વૃક્ષને તે;
મોટો કડાક કડડાટ થયો દિશામાં,
તે એ ડુબ્યો ગરજતો ધૂમ સિન્ધુનામાં! ૬.

બોટાદકર

આવળનાં ફૂલને

રોલા

સૌરભથી સંસિક્ત, ભલે નહિ હૃદય તમારાં,
છો આવે નહિ પાસ, મધુવ્રત મધુ હરનારા;
કરી મનોહર માળ ભલે જન કંઠ ન ધારે,
નિજ ઉપવનની માંય ભલે માળી ન સ્વીકારે. ૧

પણ આવળનાં ફૂલ ! તમે મુજ અંતર ગમતાં,
આ નિર્જન વનમાંય સદાયે રહેજો રમતાં;
ઉગ્ર તપે આદિત્ય, પાંથ ભિંજે પ્રસ્વેદે,
બળતાં લોચનમાંય શીતતા કોઈ ન સિંચે. ૨

ત્યાં સુંદર સમુદાય તમારો ઉર આકર્ષે,
શો વધતો વિસ્તાર હિંચતો અવિરત હર્ષે !
દૂર અતિશય દૂર સુધી પથરાઇ રહેલાં,
ઉંચી નીચી ડોક કરી કુતૂહલથી જોતાં. ૩

સોના કેરી પીત પાથરી ચાદર જાણે,
બાળરવિના પિંડ સમાં ચમકો ચોપાસે;
આવી અચાનક અનિલ ભેટતો ભાવ ભરેલો,
લેઇ જવા નિજ સંગ કરી કૈં યત્ન રહેલો. ૪

ડોલતી ડાળી સંગ તમે ચોંટી શાં રહેતાં!
કંઠ હલાવી કાંઇ નકાર અનિલને કહેતાં;
સ્વાર્થપથે પળનાર ભલે તમને જગ ભૂલે,
પણ વીસરે ન વસંત, ખીલવી તમને ખીલે. ૫

કુદરત કેરાં બાળ! તમે એને બહુ વ્હાલાં,
ઉચ્ચ દઇ આરોગ્ય સદા હૃદયે રાખેલાં;
માળીના અતિ ક્રૂર નખરનો ઘાત ન જોતાં,
નહિ કયારે નિજ દેહ અકાળ મરણથી ખોતાં. ૬

કયાંએ ફૂલ ગુલાબ, મોગરો માલતી મોંઘાં,
જન્મ તણી સંગાથ મૃત્યુ કેરૂં મુખ જોતાં;
કયાં કંચન શાં અંગ સહિષ્ણુ શાંત તમારાં!
સ્હેતાં પણ સંતાપ સતત હૈયે હસનારાં. ૭

સગુણ હૃદયને બંધ જગતના પરવશ કરતા,
નિર્ગુણને નહિ લેશ નઠોર બની એ નડતા;
એ સાચો સિદ્ધાંત શીખ્યો હું તમને જોતાં,
નિર્ગુણ બ્રહ્મ સમાન તમે જગથી કૈં જૂદાં! ૮

ગિરિકંદર, ગિરિશૃંગ વિષે પણ વાસ વસો છો,
જોઇ જગતના રંગ હૃદય દિનરાત હસો છો;
સાફ઼ં જીવન સાફ઼ ભવ્ય આનંદ ભરેલું,
માયાતીત મનોજ્ઞ મિષ્ટ તમને જ મળેલું. ૯

હિંચો વ્હાલાં બાળ! અનિલ લહરિ ઉપજાવો!
મુજ અંતરને એમ નવલ કૈં નાચ કરાવો!
નિર્મળ કાવ્ય તરંગ વધે પ્રતિપળ ઉભરાતા,
ભૂલે ક્ષણ સંસાર તણી મુંઝવતી માયા. ૧૦

ખબરદાર

૧

સદાકાળ ગુજરાત

(૫૬)

જ્યાં જ્યાં વસે એક ગુજરાતી, ત્યાં ત્યાં સદાકાળ ગુજરાત!
જ્યાં જ્યાં બોલાતી ગુજરાતી, ત્યાં ત્યાં ગુર્જરીની મ્હોલાત!
ઉત્તર દક્ષિણ પૂર્વ કે પશ્ચિમ, જ્યાં ગુર્જરના વાસ;
સૂર્ય તણાં કિરણો દોડે ત્યાં, સૂર્ય તણો પ્રકાશ.
જેની ઉષા હસે હેલાતી, તેનાં તેજ પ્રફુલ્લ પ્રભાત;
જ્યાં જ્યાં વસે એક ગુજરાતી, ત્યાં ત્યાં સદાકાળ ગુજરાત. ૧

ગુર્જર વાણી, ગુર્જર લહાણી, ગુર્જર શાણી રીત;
જંગલમાં પણ મંગલ કરતી, ગુર્જર ઉદ્યમ પ્રીત.
જેને ઉર ગુજરાતી હુલાતી, તેને સુરવન તુલ્ય મીરાત;
જ્યાં જ્યાં વસે એક ગુજરાતી, ત્યાં ત્યાં સદાકાળ ગુજરાત. ૨

કૃષ્ણ દયાનંદ દાદા કેરી પુણ્ય વિરલ રસ ભોમ;
ખંડ ખંડ જઇ ઝુઝે સર્વે કોણ જાત ને કોમ.
ગુર્જર ભરતી ઉછળે છાતી ત્યાં રહે ગરજી ગુર્જર માત;
જ્યાં જ્યાં વસે એક ગુજરાતી, ત્યાં ત્યાં સદાકાળ ગુજરાત. ૩

અણકીધાં કરવાના કોડે, અધુરાં પુરાં થાય;
સ્નેહ, શૌર્યને સત્ય તણા ઉર, વૈભવ રાસ રચાય.
જય જય જન્મ સફળ ગુજરાતી,
જય જય ધન્ય **અદલ** ગુજરાત!
જ્યાં જ્યાં વસે એક ગુજરાતી, ત્યાં ત્યાં સદાકાળ ગુજરાત! ૪

૨

મહાત્મા ગાંધીને ચરણે

(ખંડ હરિગીત)

(૧)

ગાંધર્વ આવો ગગનના!
સૂર તમ સુરસદનના
સ્નેહે **ભર્યા**,
સત્યે ઠર્યા,
દ્યો આજ મોંઘા કવનના!

આવો, ગવૈયા સ્વર્ગના સુર સાજમાં,
આવો અમારા સત્ય સ્નેહ સમાજમાં!

ખગ સર્વ મધુ કંઠી મળો!
મધુર લહરીઓ ભળો!
પાછા ફરો પડછંદ સામ અવાજમાં!
સંગીત દેવી! કાવ્ય દેવી! સર્વ આજે આવજો!
અહિં અમર **મોહન** ગાન સહુ સાથે મળી ગવડાવજો!

૨

મોંઘો અમૂલ્ય પ્રસંગ આ,
છે અતૂલ્ય ઉમંગ આ;
પ્રિય હૃદયના
સુર વિજયના
મોંઘા અમારા રંગ આ.
એ રંગમાં ક્યમ એકલા અહિં મ્હાલીએ ?
આ લોક ને પરલોક સાથ ઉજાળીએ:
શિર જેનું અડતું સ્વર્ગને
ધારતું રવિ ભર્ગને,
ના ભૂલતું તે આ ધરા પણ ભાળીએ:
એ આત્મનો ઉત્સવ ઉજવવા, સુરજનો ! પૃથ્વીજનો !
આવો બધા, અહિં ગાંઠીએ નવપ્રેમગાંઠ પનીજનો !

૩

એ ગાંઠનારો કો હશે;
જગ બધી જે મોહશે
સદ્વચનથી,
સન્મથનથી
જે આંસુ જનનાં લોહશે ?
જેને જડીબુટ્ટી મળી કલ્યાણની,
જેણે ઘડી પૂરી મહત્તા પ્રાણની,
વન વન વિશે જે આથડ્યો,

અસુર શું નિર્ભય લડયો,
સત્યેજ જડતો વાત જે નિર્મલની:
માનવ હ્રુદયના રોગને ઝટ પારખી દે સાર તે,
એવાં વસાણાં રાખનારો ગાંધી એકજ ભારતે!

૪

ક્યાં શુદ્ધિ જોઇ ધર્મની
મન, વચન ને કર્મની ?
ભારત! ખરે
જુગ જુગ ધરે
મોટાઇ એ તુજ મર્મની!
રાખ્યું હરિશ્ચંદ્રે અમોલું સત્ય જે,
ટેકી અડગ પ્રહ્લાદ કેરૂં કૃત્ય જે,
ભારત તણા ઇતિહાસમાં
છે રહ્યું ચિરવાસમાં,
એ સત્યની જુગજુગ બતાવી ગત્ય જે:
તે ના રહે ઢંકાઇ અહિં અજ્ઞાન કેરી આંધીએ;
કળિયુગ વિશે એ સત્ય તો રાખ્યું **મહાત્મા ગાંધીએ!**

૫

વ્યાપ્યો અધર્મ બધે ઘણો
કારમો માયા તણો;
આ દેશમાં
મન ક્લેશમાં
ચાલ્યાં વિનાશી ઘર્ષણો:

દીસે હરાયા તીર્થ કેરાં તેજ હા,
ના આજ ગંગાસ્નાન તારે સ્હેજ હા,
ના પેટભર ભોજન મળે,
બાળ ભૂખ્યાં ટળવળે,
છે મેઘ સૂકાયા બધે ગગને જ હા!
એ સત્ય ખૂટ્યું ત્યાં બધે ખૂટેજ સુખનાં સાધનો,
એ સત્યને સ્થાપે ફરી આ વીરલો ગુજરાતનો!

૬

એ વીર આજ વધાવીએ,
સ્નેહ પુષ્પો લાવીએ;
નવજીવને
નવ ઉરધને
એ સત્ય આત્મ સમાવીએ.
જેણે ન જાણી કોઇ દિન પણ ક્રૂરતા;
જેની અખંડ જણાય યૌવન શૂરતા;
જેના મહાસંયમથકી,
ધર્મમય ઉદ્યમ થકી,
નિજ શત્રુને પણ સ્નેહ પિંજર પૂરતા;
જે કર સર્યા મણુકા વિરલ એ ભવ્ય જીવનમાળના,
તે અમ શિરે તપજો સદા! ન પ્રહાર લાગો કાળના!

૭

મોહન! અમારા વીર ઓ!
સાધુ, દાના, પીર ઓ!

સુકુમારતા
ઉર ધારતા
અલમસ્ત મીર ફકીર એ !
મોહન ! તમારી પ્રાણમોહન બંસરી !
મોહન ! તમારી સત્વદોહન બંસરી !
સહુ મોહને ભૂલાવતી,
રસ અખંડ જમાવતી,
મોહન ! તમારી બ્રહ્મમોહન બંસરી !
વાજો અખંડ પ્રવાહથી, સહુ સ્થિર થઇ સુણીએ અમે:
એ રસ ટપકતા શબ્દ ઝીલી આત્મમાં ધુણીએ અમે !

૮

વીર લળે ઉર કેમ ના
આ મહોત્સવ હેમના
ભારત વિશે
થગથગ દિશે:
ફ્યો નમન આ અમ પ્રેમનાં !
વીરા ! તમારૂં તેજ હૃદય જગાડજો !
અમ જીવને તમ સત્વ બીજ ઉગાડજો !
અમ કુંજ લીલો થાય આ,
ભારતે રસ છાય આ,
ગંગા ફરી દૈવત્વભર વહેવાડજો !
તમ જ્યોતથી અહિં ક્રોડ જળજો જ્યોત સત્ય સમાધિની !
ભારત વિશે ઘરઘર થજો જય જય મહાત્મા ગાંધીની !

૩

વીર બાળક બાદલ

(પુનરાવળી છંદ)

૧

અલાઉદ્દિન ખિલજી જવ આવ્યો,
ચિતોડને જીતવા દળ લાવ્યો,
વીર્ય પ્રતાપ અખંડ બતાવ્યો
એવો કોણ હતો નરવીર?

કોની આજ કથા તે કરીએ,
કોનાં ગાનથકી ઉર ભરીએ
કોની પ્રતિમા નજરે ધરીએ,
કોણ હતો એવો રણધીર?

બાર વસંત ન દીઠી પૂરી,
બાદલવીર ! બાદલવીર !

કોમળ જેની કાંતિ મધુરી,
બાદલવીર ! બાદલવીર !

બાર વસંત ન દીઠી પૂરી,
કોમળ જેની કાંતિ મધુરી
અદ્ભુત તેશી પ્રતિમા શૂરી
રણ શોભાવો બાદલવીર

૨

ચિતોડના બાળક નૃપ પક્ષે,
ભીમસિંહ બંધુ સુત રક્ષે,
તેની લલિતા રંભા લક્ષે
યવનેશ્વર મોહી થઇ પૂર;—

અલાઉદિન ઘેરો લઇ આવ્યો,
નહિ નિજ આશ વિશે કંઇ ફાવ્યો;
છળકપટે ભીમસિંહ બંધાવ્યો:
રમણી દે તો છૂટે શૂર

શું રજપુતાણી યશ ખોશે?
બાદલવીર! બાદલવીર!

શું વીર ભ્રષ્ટ કુસુમ એ જોશે?
બાદલવીર! બાદલવીર!

શું રજપુતાણી યશ ખોશે?
શું વીર ભ્રષ્ટ કુસુમ એ જોશે?
ના, ના, શૂર પડ્યા ના રોશે!
હાક પડાવે બાદલવીર!

૩

અલાઉદિન ગર્વે નિજ ડૂલે,
એવે કંઇ સુણતાં ઉર ફૂલે,
ચિતોડની પદ્મિની ત્યાં ઝૂલે
દ્વારે નિજ દાસીઓ સાથ:

ડોળીઓ શત સપ્ત પધારી
યવન મુકામ સમીપ ઉતારી,
રમણી સાટે રણવીર ભારી
નીકળ્યા અસિ ફેરવતા હાથ!

ગોરા કાકાશું ત્યાં ઘૂમે,
બાદલવીર ! બાદલવીર!
થઇ રજપૂત સરદાર ઝૂમે,
બાદલવીર! બાદલવીર!

ગોરા કાકાશું ત્યાં ઘૂમે,
થઇ રજતપૂત સરદાર ઝૂમે,
રિપુદળ ધૂળ પળેપળ ચૂમેઃ
રણ ધૂજાવે બાદલવીર !

૪

હથિયારે વીજળીઓ ચમકે,
રણ ગગડાટે ધરણી ધમકે,
વીર બાળક અશ્વે ત્યાં ઠમકે,
ન ગણે ઘા નિજ સૌમ્ય શરીર !

ગોરો ભૂમિ પડયો ના ખાંચ્યો,
ભીમસિંહ મુક્ત કરીને રાચ્યો,
બળવંતા અરિને શિર નાચ્યોઃ
વિજયી આવ્યો બાદલવીર !

માતાએ ચુંબ્યો લઇ ખોળે,
બાદલવીર! બાદલવીર!

દુનિયા ચક્ષુ વીરત્વે ચોળે!
બાદલવીર! બાદલવીર!

માતાએ ચુંબ્યો લઇ ખોળે,
દુનિયા ચક્ષુ વીરત્વે ચોળે!
ભારત ગર્વે હ્રદય હિંચોળે:
ફરી કયાં લાવે બાદલવીર?

૪

શંખનાદ

(પદ—“રજપુત શૂરારે, જુદ્ધમાં વીર નથી શું?-એ ચાલ)

ભારતી ભૈયા રે! શંખ સુણ્યો ન હજી શું?
બેસી રહીશું રે, કે ઝટ સાજ સજીશું?— ધ્રુવ.

ભારતમૈયા આજ બધાને સત્વર રણ બોલાવે;
વીર જનોને ત્યાં શું ટકટક જોયાં કરવું ફાવે?
ભારતી ભૈયા રે! ૧

શંખ સુણ્યા કે વીરજનોનાં ગજગજ ફૂલે હઇડાં;
તન તણુખે ત્યાં ભૂલે ગોરી ગોવાલણનાં મહિડાં!
ભારતી ભૈયા રે! ૨

હાક પડે ત્યાં રક્ત શૂરનાં આભ ઉછળતાં ધાશે;
થશે મરસિયા કાયરના ને જુલમીઓ ડર ખાશે.
ભારતી ભૈયા રે! ૩

ભારતમૈયા પડી ઘવાશે, અરે ધસો ઝટ સાહ્યે !
લાખ જખમ પણુ પલક રુઝાશે એક શૂરની છાંયે!
ભારતી ભૈયા રે ! ૪

એક હાથ રક્ષકવીરાનો સો ઘાતક શરમાવે:
ધર્મ સ્વદેશથકી લડતાં પણ મરવું મૃત્યુ દીપાવે !
ભારતી ભૈયારે ! ૫

વીરા ! આવો, માત ઉગરતાં ઉગારવી સો ખ્હેડી:
મરશું તોપણુ ધન્ય બનીશું, મત્યુ વિશે ક્યાં બેડી ?
ભારતી ભૈયા રે ! ૬

ઓ આ શંખ પ્રબળ ફૂંકાયા ! ડંખ દિલેદિલ લાગે !
હરહર, વીર અદલ કાજે આ અમુલખ અવસર જાગે !
ભારતી ભૈયા રે ! ૭

૫

હલદીઘાટનું યુદ્ધ

(દિવ્ય)

" વીરા ચાલો ઝટ રણુમાં,
કાઢો તાતી તલવાર !
હર હર હર નાદે ઘૂમતા
કરિયે અરિનો સંહાર !
રણધીરા હે રજપૂતો
મુજ અંગ તણા શણગાર !
રે ચાલો હલદીઘાટે,
શૂરા બાવીશ હજાર ! ૧

" વીરા! શું શૌર્ય ગયું છે?
શું રજપૂત થશે ગુલામ?
મેવાડ પરાધીન બનશે?
શું જશે શિશોદીય નામ?
નહિ નહિ નહિ રણમાં ચાલો,
ઝળકાવો તમ હથિયાર!
રે ઘૂમો રાણા સાથે,
શૂરા બાવીશ હજાર! ૨

" વીરા! તમ આજે રણમાં
વહેશે અસ્ખલિત પ્રવાહ:
રજપૂત ગૌરવ હજી પણ છે
તે જોશે અકબર શાહ!
રે આજ પ્રતાપ પ્રતાપે,
ઘૂમી રહેશે રણમોઝાર,
ને સાથે ઝુઝશે તેના
શૂરા બાવીશ હજાર! ૩

ગર્જન કરી એમ પ્રતાપે,
ઝૂકાવ્યું રણે શરીર,
હોંકાર કરી ત્યાં ઉછળ્યા
રાઠોડ શિશોદીય વીર,
ચંદાવત, સંગાવત ને
ઝાલા, ચોહાણ, પ્રમાર,—
રિપુને હણવાને કૂદ્યા
શૂરા બાવીશ હજાર! ૪

મોગલ યુવરાજ **સલીમ** ને,
  અંબરપતિ મહાવીર **માન**,
લઇ સૈન્ય અસંખ્ય જ ઉભા,
  કંઇ સિંધુ તરંગ સમાન !
પણ મૃગટોળામાં કૂદે,
  વનરાજ કરી હોંકાર;
ત્યાં કૂદ્યા તેમ પ્રતાપી,
  શૂરા બાવીશ હજાર. ૫

ધડ ધડ ધડ થાય ધડાકા
  ઝૂંબ તોપ તણા ચોપાસ,
કડ કડ કડ તૂટી પડતું,
  નીચે આવે આકાશ !
તેને ન જરા ગણકારી,
  ધરી અંતર શૌર્ય અપાર,
ત્યાં મૃત્યુ મુખે હોમાતા,
  શૂરા બાવીશ હજાર ! ૬

આજે નથી પાછું ફરવું,
  સમરાંગણ છે અવસાન;
રિપુને હણવું કે મરવું,
  છે એજ અમારી હ્હાણ !
એવું કહી સહુ ઝુકાવી
  મોગલને મારે માર;
રે રેલ સમા ત્યાં રેલે
  શૂરા બાવીશ હજાર ! ૭

રણુવીર પ્રતાપ બધે ત્યાં,
    કરતો ઘૂમ્યો નાદ પ્રચંડ,
ખરૂં આજ પ્રકાશિત કીધું,
    રણમાં નિજ શૌર્ય અખંડ,
ભેદી અરિહાર ધસ્યો તે,
    ખુદ સલીમ હતો જે ઠાર
હર હર હર કરતા ગરજ્યા
    શૂરા બાવીશ હજાર ! ૮

આકાશ ધરા ત્યાં કંપ્યાં,
    ડોલ્યાં ચૌદે બ્રહ્માંડ !
રણક્ષેત્રે આરંભાયો,
    શો ભીષણ હત્યાકાંડ !
ઢગના ઢગ વીરો પડતા,
    નહિ શબનો કાંઇ સુમાર,
લડતા અગણિત મોગલને
    શૂરા બાવીશ હજાર ! ૯

માર્યા રક્ષક ને મ્હાવત,
    રાણાએ રાખી રંગ,
ને સલીમ તણા ગજ પર ત્યાં,
    નિજ અશ્વે મારી છલંગ !
પણ ગજ નિજ પતિને લઇને,
    ત્યાંથી નાઠો તે વાર;
રાણા સહ પાછળ દોડયા,
    શૂરા બાવીશ હજાર ! ૧૦

" અલ્લા હો અકબર " કરતા,
ત્યાં કૂદ્યા મોગલ સર્વ;
નથી ભીરૂ બન્યા હજી કાંઈ
નહિ રણમાં ખોશે ગર્વ.
ત્યાં ફરી વળી ચોપાસે,
કીધો પ્રભુનો ઉદ્ધાર;
ને ઘેર્યા રાણા સાથે
શૂરા બાવીશ હજાર ! ૧૧

પણ વીર્ય અપૂર્વ જ કાંઇ,
છે પ્રતાપ કેરૂં આજ;
એકલડો સૌની વચ્ચે
તે ઘૂમી રહ્યો સિંહરાજ.
અર્જુન શું આજે તેનો
યશ પામ્યો છે વિસ્તાર !
હા ! ધન્ય પ્રતાપ અને તુજ
શૂરા બાવીશ હજાર ! ૧૨

એ યુદ્ધ થકી ત્રણ વેળા
રજપૂત યોદ્ધા દઈ પ્રાણ,
ઉગારી લાવ્યા બળથી
નિજ રાણાને નિર્વાણ.
પણ જોઈ વીરો નિજ પડતા,
ફરી ભેદી ધસ્યો અરિહાર !
નહિ જાણ્યું નથી હવે સઘળા,
શૂરા બાવીશ હજાર. ૧૩

અતિ રોષથકી બની ગાંડા,
ઘેર્યો રાણાને ત્યાંય;
ઝળ ઝગ ઝળ ચપળા જેવી
ચમકી અસિયો રણમાંય !
જાણે ન પ્રતાપ હવે કંઈ
મોગલથી બચે લગાર,
નથી રહ્યા હવે સહુ તેના
શૂરા બાવીશ હજાર ! ૧૪

એ સ્થિતિ રાણાની જોઇ
ઝાલાપતિ લઇ નિજ વીર,
મૂકી છત્ર પ્રતાપનું માથે
રણમાં દોડ્યો રણધીર !
દિલ્લીશ્વર કેરૂં ઉલટ્યું
ત્યાં સૈન્ય અસંખ્યજ ત્યાર,
રે ટપ ટપ ધરણી ઢળતા
શૂરા બાવીશ હજાર ! ૧૫

પણ રિપુને હણતા પ્હોંચ્યા
વીર રજપૂત રાણા પાસ,
છોડવો મૃત્યુ મુખમાંથી
લાવ્યા રજપૂતની આશ !
પણ ઝાલાવીર પડ્યો ત્યાં
નિજ ધર્મ બજાવી સાર,
ને રત્ન સહસ્ર ગુમાવ્યાં
શૂરા બાવીશ હજાર ! ૧૬

ધડ ધડ ધડ થાય ધડાકા
ઝૂંબ તોપ તણા ચોપાસ,
કડ કડ કડ તૂટી પડતું
નીચે આવે આકાશ!
એ સૈન્ય અસંખ્ય વિષેથી
નિકળ્યા રજપૂત પછી બ્હાર;
નહિ ફર્યા અરે કંઈ સઘળા
શૂરા બાવીશ હજાર. ૧૭

રાણાએ તે દિન અંતે
છોડયું રણ હલદીઘાટ,
પણ જગતે જોયો તેની
શૂરી અસિનો ચળકાટ:
નથી ભારતજન કદી ભૂલ્યા,
એ યુદ્ધ તણા ભણકાર,
સહુ સ્મરે પ્રતાપ અને તે
શૂરા બાવીશ હજાર! ૧૮

હા ધન્ય વીરા રજપૂતો!
છે ધન્યજ તમ તલવાર!
શું કીર્તિ તમારી જગમાં
કદી કરમાશે પળવાર?
ઘરઘર અહિં હરનિશ ગાશે
તમ શૌર્ય ગીતો નરનાર!
ધન્ય પ્રતાપ અને આ
શૂરા બાવીશ હજાર! ૧૯

જુગતરામ દવે

બે પંખી

૧

પાંજરાનું પંખી રહેતુ સોનાના પિંજરમાંજી,
વનવગડાનું પંખી રહેતું સુંદર મનહર વનમાંજી;
એક દિવસ બન્ને પંખીડાં હળ્યાં મળ્યાં ને બોલ્યાંજી,
રામ તણી મરજીથી ભેટયાં, દિલ આગળ દિલ ખોલ્યાંજી.
વનનું પંખી બોલ્યું: ' સાંભળ પિંજરના ઓ પંખીજી !
ચાલો વનમાં ઉડી જઇએ, વનમાં ઝાઝાં પંખીજી '.
પાંજરાનું પંખી બોલ્યું: 'વનના પંખી વહાલાજી !
આવ પડયા રહીએ પિંજર; શા દોડા કરવા ઠાલાજી ?'
વન વગડાનું પંખી કહે: "ના એતો ખોટી વાતોજી;
નથી અમારે બંદી થાવું, કેદ કારમી આ તોજી;
ગરીબ બાપડું બોલ્યું પંખી પિંજરનું રહેનારજી:
'હાય હાય ! હુ કેમ કરીને છુટી નિકળું બહારજી ?'

૨

વનવગડાનું પંખી ગાતું એકું એકું બહારજી
વનવગડાનાં મીઠાં ગીતડાં, કરી કરી લલકારજી.
પિંજરમાં રહેનારૂં પંખી પઢે પઢાવ્યા બોલજી;
જાત એક પણ ભેદ અહા શો ભષામાં અણુતોલજી !

વનનું પંખી બોલ્યું: ‘ પિંજરના ઓ પંખી ભાઈજી !
વનવગડાનાં જરા આજ તું બતાવ ગીતડાં ગાઈજી. ’
પાંજરાનું પંખી બોલ્યું: ‘વનના પંખી વહાલાજી !
શીખે તો શીખવાડું ગીતો પિંજરનાં રઢિયાળાંજી. ’
વનવગડાનું પંખી કહે: ‘ ના, કોણ શીખે તે એવુંજી,
પઢ્યું બીજાનું પઢ પઢ કરવું, બોટ્યું ભોજન લેવુંજી. ’
ગરીબ બિચારૂં બોલ્યું પંખી પિંજરનું રહેનારજી:
‘ હાય હાય ! હું વનનાં ગીતો કેમ ગાઈ શકનારજી ? ’

૩

વનવગડાનું પંખી બોલ્યું ! શી ‘ શોભા આકાશજી !
ઘનશ્યામ શામળિયા જેવું, નહિ નામે તંગાશજી ! ’
પાંજરાનું પંખી બોલ્યું: ‘ પિંજરના જો તારજી—
ચોગમ કેવા બાંધી લીધા ! બીક નહિ તલભારજી. ’
વનનું પંખી બોલ્યું: ‘ ભાઇ ! છોડ પાંજરૂં તારૂંજી, ’
મેઘ ફરે ત્યાં આપણ એ, ફરીએ સુખ અતિશે સારૂંજી. ’
પાંજરાનું પંખી બોલ્યું: ‘ સુખ સાચું પિંજરમાંજી, ’
પાપી પીડે નહિ પારધી, આવ ભાઇ મુજ ઘરમાંજી ’.
વનવગડાનું પંખી બોલ્યું: ‘ ના ભાઈ, તારો પાડજી;
વિશાળ વાદળ ક્યાં ત્યાં ફરવા ક્યાં ત્યાં લીલાં ઝાડજી ? ’
ગરીબ બાપડું બોલ્યું પંખી પિંજરનું રહેનારજી:
‘ હાય ! થાકીને પગ ટેકયાનો ક્યાં નભમાં આધારજી ? ’

૪

આ રીતે એ બે પંખીજન પૂરાં પ્રેમીજંનજી
પ્રેમ બંધને બંધાયાં, પણ નવ સંધયાં તંનજી.

વ્હાલ વડે ત્યાં સરીઆમાંથી ચાંચે ચાંચ લગાડેજી,
નહિ બોલે નહિ ચાલે, કેવળ નજરે નજર નિહાળેજી.
કોઇ કોઇનું કહ્યું ન સમજે, મનમાં બહુ મૂંઝાયજી;
પોતાના મન કેરી વાતો–તે પણ નવ સમજાયજી.
રહી રહીને વળી ફફડાવે પાંખો ઘડીએ ઘડીએજી;
દીન વદન કરી કહે: ‘ આવ હજી કને, આવ હજી, હજીએજી; ’
વનવગડાનું પંખી કહે: ‘ના, હવે ન આવું આઘુંજી,
કોક ક્યાંય પકડી પૂરી દે; તું જ આવ, હું માગુંજી. ’
ગરીબ બાપડું બોલ્યું પંખી પિંજરનું રહેનારજી:
‘ નબળી પાંખે કેમ ઉડાશે ? હાય હાય લાચારજી ! ’

ત્રિભુવન વ્યાસ

૧

સાગર

ખારાં ખારાં ઉસ જેવાં—
આછાં આછાં તેલ.
પોણી દુનિયા ઉપર એવાં—
પાણી રેલમ છેલ!
આરો કે ઓવારો નહિ,
પાળ કે પરથારો નહિ,
સામો તો કિનારો નહિ,
પથરાયા એ જળભંડાર સભર ભર્યા?
આભના સીમાડા પરથી—
મોટા મોટા તરંગ ઉઠી—
વાયુ વેગે આગળ ધાય,
ને અથડાતા પછડાતા જાય!
ઘોર કરીને ઘુઘવે
ગરજે સાગર ઘેરે રવે!
કિનારાના ખડકો સાથે—
ધીંગામસ્તી કરતો કરતો

ફીણુથી ફુંફાડા કરતો,
ઓરો આવે, આઘો થાય,
ને ભરતી ઓટ કરતો જાય.
ઉંડો ઉંડો ગજબ ઉંડો!
માણુસ ડૂબે, ઘોડા ડૂબે!
ઉંચા ઉંચા ઉંટ ડૂબે!
હાથી જેવાં તૂત ડૂબે!
કિલ્લાની કિનાર ડૂબે!
મહેલના મિનાર ડૂબે!
તાડ જેવાં ઝાડ ડૂબે!
મોટા મોટા પહાડ ડૂબે!
ગાંડો થઇને રેલે તો તો
આખી દુનિયા જળબંબોળ જળબંબોળ!
એનાં પાણી એનું પેટ
એવાં મોટાં જબરદસ્ત
નાની નાની માછલીઓના
થાય મોટા મગરમચ્છ!
ચંદ્રની જ્યાં દૃષ્ટિ પડે,
ત્યાં તો પાણી હેલે ચડે;
આખો સાગર ઉંચો થાય,
મોજાંથી છલકાઈ જાય!
શંખ, સીપ, પરવાળાં ને
બીજી ચીજો પારંપાર,
મોંઘાં-મૂલાં રત્નોનો એ
ભારેમાં ભારે ભંડાર!

હજારો નદીઓ જઇ રેડે
  કાયમ તેમાં મીઠાં નીર
તોયે એનાં સદાય ખારાં
  પાણી દીસે શાં ગંભીર !
અપાર જળ એમાંથી સીંચી
  મેઘ બધી દુનિયાને પાય
તોય છલાછલ છલકાતો એ
  એવોને એવો દેખાય !
વિશાળ લાંબો પહોળો ઉંડો
  એવો મોટો ગંજાવર !
એના જેવું કોઇએ ન મળે,
  મહાસાગર તો મહા સાગર !

૨

ભાદરવો

દયા દાનની દેવી જેવી
વાદળીએ નભ ઢંકાયો,
લીલી લીલી કંચન સરખી
વસુધામાં રસ ઉભરાયો;
મેઘ રહે જો ઝરૂમરૂ ઝર્યો
  રસ ભાદરવે ભરપૂર ભર્યો. ૧
મગર સમી મતવાલી ભેંસો
ધુનામાં હિલોળા કરે,
નદીઓની ભેખડ તોડીને
માતેલો ધણુ ખૂંટ ફરે;

મનગમતા એ મોલ ચર્યો
રસ ભાદરવે ભરપૂર ભર્યો. ૨

માથોડા પર મોલ ગયાને
ઉપર આવ્યાં ધજ ડુંડાં,
ખેડુતને હોકારે ઉડતાં
વૈયાના ઝુંડે ઝુંડાં;
સૃષ્ટિએ શણગાર ધર્યો
રસ ભાદરવે ભરપૂર ભર્યો. ૩

પકવ થયા રસ વનસ્પતિના
ઘાસ તણી સળીઓ પાકી,
ખૂબ ફળી કુમળી કાકડીઓ
ધોએ તો ધરતી ઢાંકી;
ભીંડો તો ભારે વકર્યો
રસ ભાદરવે ભરપૂર ભર્યો. ૪

લાલ ચટક સિંદુર ઘોળીને
દુર્વાનાં કૂંપળ લીધાં,
ગૃહદ્વારે મંગલમય મૂર્તિ
ગણપતિનાં પૂજન કીધાં;
મોદક મિષ્ટ પ્રસાદ ધર્યો
રસ ભાદરવો ભરપૂર ભર્યો. ૫

પૂર્વજનાં સ્મરી પુનિત ચરિત્રો
શ્રાદ્ધ કરે જન શ્રદ્ધાળુ,

ઘી દૂધની તો છોળો ઉછળે
થયાં ક્રૂર પણ કરુણાળુ !
અંતર પિતૃ સ્નેહ સ્મર્યો
રસ ભાદરવે ભરપૂર ભર્યો. ૬

સદ્‌ગત સ્નેહીનાં સ્મરણોથી
હૈયે આવે હિંસોરા,
કઠિન હૃદય કોમળતા સેવે
ભીંજે ભાવહીણા કોરા;
અજબ પ્રવાહ મૃદુ પ્રસર્યો
રસ ભાદરવે ભરપૂર ભર્યો. ૭

તીખા વાદળીઆ તડકા પર
ઝરમર ઝીણાં જળ વરસે,
પર્વતની જો ઉંચી ભેખો
પલળીને ધીમાં ધરસે;
જળ પ્રવાહ ઝટ જાય સર્યો
રસ ભાદરવે ભરપૂર ભર્યો. ૮

વિજયમત્ત એ પવન દામિની
મેઘરાજનાં ભૃત્ય ફરે,
લલિત અપ્સરા સમી વાદળી
ઈંદ્રચાપ પર નૃત્ય કરે;
વ્યોમ અફાટ અહા પ્રસર્યો !
રસ ભાદરવે ભરપૂર ભર્યો. ૯

૩

પોપટજી

સારંગ

વનવાસી પોપટજી તુજને પીંજરે કેમ ગમે ?
આકાશે ઉડનારો ભાઈ બંધન કેમ ખમે ? ધ્રુવ૦
વનવન ચારો ચુગતાં જોને પંખેરૂ સૌ ભમે,
તાજા મેવા તજી અરે તું વાશી ફળફુલ જમે. વનવાસી૦
આપ્યું ખાવું આપ્યું પીવું હવા પૂરી ના મળે,
સહેલ ગગનની નથી અરે ! પણ પાંખે ક્યાં સવળે ? વનવાસી૦
કિલકિલ કિલકિલ ગાય મધુરૂં પંખીડાં જો પણે,
તું તો તારી ભાષા ભૂલ્યો પરની ભાષા ભણે. વનવાસી૦
તોડી આ સળીયાને ચાંચે છોડી પીંજરને
જાને દોડી તારા વનમાં મોજ મજા કરને ! વનવાસી૦

૪

બપોર અને વંટોળ

ધોમ ધખ્યો મધ્યાહ્ન તણો ને
સ્થંભ્યા રણ વગડાના વા,
સ્થંભ્યો શિર પર સૂરજ આવી,
લુક લાગી તન સળગાવા;
ગરમીના સંધાયા દોર;
બળ બળતા જામ્યા બપ્પોર ! ૧
સૂમસામ સૌ દુનિયા દીસે.
વગડો તો સુનકાર પડયો !

ઉજ્જડમાં વેતાલ સમો ત્યાં
ચકર ચકર વંટોળ ચડયો !
એ તો ભારે મસ્તી ખોર;
બળ બળતા જામ્યા બપ્પોર ! ૨

ફર ફર ફર ફર કુદડી ફરતો
મેદાનેથી ભ્રમણુ ચડયો,
વન–વસ્તીમાં ધૂમ મચવતો
વૃક્ષો સાથે જાય લડયો !
ઉન્મત્ત સરખો એનો તોર;
બળ બળતા જામ્યા બપ્પોર ! ૩

ધૂળ જુએ ત્યાં ધમાલ કરતો
ગાંડો થઈ આળોટી પડે !
ઉડાડી આકાશે ગોટા
ઉંચો ઉંચો ખુબ ચડે;
વધતું વધતું કરતો જોર;
બળ બળતા જામ્યા બપ્પોર ! ૪

સૂકાં પર્ણો, કૂચો કચરો
ઉછાળી ઉંચાં લઈ જાય,
જ્યાં જ્યાં આગ ઝરે ત્યાં ત્યાં એ
જરાકમાંથી જબરો થાય;
ઘરરર ફર છર કરતો શોર;
બળ બળતા જામ્યા બપ્પોર ! ૫

માકડાંનાં માથાં ફાટે
એવો તીખો તાપ તપ્યો,
અકળાયો તરસ્યો મુસાફર
રડયો ખડયો કો જાય ધપ્યો !

જો તો એ વિશ્રાંતિ—ઠોર;
બળ બળતા જામ્યા બપ્પોર ! ૬

મહેલ બગીચા કુંજ–ભવનમાં
શ્રીમંત દુનિયા થાતી ગેબ;
નિર્ધનનાં તન કરે મજુરી
પરસેવે તો રેબે ઝેબ !
કેવા જીવન વિગ્રહ ઘોર !
બળ બળતા જામ્યા બપોર ! ૭

ચાર ઘડીના વૈભવ જેવાં
ઝાંઝવાં ઝળ ઝળ ઝળ બળે !
તેની સામે દોડી દોડી
હરણાંઓ તરસે ટળવળે !
તોય અજબ આશા ની દોર !
બળ બળતા જામ્યા બપ્પોર ! ૮

ગીધ ને સમડી ગગન ચડયાં જો
કપોત બેઠો ઘૂ ઘૂ કરે,
તેતર ચકલાં ચૂપ ચૂપ છૂપ્યાં
બાજ શિકારી ફેરા ફરે,
જંપ્યાં મધુરાં કોયલ મોર;
બળ બળતા જામ્યા બપ્પોર ! ૯

ધગ ધગતી ધરતીની ઝાળે
ખેડુતો શેકાતા અંગ,
બળદિયાનાં પૂંછ મરડતા
આવે સાંતીડાં લઇ સંગ;
ધીંગા ધડબા સાવ નકોર !
બળ બળતા જામ્યા બપોર ! ૧૦

ઝવેરચંદ મેઘાણી

કાંઠે રમનારાં

[ગોકૂળ ગામ સોયામણાંરે, જળ જમૂનાને તીર
ગોરધન ચારે ગાવડી, હાંરે ભેળા બળભદ્ર વીર
ગોકૂળ ગામ સોયામણાં—
એ ઢાળ]

દરિયાના તીર રળીઆમણા રે રૂડાં રમે નાનાં બાળ;
નાતાં ગાતાં ને કાંઇ નાચતાં, હાં રે હૈયે નથી કોની ફાળ
—કાંઠે રમે રે રૂડાં બાલુડાં !

ઉંચે અનંત આભ થંભીયાં રે વિના થોભને થડકાર;
નીચે નાચે રે નીલાં પાણીડાં, હાં રે સદા ફીણાળાં શ્રીકાર
—કાંઠે રમે રે રૂડાં બાલુડાં !

વેળુ દાબીને કરે ઘોલકી રે રૂડાં તરાવે છે વ્હાણ;
પાળ્યેથી વીણી વન પાંદડાં, હાંરે ગુંથે હોડલાં સુજાણ
—કાંઠે રમે રે રૂડાં બાલુડાં !

રમતાં તે બાલુડાંએ દીઠડાંરે, એવાં અચરજ બે ચાર;
ક્યાંરે હાલ્યા આ મોટા કાફલા, હાંરે કોણ ડોળતાં પતાળ;
—કાંઠે રમે રે રૂડાં બાલુડાં !

મરજીવા મોતીડાંની લોભીયારે ડોળે પાણીનાં પતાળ;
વાણીડા લક્ષ્મી તણા લાલચુ, હાંરે હાલ્યા જાવે વેપાર
—કાંઠે રમેરે રૂડાં બાલુડાં !

બાલુડાં ન જાણે જળ ડોળતાંરે, નથી જાણતાં વેપાર;
કાંઠે બેસીને વીણે કોડીઓ, હાંરે વીણે શંખલાં બે ચાર
—કાંઠે રમે રે રૂડાં બાલુડાં !

દરિયો ભેંકાર ભુરો ગાજતો રે, હસે સાગરે જુવાળ;
હાલાં ગાતીરે જાણે માવડી, હાંરે નાનાં બાલુડાંને કાન
—કાંઠે રમે રે રૂડાં બાલુડાં !

ઓચીંતા આભ ચડયા વાયરારે, ગડયાં કાળનાં નિશાન;
ડૂબ્યા મરજીવા મોતી વીણતા, હાંરે ડૂબ્યાં વાણીડાનાં વ્હાણ
—કાંઠે કિલોળે રૂડાં બાલુડાં !

મોતી માયાના મોટા લોભીયારે, મહીં પડી ખુવે પ્રાણ;
નાનાં નિર્લોભી ઉભાં કાંઠડેરે હાંરે કરે ગાન ગુલતાન
—કાંઠે રમેરે રૂડાં બાલુડાં !

હરિહર ભટ્ટ

એકજ દે ચીનગારી

ભૈરવી

એકજ દે ચીનગારી,
મહાનલ, એકજ દે ચીનગારી.
ચકમક લોઢું ઘસતાં ઘસતાં,
ખરચી જીંદગી સારી;
જામગરીમાં તણખો ન પડ્યો,
ન ફળી મહેનત મારી;
મહાનલ, એકજ દે ચીનગારી. ૧
ચાંદો સળગ્યો, સૂરજ સળગ્યો,
સળગી આભ-અટારી;
ના સળગી એક સગડી મારી—
વાત વિપતની ભારી;
મહાનલ, એકજ દે ચીનગારી. ૨
ઠંડીમાં મુજ કાયા થથરે,
ખુટી ધીરજ મારી;
વિશ્વાનલ, હું અધિક ન માગું—
માગું એક ચીનગારી;
મહાનલ, એકજ દે ચીનગારી. ૩

પરિપૂર્તિ અને નોંધ